

Joni Markkanen

Sisällissodan itsemurhat

Itsemurhakuolleisuus 1910-luvun Suomessa

Maisterintutkielma
Historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Joni-Petteri Markkanen	
Työn nimi Sisällissodan itsemurhat – Itsemurhakuolleisuus 1910-luvun Suomessa	
Oppiaine Historia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Marraskuu 2022	Sivumäärä 70
<p>Tiivistelmä</p> <p>Ranskalainen sosiologi Emilé Durkheim esitti vuonna 1897 eurooppalaisten kuolleisuustilastojen pohjalta havainnon, jonka mukaan itsemurhakuolleisuus tyypillisesti laskee sota-aikana. Sittemmin Durkhéimin hypoteesi on saanut osakseen niin vahvistusta kuin myös voimakasta kritiikkiä, ja itsemurhakuolleisuuden on todellisuudessa havaittu nousseen eräiden konfliktien, kuten Suomen sisällissodan aikana.</p> <p>Virallisten tilastojen perusteella Suomessa tehtiin vuonna 1918 enemmän itsemurhia kuin koskaan aikaisemmin. Vaikka tilastojen luotettavuutta on kritisoitu, on niitä potentiaalisista puutteistaan huolimatta pidetty riittävän luotettavina. Suomen sisällissodan tapauksessa kyseessä ei kuitenkaan ollut yksiselitteinen itsemurhakuolleisuuden kasvu, sillä erot sukupuolten välillä olivat merkittäviä; miesten itsemurhakuolleisuus reagoi sota-ajan tapahtumiin naisia voimakkaammin, mutta naisten itsemurhat eivät määrällisesti eronneet vuosikymmenen keskiarvosta. Väestöryhmäkohtainen tarkastelu kuitenkin osoittaa ilmiön olleen vielä tätä monimutkaisempi.</p> <p>Vastaavasti erot eri alueiden välillä olivat suuria. Itsemurhakuolleisuus oli korkeimmillaan Hämeen, Uudenmaan ja Viipurin lääneissä, joiden alueille sisällissodan väkivaltaisuudet ja tuhot painottuivat muita läänejä voimakkaammin. Vaikka Vaasan läänin väestöstä kaatui muuhun valkoiseen Suomeen suhteutettuna merkittävän suuri osuus, oli läänin itsemurhakuolleisuuden lisäys lähes koko maan alhaisimmalla tasolla. Vaasan osalta huomattavaa oli se, että suuresta kaatuneiden määrästä huolimatta läänin sisällä ei käyty suuria taisteluita ja sotavahingot jäivät vähäisiksi. Punaisen Suomen mittapuulla Turun ja Porin lääni puolestaan oli poikkeuksellinen alue, sillä vaikka kyseisen läänin sota- ja terrorikuolleisuus ylsivät muun punaisen Suomen tasolle, ei alueen itsemurhakuolleisuus kasvanut läheskään samassa suhteessa. Erottavana tekijänä oli se, että läänin lounaisosat säilyivät suurimmilta taisteluilta rintaman kulkiessa Porin pohjoispuolella ja sisällissodan loppuvaiheessa punaiset vetäytyivät alueelta ilman kiivaita lopputaisteluita. Näin ollen Turun ja Porin läänissä sodan taloudelliset vahingot jäivät muuta punaista Suomea vähäisemmiksi. Tutkimuksen perusteella pelkkä sodan väkivaltaisuus ei itsessään riitä selittämään itsemurhakuolleisuuden kasvua, vaan keskeistä oli se, millä tavoin sota vaikutti yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, jokapäiväisiin elinmahdollisuuksiin ja taloudellisen hyvinvoinnin muuttujiin.</p>	
Asiasanat: itsemurha, kuolemansyy, sisällissota, ensimmäinen maailmansota.	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KUVIOT

KUVIO 1	Itsemurhat Suomessa vuosina 1905–1920.	2
KUVIO 2	Sisällissodan kuolleisuuden jakautuminen kuukausittain.	29
KUVIO 3	Taisteluissa surmansa saaneet.	31
KUVIO 4	Sotatoimien ulkopuolella surmatuiksi tulleet osapuolen ja kuolinajankohdan mukaan.	32
KUVIO 5	Vuoden 1918 sotaitsemurhat Suomen sotasurmat 1914-1922 -hankkeen tietojen mukaan.	38
KUVIO 6	Ruumiinavaukset ja ruumiinavauksella tutkitut itsemurhat vuosina 1910–1920.	43
KUVIO 7	Maaseudun itsemurhakuolleisuus kuukausittain (100 000 asukasta kohden).	45
KUVIO 8	Kaupunkien itsemurhakuolleisuus kuukausittain (100 000 asukasta kohden)..	45
KUVIO 9	Ruumiinavauksilla tutkittujen naisten itsemurhien tekotavat vuosina 1910–1922.	48
KUVIO 10	Ruumiinavauksilla tutkittujen miesten itsemurhien tekotavat vuosina 1910–1922.	48
KUVIO 11	Miesten ja naisten itsemurhat vuosina 1910-1920.	51
KUVIO 12	Itsemurhakuolleisuus siviilisäädyyttäin vuosina 1910–1920 (100 000 asukasta kohden) laskettuna siviilisäätiryhmien keskiväkilukujen mukaa.	53
KUVIO 13	Itsemurhakuolleisuus lääneittäin vuosina 1910–1920 (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.	59

KARTAT

KARTTA 1	Sotatoimien ulkopuolella ammuttujen ja murhattujen kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.	34
KARTTA 2	Taisteluissa kaatuneiden kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.	35
KARTTA 3	Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus kuntajaon mukaisesti (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.	67

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Teollisuustyöntekijöiden keskimääräinen lukumäärä ja jakautuminen lääneittäin vuonna 1918.....	26
TAULUKKO 2	Sotaitsemurhien tekotavat vuonna 1918.	50

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Sodat ja sisällissodat itsemurhatutkimuksen kohteena.....	1
1.2	Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskysymys	5
1.3	Lähdeaineisto.....	12
1.3.1	Viralliset tilastot ja väestömuutostaulut	12
1.3.2	Suomen sotasurmat 1914-1922 -hankkeen aineistot.....	16
1.4	Tutkimusmenetelmä.....	18
2	SUOMEN SISÄLLISSOTA	21
2.1	1910-luvun olosuhteet	21
2.2	Sisällissodan tapahtumat ja sotakuolleisuus.....	29
3	ITSEMURHAT SISÄLLISSODAN AIKANA	37
3.1	Sotaitsemurhat.....	37
3.2	Kuolemantavan määrittäminen	41
3.3	Erot kaupunkien ja maaseudun välillä	44
3.4	Tekotapojen muutokset.....	47
3.5	Erot sukupuolten ja väestöryhmien välillä	51
4	ITSEMURHIEN SPATIAALINEN ANALYYSI	58
4.1	Erot läänien välillä	58
4.2	Kuoleman kunnat.....	65
5	PÄÄTÄNTÖ	69
	LÄHTEET	71
	ARKISTOT	71
	TILASTOT	71
	SÄHKÖISET TUTKIMUSAINEISTOT.....	74
	PAINETUT LÄHTEET	74
	TUTKIMUSKIRJALLISUUS	75
	LIITTEET	81

1 JOHDANTO

1.1 Sodat ja sisällissodat itsemurhatutkimuksen kohteena

1800-luvun eurooppalaisten valtioiden väestötilastoja tutkinut Émile Durkheim havaitsi itsemurhakuolleisuuden tyypillisesti vähenevän sota-aikana *niin voittajien kuin myös voitettujen keskuudessa*.¹ Hypoteesi on saanut vahvistusta myöhemmästä historiantutkimuksesta ja itsemurhakuolleisuuden on muun muassa havaittu laskeneen maailmansotien aikana useimmissa sotaa käyneissä, mutta myös eräissä sotatoimien ulkopuolelle jääneissä puolueettomissa valtioissa.² Sisällissotien suhteen tutkimustulokset eivät kuitenkaan ole olleet keskenään yhtä samansuuntaisia ja sen sijaan itsemurhakuolleisuuden on havaittu nousseen merkittävästi joidenkin konfliktien aikana.³ Vastaava poikkeama on havaittavissa myös Suomen sisällissodan ajalta, jolloin maan väestötilastoinnista vastannut Tilastollinen päätoimisto totesi vuodelta 1918 raportoidun itsemurhien luvun olevan korkeampi kuin koskaan aiemmin mittaushistorian aikana.⁴ Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää virallisia tilastoja ja seurakuntakohtaisia väestömuutostauluja hyödyntämällä millä tavoin Suomen sisällissota vaikutti itsemurhakuolleisuudessa tapahtuneisiin muutoksiin. Itsemurhien ja sisällissotien yhteyttä on mahdollista arvioida laajalaisesti näitä suomalaisia aineistoja käyttäen.

Suomalaisten itsemurhakuolleisuus oli ollut voimakkaassa nousussa koko 1900-luvun alkupuoliskon ajan. Suursodan vuodet merkitsivät kuitenkin suunnan muutosta, sillä vuonna 1914 nousu taittui laskuksi ja vuosittaiset tapausmäärät vähenivät

---

¹ Durkheim 1985, 232-239; Barr 2009, 64; O'Malley 1974, 348. Teoriaa on käsitelty laajemmin seuraavassa alaluvussa.

² Lester 1993, 248; Lester 2009; Tomlison 2012, 471.

³ Lester 2009; Bosnar et al. 2005. Esimerkiksi vuosina 1991-1995 käydyin Kroatian sisällissodan aikana valtakunnallinen itsemurhakuolleisuus laski, mutta tarkempi alueellinen tarkastelu osoitti itsemurhakuolleisuuden nousseen sota-aikana maan lounaisosissa 20,9 prosentilla ja laskeneen rauhanaikana 26,2 prosentilla.³

⁴ Tilastollinen päätoimisto 1921b, 56.

merkittävästi. Vaikka Suomi säästyí ensimmäisen maailmansodan taisteluilta, oli suuruhtinaskunta sodan osapuoli Venäjän keisarikunnan osana. Sisällissodan itsemurhapiikin ja vuonna 1919 tapahtuneen lyhyeksi jääneen hiljentymisen jälkeen itsemurhakuolleisuus palasi takaisin sotia edeltäneelle tasolle ja ylitti sisällissotavuoden tason vuoteen 1924 mennessä. Kuolleisuuden voimakas kasvu jatkui vuoteen 1931 saakka.⁵ Tässä tutkielmassa ei tarkastella vuosisadan alkupuoliskon itsemurhatrendin kasvua sinänsä, sillä ajanjaksoa on Suomessa tutkittu jo varsin kattavasti.⁶ Sen sijaan tämän tutkielman aiheena olevat sisällissodan itsemurhat ovat jääneet suomalaisessa tutkimuksessa vähäiselle huomiolle. Aihepiiriä on lähinnä sivuttu osa laajempia tutkimuksia, tai sitten vuosi 1918 on voinut toimia poikkeuksellisuutensa takia loogisena tutkimusajan loppu- tai alkupään määrittäjänä.⁷

1900-luvun alkupuolella itsemurhakuolleisuus kasvoi voimakkaasti niin kaupungeissa kuin myös maaseudulla. Vuoden 1910 väestönlaskennan mukaan Suomen väkiluku oli 2 921 137 henkilöä, josta kaupunkiväestön osuus oli alle 15 prosenttia, eli 426 911 henkilöä. Väestöstä ylivoimaisesti suurin osa asui maaseudulla, joten vaikka maalla tehtiin absoluuttisesti enemmän itsemurhia, oli kaupunkilaisten itsemurhakuolleisuus väkilukuun suhteutettu tosiasiasa yli kaksinkertainen. Vuosien 1910-1920 välisenä aikana kaupungeissa tehtiin yhteensä 898 itsemurhaa ja maaseudulla 2 386 itsemurhaa. Väkilukuun suhteutettuna kaupunkilaiset tekivät keskimäärin saman ajanjakson aikana 19 itsemurhaa 100 000 asukasta kohden vuodessa ja maaseudulla vastaavasti tehtiin keskimäärin yhdeksän itsemurhaa 100 000 asukasta kohden⁸

---

⁵ Suomen virallinen tilasto. Kuolemansyyt 2010. 5. *Itsemurhakuolleisuus 1921-2010*.

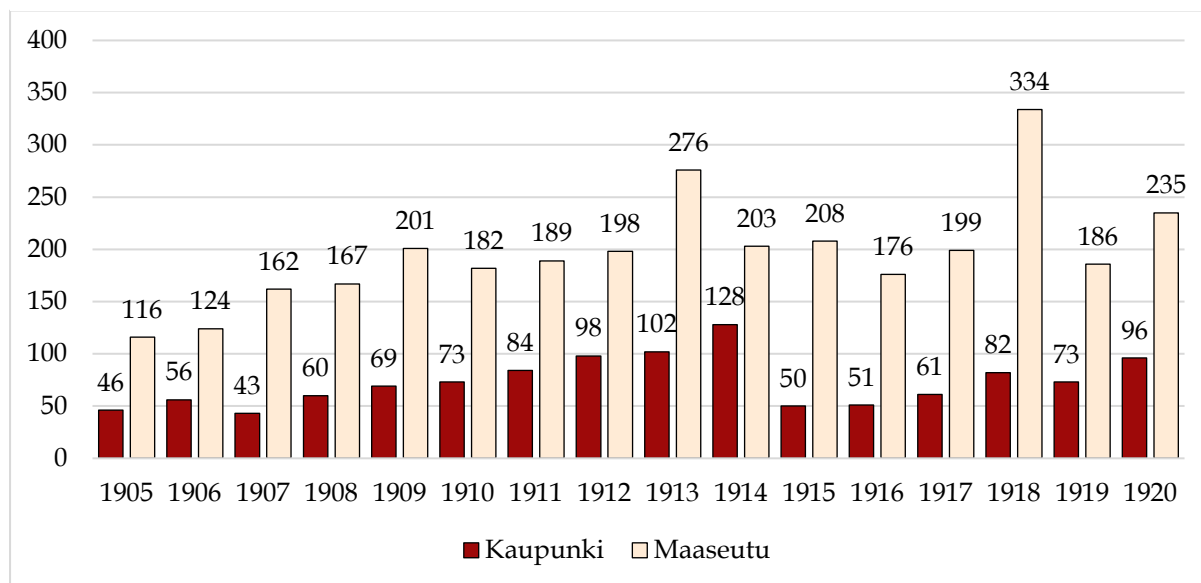
⁶ Katso esimerkiksi Nygård 1994, 5, 40, 56, 92. Nygård tutki suomalaisessa yhteiskunnassa lähinnä 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella tehtyjä itsemurhia. Tässä pidemmän aikavälin analyysissä vuoden 1918 tapahtumia on sivuttu, mutta useissa analyysivaiheissa kyseisen vuoden itsemurhakuolleisuus on "jätetty poikkeuksellisuutensa vuoksi ottamatta huomioon", vaikka analyysiä jatketaan paikoitellen vielä 1920-luvulle.

⁷ Westerlund 2004; Myllykangas 2014, 120; Luukkonen 2019, 72. Westerlundin johtamassa Suomen sotaurmat -tutkimushankkeessa itsemurhia on sivuttu yhtenä kuolemantapana muiden joukossa. Käsittely jää kuitenkin itsemurhakuolleisuuden kokonaisuutta ajatellen vaillinaiseksi, sillä tutkimuksen näkökulman ja rajauksien perusteella analyysi käsittää vain noin neljänneksen kaikista vuoden 1918 aikana tehdystä itsemurhasta. Myllykangas puolestaan tutki Suomessa ennen vuotta 1985 tehtyä lääketieteellistä itsemurhatutkimusta, jossa sisällissotaan perehtyneestä tutkimuksesta mainitaan ainoastaan kirjallisuuskatsauksen omaisesti Oiva Elon saksaksi kirjoittama vuonna 1931 julkaistu artikkeli "Über Selbstmorde und Selbstmörder in Finnland.". Luukkonen puolestaan tutki oikeuslääketieteellistä kuolemansyyntä selvittämistä suomalaisella maaseudulla. Tutkimuksen maantieteellisenä rajauksena on Jämsän tuomiokunnan alue, ja ajallisena rajauksena vuosien 1894-1917 välinen ajanjakso. Tutkimuksen aikarajaus päättyy sisällissotaa edeltäneeseen vuoteen. Luukkonen mainitsee erääksi tutkimuksen aikarajauksen päätepistettä määrittäneeksi tekijäksi sisällissodan aiheuttaman poikkeustilan, joka vaikutti yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaan. Sota vaikutti tutkimuksen kannalta keskeisten lähdeaineistojen saataavuuteen, sillä Luukkosen tutkimuskohteena olevassa Jämsässä ei poikkeuksellisesti järjestetty vuoden 1918 aikana ollenkaan talvikäräjiä, joten käräjäaineistoja ei ole olemassa kyseiseltä ajanjaksolta.

⁸ Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191;

Kuvio 1. Itsemurhat Suomessa vuosina 1905–1920.

Lähteet: Tilastollinen päätoimisto 1915b, 69; Tilastollinen päätoimisto 1921a, 56; Tilastollinen päätoimisto 1923a, 45.

Lyhyestä kestästä huolimatta Suomen sisällissota oli verinen – 27.1.1918 alkaneen ja 15.5.1918 päättyneen sodan seurauksena surmansa sai yhteensä noin 36 640 henkilöä, josta suomalaisten⁹ osuus oli 35 500 henkilöä.¹⁰ Tämä vastasi noin 1,15 prosenttia maan väkiluvusta.¹¹ Sodan julmaa luonnetta kuvaavasti varsinaisissa taisteluissa ja muissa sotatoimissa kuoli vähemmän ihmisiä kuin molemminpuolisen terrorin, kostoimien ja muiden väkivaltaisuuksien seurauksena. Kaikista sotakuolleista alle kolmannes, eli 9 403 henkilöä, kaatui taisteluissa ja taisteluiden ulkopuolella teloitettiin, ammuttiin tai murhattiin yhteensä 9 720 henkilöä. Vankileireillä puolestaan kuoli 13 446 henkilöä.¹²

Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129. Kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väestönlaskennan perusteella, jolloin luvut ovat lähtökohtaisesti virheellisiä. Virhemarginaalista huolimatta kaupunki-maasetutujaon mukaisesti esitetyt kuolleisuusluvut kuitenkin havainnollistavat kaupunki- ja maaseutuväestön itsemurhakuolleisuuden erilaisuutta.

⁹ Tutkielman yhteydessä käsitteellä *suomalaiset* viitataan Suomessa sekä Suomen suurruhtinaskunnan alueen seurakunnissa kirjoilla olleisiin henkilöihin.

¹⁰ Westerlund 2004a, 15. Arviot sodan kokonaistappioista vaihtelevat, mutta selkeyden vuoksi tässä työssä uhriluku perustuu sotasurmahankkeessa eritettyn tietoon, jonka mukaan sisällissodassa henkensä menetti yhteensä 36 640 henkilöä, josta suomalaisten osuus oli 35 550 ja ulkomaalaisten 1 140. Nämäkin luvut eivät todennäköisesti täysin vastaa sodan todellista uhrilukua, sillä sotasurmahankkeessa arvioitiin sisällissodan kokonaisuhrimäärän todellisuudessa olleen 38 400–38 800 henkilöä kun tarkastelussa otetaan huomioon myös vuodet 1919–1922.

¹¹ Tilastollinen päätoimisto 1921b, 14. Tilastollinen päätoimisto ilmoitti Suomen virallisen väkiluvun olevan 3 331 814 henkilöä vuoden 1918 lopussa. Virallisen väkiluvun huomioitiin kuitenkin olevan virheellinen ajan tilastointitavasta seurauksena, ja maan todellisen väkiluvun arvioitiin olevan likimain 3 100 214 henkilöä. Sotakuolleisuuden osuus koko väkiluvusta on laskettu tätä arviota käyttäen.

¹² Werterlund 2004c, 53–56; Outinen 2004a, 233–236; Tikka 2009, 221.

Durkheim havaitsi sodan pituuden ja väkivaltaisuuden tason, eli häiriötilan koon ja keston, olevan merkittävä tekijä sota-aikana laskeneen itsemurhakuolleisuuden normalisoitumisen kannalta ; mitä merkittävämpi häiriö on ollut, sitä hitaammin itsemurhakuolleisuus nousee sotaa edeltäneelle tasolle aseiden vaimettua.¹³ Yleisesti ottaen sotatoimien vaikutukset harvoin jäävät pelkästään taistelukentille. Sen sijaan konfliktit usein koskettavat osallisena olevaa yhteiskuntaa myös laajemmin. Esimerkiksi yksilöllisten ja kollektiivisten traumojen, konkreettisten terveysongelmien sekä taloudellisten vahinkojen vaikutukset voivat ulottua sukupolvelta toiselle, ja jatkua vielä pitkään sodan päättymisen jälkeen. Mitä tuhoisampi ja pitkittyneempi sota on ollut, sitä merkittävämpiä nämä vaikutukset tyypillisesti ovat.¹⁴ Havainnon perusteella suomalaisten itsemurhakuolleisuuden voitaisiin olettaa alentuneen merkittävästi ja pitkäkestoisesti niin sisällissodan aikana kuin myös sen jälkeen, mutta näin ei ollut. Sen sijaan itsemurhia tehtiin maassa ennennäkemättömän paljon. Sisällissodan päättymisen jälkeen itsemurhat eivät myöskään jääneet Durkheimin hypoteesin mukaisesti tavanomaista vähäisemmiksi, ja ensimmäistä maailmansotaa edeltänyt itsemurhakuolleisuuden voimakas kasvu jatkui jälleen vuonna 1920.¹⁵

Tutkielman pääpainopiste on vuodessa 1918, mutta myös vuodet 1905–1920 on sisällytetty osaksi pidemmän aikavälin analyysiä. Valittu aikaikkuna tarjoaa monipuolisen vertailukohtaan sisällissodan tapahtumille: vuosien 1905–1913 väestötilastot kuvastavat rauhanaikaa ja vuosisadan alun itsemurhatrendin kehitystä, vuodet 1914–1917 ensimmäisen maailmansodan aikaa sekä lopuksi vuodet 1919 ja 1920 sisällissodan jälkeisenä vertailukohtana.¹⁶ Maantieteellinen raja-alue kattaa vuonna 1917 itsenäistyneen Suomen, sekä itsenäistymistä edeltäneen ajan suuruhtinaskunnan alueen. Itsenäistymisestä huolimatta tutkittavan alueen ulkorajat pysyivät muuttumattomina läpi tutkimusajan, ja rajamuutokset, kuten Petsamon liittäminen Suomeen, rajautuvat tutkimusajan ulkopuolelle.¹⁷

Tilastoissa suomalaiset¹⁸ on jaettu sukupuolen perusteella erillisiin tilastoyksiköihin, joita jokaista on syytä analysoida myös erikseen. Koko kansaa, tai

---

¹³ Durkheim 1985, 236, 237. Durkheimin teoriaa on käsitelty tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

¹⁴ Sarchiapone, Temnik & Limongi 2009, 22.

¹⁵ Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66.

¹⁶ Sisällissodan päättymisen ei varsinaisesti merkinnyt rauhaan paluuta. Vaikka valtio ei virallisesti ollut sodassa, osallistuivat suomalaiset joukot itärajan ja Viron alueilla käytyihin heimosotiin, joiden seurauksena Suomi ja neuvosto-Venäjä olivat de facto sotatilassa. Maiden väliset suhteet normalisoituivat Tarton rauhansopimuksen myötä. Molemmat osapuolet allekirjoittivat rauhansopimuksen 14.10.1920. Yleisvenäläinen toimeenpaneva keskuskomitea ratifioi rauhansopimuksen Neuvosto-Venäjän osalta 23.10.1920 ja tasavallan presidentti puolestaan ratifioi sopimuksen Suomen osalta 11.12.1920. Suomalaiset vapaaehtoiset osallistuivat vielä vuosien 1921 ja 1922 aikana itäkarjalaisten kansannousuun. Roiko-Jokela 1921, 90-112; Pietiäinen 1992, 457.

¹⁷ Petsamo liitettiin Suomeen Tarton rauhansopimuksella. Sopimus astui voimaan 31.12.1920. Pietiäinen 1992, 446-459.

¹⁸ Termillä viitataan tässä yhteydessä Suomessa kirjalla olleisiin henkilöihin riippumatta tämän etnisestä taustasta tai kielestä.

edes saman sukupuolen edustajia ei välttämättä ole mielekästä käsitellä pelkästään heterogeenisenä ryhmänä, vaikka tyypillisesti miesten itsemurhakuolleisuuden on havaittu reagoivan sodan tapahtumiin naisia voimakkaammin.¹⁹ Tämän lisäksi sota-ajan itsemurhiin keskittyneissä tutkimuksissa myös saman sukupuolen edustajilla, mutta eri ikä- tai siviilisäätyryhmien välillä itsemurhakuolleisuudessa on havaittu olevan merkittäviä eroavaisuuksia.²⁰ Siten erillisten luokkien²¹ samanaikaisella tutkimuksella voidaan selvittää millä tavoin sota-aika on vaikuttanut eri väestöryhmien edustajiin.

Tutkielma rakentuu viidestä pääluvusta. Ensimmäinen luku muodostaa tutkimusaiheen, -kysymykset, -menetelmän sekä aineiston esittelevän johdannon. Seuraavana on tutkimusajan yhteiskunnallisia ja taloudellisia olosuhteita sekä sota-ajan tapahtumia taustoittava luku. Tässä luvussa tarkastellaan lisäksi vielä sota-ajan kuolleisuutta. Kolmannessa pääluvussa käsitellään kuolemantavan määrittelyn problematiikkaa, sekä arvioidaan 1910-luvun ja erityisesti sisällissodan ajanjakson itsemurhakuolleisuutta, eri väestöryhmien välisiä eroja ja tekotapojen muutoksia. Neljännessä luvussa toteutetaan itsemurhien spatiaalinen analyysi, joka on eritelty kahteen erilliseen makro- ja mikrotason analyysiin alalukuun. Kyseisissä alaluvuissa itsemurhia analysoidaan ensin läänijaon mukaisesti koko maan tasolla, jonka jälkeen analyysissä edetään kuntajaon perusteella rajatulle paikallistasolle. Viides luku muodostaa tutkielman päätännön, joka toimii eri käsitteilylukuja sitovana yhteenvetona ja vastaa vielä johdannossa asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

1.2 Aikaisempi tutkimus ja tutkimuskysymys

1900-luvun kuluessa itsemurhatutkimuksesta on muodostunut monitieteellinen tutkimusala, mutta aihepiirin suomalainen historian tutkimus on jäänyt vielä verrattain vähäiseksi.²² Jyväskylän yliopistossa historian professorina toiminut Toivo Nygård

---

¹⁹ Aida 2020, 9.

²⁰ Katso Henderson et al. 2006, 2.

²¹ Katso Haapala 1989, 96-100. Haapalan määritelmän mukaan ”luokka” voidaan käsittää tilastollisena kategoriana, rakenteena, prosessina tai kulttuurina, kuten väestöryhmänä. 1900-luvun alkupuolen virallisissa tilastoissa Suomen väestö on luokiteltu selkeärajaisiin siviilisäätyryhmiin, jotka muodostavat tämän tutkielman kannalta ensisijaisen tärkeän luokkajaon.

²² Ensimmäinen suomalainen lääketieteellinen itsemurhatutkimus julkaistiin vuonna 1832. Kyseessä oli patologis-anatomisiin havaintoihin perustuva Nils Abraham Ursinin kirjoittama ”*hukkautuneet ja hirttäytyneet*”. Vuonna 1864 ilmestyi ensimmäinen Suomessa julkaistu tilastoaineistoa hyödyntävä itsemurhatutkimus. Kyseessä oli Anders Thiodolf Saelan väitöskirja *Om sjelf-mordet i Finland i statistiskt och rättsmedicinskt hänseende*, jossa tarkasteltiin itsemurhia lähinnä lääketieteellisesti ja juridisesti. 1800-luvulla itsemurhiin keskittyneitä tutkimuksia julkaistiin Suomen suurrutinataskunnan alueella yhteensä vain muutamia. Yleisesti ottaen kuolematutkimus yleistyi Suomessa kunnolla vasta 1950-luvulta lähtien, jolloin useiden eri tieteenalojen edustajat historian tutkijat mukaan luettuna kiinnostuivat kuolematutkimuksesta. Nygård 1994, 17, 18; Myllykangas 2014, 67; Miettinen 2016, 156.

luokitteli itsemurhatutkimuksen kahteen erilliseen pääsuuntaukseen, eli *tilastollis-sosiologiseen* sekä *lääketieteellis-psykiatriseen*.²³ Kansainvälinen tutkimuskenttä on pirstoutunut useaan erilliseen osa-alueeseen, kuten tämän tutkielman edustamaan sota-ajan itsemurhien tutkimukseen. Durkheimin viitoittaman tien mukaisesti kyseisen suuntauksen tutkimukset ovat tyypillisesti käytettyjen menetelmien ja aineistojen perusteella luokiteltavissa tilastollis-sosiologisiksi, ja ne tarjoavat vertailukohtien lisäksi sekä metodologista että myös teoreettista opastusta. Vaikka sotaitsemurhia on tutkittu kansainvälisesti paljon, on Suomessa aihepiirin tutkimus jäänyt vähäiseksi tai pitkälti laajempien kokonaisuuksien sivujuonteeksi.²⁴

Useiden sota-ajan itsemurhiin keskittyneiden tutkimusten peruslähtökohtana on ollut Durkheimin hypoteesi, jonka mukaan itsemurhakuolleisuus tyypillisesti vähenee sota-aikana.²⁵ Durkheim tutki vuonna 1897 julkaistussa kirjassaan *Itsemurha – Sosiologinen tutkimus* 1800-luvun eurooppalaisten valtioiden itsemurhakuolleisuutta, ja havaitsi tilastoja tutkimalla lähes säännönmukaisen kaavan itsemurhakuolleisuuden alenemisesta sota-aikana.²⁶ Puutteista ja vahvasta kritiikistä huolimatta Durkheimin selitysmalleja käytetään edelleen ja teoria on jättänyt jälkensä sotien itsemurhatutkimuksen kentälle, sillä uudemmat itsemurhia selittävät yhteiskuntateoriat perustuvat useimmiten tavalla tai toisella Durkheimin alkuperäiseen teoriaan.²⁷

Durkheim päätteli itsemurhakuolleisuuden kasvun olevan sota-ajan aiheuttaman yhteiskunnallisen muutoksen seurausta, mutta jokaisella sodalla ei välttämättä ole samanlaista vaikutusta: “suuret sosiaaliset levottomuudet ja suuret, kansan omikseen kokemat sodat nostattavat yhteisiä tuntemuksia, elähdyttävät puoluemieltä ja isänmaallisuutta, poliittista ja kansallista uskoa ja aiheuttavat toiminnan kohti päämäärää keskittäen, ainakin joksikin aikaa, yhteiskunnan

---

²³ Suomalaisten itsemurhia 1700-luvun puolivälistä 1900-luvulle saakka tutkinut Nygård hyödynsi työssään formaatiltaan samankaltaisia ja osittain tämän tutkielman kanssa yhtäläisiä lähteaineistoja, kuten virallisia tilastoja. Aineiston kannalta keskeisin ero muodostuu seurakunta-kohtaisten väestönmuutostaulujen käytöstä, jotka mahdollistavat painettuja tilastoja merkittävästi mikrotasoisemman spatiaalisen analyysin toteuttamisen. Lisää tilastoista ja väestönmuutostauluista alaluvussa 1.3.1 *viralliset tilastot ja väestönmuutostaulut*. Nygårdin selvitys suomalaisten pidemmän aikavälin itsemurhakuolleisuuden muutoksista muodostaa vuoden 1918 analyysille tärkeän vertailukohdan ja kontekstoi tutkittavan ilmiön osaksi pidemmän aikavälin trendiä. Nygård 1994, 9-25.

²⁴ Miettinen 2016, 158-160; Lester 2009. Katso toisen maailmansodan aikaisesti suomalaisesta itsemurhatutkimuksesta Mustajoki 2010.

²⁵ Durkheim 1985, 236, 237.

²⁶ Durkheim ei ollut ensimmäinen ilmiön havainnut tutkija, mutta sen sijaan hän oli yksi ensimmäisistä sodan ja itsemurhien yhteyttä laajemmin tutkinut henkilö. Durkheim mainitsee teoksessaan italialaisen lääkärin ja psykologian tutkijan Enrico Agustino Morsellin tehneen saman havainnon aikaisemmin, ja hän myös hyödyntää Morsellinin tekemää tutkimusta teoksensa lähdeaineistona. Durkheim 1985, 56-66, 232-239; Osman & Parnell 2018, 164. Katso myös Morselli 1883, 159-161.

²⁷ McIntosh 2002, 41; Lester 2009, 216, 217.

voimakkaan yhdentymisen tervehdyttävä vaikutus- -.”²⁸ Päätelmän perustana on Durkheimin tekemä itsemurhatyyppien luokittelu,²⁹ sekä erityisesti teorian keskiössä oleva yleinen hypoteesi, jonka mukaan “itsemurha on kääntäen verrannollinen niiden sosiaalisten ryhmien yhdentyneisyyden asteen kanssa, johon yksilö kuuluu.”³⁰ Durkheimille tämä yhteisöjen lisääntynyt yhteenkuuluvuuden ja jaetun päämäärän tunne oli sota-ajan itsemurhakuolleisuuden muutosta pääasiallisesti selittävä mekanismi.³¹

Yleisesti ottaen sosioekonomisten olosuhteiden ja taloudellisten muuttujien, kuten bruttokansantuotteen, työttömyysasteen ja toimeentulon alenemisen on katsottu olevan merkittäviä itsemurhakuolleisuutta selittäviä riskitekijöitä.³² Eräissä tutkimuksissa taloudellisten tekijöiden on katsottu selittävän Durkheimin teoriaa paremmin sota-aikojen itsemurhakuolleisuuden muutoksia.³³ Sodat vaikuttavat luonteestaan, skaalastaan ja sotatoimialueen sijainnista riippuen hyvin eri tavoin näihin taloudellisiin mittareihin. Sota-aikana yhteiskunnan taloudellinen toimeliaisuus, eri toimialojen kannattavuus ja yleinen työllisyystilanne saattavat tapauskohtaisesti lisääntyä, jolloin eri ihmisryhmien elinolosuhteet ja toimeentulo

---

²⁸ Durkheim 1985, 239.

²⁹ Durkheim luokitteli itsemurhat neljään päätyyppiin, eli egoistiseen, anomiseen, altruistiseen ja fatalistiseen itsemurhaan. Egoistisen itsemurhan ensisijaisena syynä on sosiaalisen integraation puute, joka voi johtua yksilön kannalta tärkeiden ja keskeisten yhteisöjen hajoamisesta tai niistä erkaantumisesta. Anomian tilalla viitataan joko yksilön arvojen ja normien täydelliseen häiriötilaan, tai yhteiskunnan tai yhteisön *kollektiivisen epäjärjestyksen* synnyttämään kriisitilanteeseen, jonka seurauksena *rajatulla sosiaalisella kokonaisuudella*, kuten yksittäisellä yhteiskuntaluokalla tai ihmisryhmällä on vaikeuksia sopeutua muutokseen ja järjestyä uudelleen. Altruistisessa itsemurhassa yksilö kokee sisäistä tai ulkoista pakkoa kuolla velvollisuudentunnon, kulttuurillisten konventioiden, yhteisönsä, auktoriteettien vallankäytöstä tai edustamansa aatteen puolesta. Neljäs itsemurhatyyppi, eli fatalistinen itsemurha, on Durkheimin teoksessa vain alaviitemaininnan roolissa, sillä kirjoittajan mukaan kyseinen luokka oli muuttunut 1800-luvulle tultaessa lähes merkityksettömäksi. Tämä itsemurhatyyppi on anomisen vastakohta, eli sen syynä on liiallinen sosiaalinen kontrolli ja sääntely, jotka tukahduttavat kaikki yksilölliset toiveet ja intohimot. Durkheim 1985, 240-260, 285-293, 301-305, 337, 506-508, 545; Goeschel 2009, 2; Lester 2009.

³⁰ Durkheim 1985, 240, 241; O'Malley 1975, 248.

³¹ Katso esimerkiksi Goeschel 2009, 12, 13. Durkheimin selitysmalli ei ole yleisesti hyväksytty, ja sitä on kritisoitu voimakkaasti. Kriittisimmän näkökulman mukaan itsemurhakuolleisuus ei tosiasiassa vähene sota-aikana, vaan sen sijaan näennäinen väheneminen syynä voi olla tilastointivirhe; poikkeusolojen aikana tilastoinnin luotettavuus voi kärsiä, kun sota-aikana aikaisempaa useampi kuolema tapahtuu epäselvissä olosuhteissa ja viranomaisten resurssipula vaikeuttaa sekä kuolemansyyn selvittämistä että myös kuolemantapojen tilastointia. Sota-aikana vallanpitäjillä voi myös olla intressi puuttua kuolleisuustilastoihin, sillä itsemurhien yleistymisen voitaisiin katsoa vaikuttavan kansakunnan mielialaan negatiivisella tavalla. On myös mahdollista, että itsemurhat raportoidaan virheellisesti joko kaatuneina, epäselvinä tapauksina tai tapaturmina. Goeschelin toteaman esimerkin mukaisesti itsetuhoisen sotilas voi esimerkiksi altistaa itsensä vihollisen tulelle nousemalla suojastaan tulilinjalle. Rintamalla näin kuollut henkilö kirjataan kuitenkin todennäköisemmin kaatuneeksi, kuin itsemurhan tehneeksi, vaikka kyseessä on teko, jonka tietoisena tavoitteena oli oman elämän päättäminen. Toisaalta sota voi myös vähentää potentiaalisten itsemurhaajien määrää, sillä sotavoimiin päätyneet itsetuhoiset henkilöt saattavat kuolla itsemurhan sijaan taisteluissa. Tilastojen luotettavuutta ja kuolemantavan määrittämistä on käsitelty laajemmin alaluvussa 1.3.1. *Viralliset tilastot ja väestönmuutostaulut sekä* luvussa 2. *Kuolemantavan määrittäminen.*

³² Sarchiapone et al. 20; Aida 2020, 13-14; Lester 1993, 248.

³³ Tomlinson 2012, 471; Lester 2009, 216, 217.

voivat parantua. Sen sijaan sisällissodat ovat tyypillisesti perinteisiin sotiin verrattuna voimakkaammin yhteydessä talouden häiriötilojen, työllisyysateen heikkenemisen ja bruttokansantuotteen alanemisen kanssa.³⁴ Radikaalisti muuttunut tilanne edellyttää yksilöiltä ja yhteisöiltä sopeutumiskykyä, joka puolestaan vaikuttaa olennaisesti häiriötilan vaikutusten vakavuuteen. Resilienssi on keskeinen selviytymismekanismi ja mikäli yhteisön tai yksilön valmiudet ovat heikkoja, on näiden vaikea ellei mahdoton sopeutua muuttuneeseen tilanteeseen.³⁵ Toisin sanoen sodan taloudelliset vaikutukset ja sotiminen eivät välttämättä itsessään vähennä tai lisää itsemurhakuolleisuutta, vaan keskeistä ovat yhteisön sopeutumiskyky ja resilienssi, sekä se, millä tavoin konflikti vaikuttaa yhteisön elinmahdollisuuksiin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin.

Suomessa ensimmäisen maailmansodan ja sisällissotien itsemurhakuolleisuutta ei ole tutkittu laajasti ja aihetta on lähinnä sivuttu vain muiden tutkimusten osana.³⁶ Sen sijaan ajanjakson sotakuolleisuudesta on laadittu kattava kokonais selvitys osana Lars Westerlundin johtamaa Suomen sotaturmat 1914–1922-tutkimushanketta, mutta kyseisessä hankkeessa itsemurhaa on käsitelty vain yhtenä kuolemantapana muiden joukossa.³⁷ Hankkeen selvityksien pohjalta on julkaistu sähköinen tietokanta, joka sisältää tutkimusajan sotaturmat kattavan nimitiedoston.³⁸ Lisäksi tutkimusprojektista on julkaistu useita erillisiä väitöskirjatasoisia tutkimuksia, joista tutkielmani kannalta merkittävin on vuonna 2004 julkaistu *Sotaoloissa vuosina 1914-1922 surmansa saaneet. Tilastoraportti*.³⁹ Tämän ja muut projektin julkaisut tarjoavat tutkimukselleni erityisen hyödyllisen vuoden 1918 sotakuolleisuutta kontekstoivan viitekehysten. Vuonna 2009 valmistuneessa moniosaisessa hankkeessa on kuitenkin käsitelty vain ja ainoastaan sotatapahtumiin liitettävissä olleita kuolemantapauksia, jolloin vuoden 1918 osalta on huomioitu vain noin neljännes kaikista vuoden aikana tehdyistä itsemurhista. Vaikka sotaturmaprojekti on sinänsä itsemurhailmiön kokonaisuuden tutkimuksen kannalta vaillinainen, muodostavat sen tulokset lähes täydellisen kokonaiskuvan vuoden 1918 sotatapahtumista ja -kuolleisuuden alueellisesta jakautumisesta, joita ilman itsemurhakuolleisuuden kontekstoiminen sekä spatiaalinen analyysi jäisivät puutteellisiksi.⁴⁰

---

³⁴ Aida 2020, 13-14.

³⁵ Sarchiapone et al. 2009, 18.

³⁶ Nygård 1994, 5, 92; Myllykangas 2014, 120. Nygårdin pidemmän aikavälin tutkimuksessa sisällissodan itsemurhapiikki on huomioitu, mutta aihe jää pitkälti maininnan tasolle. Myllykangas puolestaan esittelee suomalaisen lääketieteellisen itsemurhatutkimuksen katsauksessaan vuonna 1931 julkaistun Oiva Elon saksaksi julkaistun artikkelin ”Über Selbstmorde und Selbstmörder in Finnland”, jossa on käsitelty sisällissodan itsemurhakuolleisuutta.

³⁷ Westerlund 2004a, 9-11; Roselius 2004, 89-92.

³⁸ Katso Sotaturmasampo 1914-1922. Sähköistä tietokantaa ja nimitiedostoa on käsitelty laajemmin muun lähdeaineiston yhteydessä luvussa 1.3.

³⁹ Westerlund 2004a, 7-9.

⁴⁰ Roselius 2004, 90-92. Vertaa Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66.

Suomalaisen tutkimuksen vähäisyyttä on kuitenkin täydennettävissä kansainvälisellä tutkimuskirjallisuudella, sillä aihepiiriä on tutkittu laajasti useiden eri sotien ja sisällissotien kautta. Nämä tutkimukset tarjoavat tälle tutkielmalle ensisijaisen tärkeitä ja hyödyllisiä ilmiötason vertailukohtia. Lisäksi myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneen ilmiön olevan Durkheimin hypoteesia monimutkaisempi; vaikka itsemurhakuolleisuus tyypillisesti keskimäärin laskisi sota-aikana koko populaation tasolla, voi kokonaislasku piilottaa alleen merkittäviä ihmisryhmäkohtaisten trendien muutoksia. Toisin sanoen sota voi siis vaikuttaa eri tavoin eri ikä- ja sukupuoliryhmien edustajiin.⁴¹

Toisen maailmansodan aikaisia skotlantilaisten itsemurhia tutkineet Rob Henderson, Cameron Stark, Roger Humphry ja Sivasubramaniam Selvaraj havaitsivat pitkän aikavälin tarkastelun perusteella koko väestön itsemurhakuolleisuuden laskeneen sota-aikana, mutta kun huomioon otettiin jo rauhan aikana meneillään ollut itsemurhakuolleisuuden vuosittainen lasku, oli kuolleisuus todellisuudessa koholla rauhanajan tasoon verrattuna. Tämän lisäksi iäkkäämpien miesten sodan aikana tapahtunut itsemurhakuolleisuuden aleneminen piilotti alleen vastavuoroisesti nousseen nuorten miesten itsemurhakuolleisuuden kasvun. Tarkempi itsemurhien analyysi myös osoitti tekotapojen muuttuneen rauhanaikaan nähden, sillä aseiden käyttö tekovälineenä yleistyi sota-aikana selkeästi.⁴²

Yleisesti ottaen ammatilla, sukupuolella ja eri tekovälineiden saatavuudella on katsottu olevan merkittävä vaikutus siihen, millä tavalla itsemurha toteutetaan.⁴³ Englantilaisten ja walesilaisten itsemurhia vuosien 1861-2007 välisenä aikana tutkineet Kyla Thomas ja David Gunnell havaitsivat kaasua hengittämällä tehtyjen itsemurhien lisääntyneen 1900-luvun alkupuolelta lähtien voimakkaasti. Kaasuttaminen nousi naisten yleisimmäksi itsemurhan tekotavaksi 1930-luvulla sekä miesten yleisimmäksi 1950-luvulla. Muutos oli nopea, sillä ennen vuotta 1905 kaasulla oli tehty vain yksittäisiä itsemurhia ja 1960-luvulle tultaessa kaasun osuus kääntyi laskuun. Thomas ja Gunnell havaitsivat sekä kaasukuolemien nousun että myös laskun tapahtuneen samanaikaisesti kaasujakelun muutosten kanssa; vuosisadan alkupuolella kotitalouksiin oli alettu toimittamaan kivihielestä valmistettua kaupunkikaasua, joka oli hengitettynä myrkyllistä korkean hiilimonoksidipitoisuutensa takia. Kaasukuolemien osuus alkoi vähenemään 60-luvulla, jolloin kaupunkikaasu korvattiin matalan häkäpitoisuuden maakaasulla.⁴⁴

Havainto on erityisen merkityksellinen sotien itsemurhatutkimuksen kannalta, sillä konfliktien aikana lisääntyvien kuolettavien tekotapojen saatavuuden on havaittu olevan yhteydessä itsemurhan tekotavan valinnan kanssa. Esimerkiksi

---

⁴¹ Henderson et al. 2006, 1-7

⁴² Henderson et al. 2006, 1-7. Katso myös Osman & Parnell 2015.

⁴³ Löfström 1901, 48; Koskinen et al. 2002, 201.

⁴⁴ Thomas & Gunnell 2010, 1464-1475.

Serbiassa, Montenegrossa ja Skotlannissa aseiden käyttö tekovälineenä yleistyi voimakkaasti sota-aikana ja myös sen jälkeen. Muun muassa siviiliväestön sota-aikaisia itsemurhia tutkineen Wally Barrin mukaan tappavien välineiden saatavuus on kiistämättä yksi merkittävistä itsemurhakuolleisuuden vaikuttavista tekijöistä niin sotilaiden kuin myös siviiliväestön keskuudessa. Kyseessä on tekotavan valintakysymys, jonka seurauksena muiden tekovälineiden suhteellisen osuus joko laskee tai sitten itsemurhien kokonaismäärä voi mahdollisesti kasvaa; muun muassa sota-ajan itsemurhia tutkinut Pat O'Malley'n totesi useiden itsemurhayritysten jäävän yrityksen tasolle, jolloin mikä tahansa teon onnistumiseen vaikuttava muuttuja, kuten tappavamman tekotavan yleistyminen, mitä todennäköisemmin vaikuttaa itsemurhakuolleisuuteen.⁴⁵ Suomen sisällissodan tapauksessa aseella tehtyjen itsemurhien osuuden voitaisiin arvioida lisääntyneen voimakkaasti, tai eri tekotapojen yleisyyden muuttuneen.

Sisällissotien itsemurhien tutkimuksessa maantieteellisen sijainnin merkitys korostuu myös yksittäisten valtioiden sisäpuolella, sillä kuolleisuuden on havaittu muuttuneen eri tavoin varsinaisilla sotatoimien kohteena olleilla sekä niiden ulkopuolelle jääneillä alueilla. Kroatian sisällissotaa tutkineet Mirjana Grubišić-Ilić, Dragica Kozarić-Kovačić, Frane Grubišić ja Zrnka Kovačić havaitsivat sekä naisten että vielä voimakkaammin miesten itsemurhakuolleisuuden alentuneen merkittävästi muuhun maahan verrattuna niillä alueilla, jotka olivat suoraan kosketuksissa sotatoimiin. Vastaavasti ampuma-aseiden ja räjähteiden käyttö tekovälineenä yleistyi sotatoimialueilla.⁴⁶ Alan Bosnar, Valter Stemberga, Gordana Zamolo ja Sanja Stifter ovat myös tutkineet Kroatian sisällissotaa, mutta koko maan sijaan he keskittyivät maan lounaisosassa Rijekan ympäristössä sijainneeseen rajattuun alueeseen. Tutkitulla alueella yleinen itsemurhakuolleisuus nousi sota-aikana 16.22 tapauksesta (100 000 asukasta kohden) 19.61 tapaukseen, alle 40-vuotiaiden miesten itsemurhien lukumäärä nousi konfliktia edeltäneeseen aikaan nähden 45,3 prosenttia ja aseiden käyttö tekotapana nelinkertaistui.⁴⁷ Sri Lankan sisällissodan itsemurhia tutkinut Takeshi Aida havaitsi itsemurhakuolleisuuden olleen huomattavasti muuta maata alhaisempi niissä piirikunnissa, jotka sijoittuivat sotatoimialueille. Edellä mainittujen tutkimusten tapaan Aida havaitsi miesten itsemurhakuolleisuuden reagoineen sota-ajan tapahtumiin naisia voimakkaammin.⁴⁸ Aida nojautui havainnoissaan voimakkaasti Durkheimiin, ja tulkitsee laskun ensisijaisena syynä olevan sotaa käyneiden ryhmien lisääntynyt sosiaalinen integraatio. Sodan luonteesta takia

---

⁴⁵ Tomlinson 2012, 471, 472; Ngui et al. 2014, 24, 25; Henderson et al. 2006, 1-7; Barr 2009, 66-68; Grubišić-Ilić et al. 2002; Bosnar et al. 2005; Bosnar et al. 2002; O'Malley 1975, 354.

⁴⁶ Grubišić-Ilić et al. 2020, 1.

⁴⁷ Bosnar et al. 2002; Bosnar et al. 2005.

⁴⁸ Aida 2020, 1-9.

integraatio ei kuitenkaan tapahtuisi valtion, vaan sen sisälle olevien erillisten ryhmien, kuten etnisten tai poliittisten ryhmien tasolla.⁴⁹

Sisällissotien tutkimuksen kannalta havainto on erityisen merkityksellinen. Perinteisissä valtioiden välisissä sodissa kansakunta muodostaa tyypillisesti sisällissotia homogeenisemmän kokonaisuuden vihollisen ollessa ulkopuolella, eli väestötilasto kertoo pääasiassa yhdestä osapuolesta. Sen sijaan sisällissodassa sama yhteiskunta on jakautunut useampaan keskenään kilpailevaan ryhmittymään, mutta tilasto ilmoittaa väkilukutiedot silti koko kansakunnan tasolla sisältäen mahdollisesti samanaikaisesti useita osapuolia kerralla. Näin ollen sisällissotien tutkimuksessa tarkasteluperspektiivin on oltava mahdollisimman mikrotasolla, sillä mikäli analyysi toteutetaan liian laajalla perspektiivillä, sekoittuvat eri faktiot toisiinsa ja sodan vaikutukset eri osapuolille häivytyvät keskiarvojen alapuolelle.

Edellä esitetyt tutkimukset tarjoavat sisällissodan itsemurhien tutkimuksen kannalta välttämättömiä vertailukohtia, kontekstointia ja teoriapohjaa. Toisaalta ne myös toimivat tämän tutkielman menetelmällisinä suunnannäyttäjinä, jotka osoittavat, että sotien itsemurhakuolleisuutta on arvioitava myös mikrotasolta käsin; mikäli analyysi toteutetaan pelkästään koko maan ja koko väestön tasolla, voivat sotaajan todelliset vaikutukset jäädä huomioimatta. Konfliktit voivat vaikuttaa eri tavoin eri ihmisryhmiin ja vastaavasti sodan tuhot sekä sotatalouden tuomat ”hyödyt” voivat painottua eri alueille. Sota-aikana tappavien tekovälineiden, eli tyypillisesti aseiden ja räjähteiden, saatavuus yhteiskunnassa lisääntyy, joka puolestaan voi vaikuttaa itsemurhien tekotapojen muutokseen vielä pitkään sodan päättymisen jälkeen. Vaikka valtakunnallinen itsemurhakuolleisuus saattaa sota-aikana laskea, on eri alueiden ja ihmisryhmien välillä havaittu merkittäviä eroavaisuuksia, jotka peittyvät liian laajassa tarkasteluperspektiivissä kokonaiskuvan alle. Edellä esitetyn perusteella olen muodostanut seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Millä tavoin vuoden 1918 sisällissodan tapahtumat vaikuttivat suomalaisten itsemurhakuolleisuuteen?
2. Vaikuttiko sota eri tavoin sukupuolen ja siviilisäädyn perusteella eriteltyjen tilastoryhmien edustajien itsemurhakuolleisuuteen?
3. Muuttuivatko itsemurhien tekotavat sodan seurauksena?

---

⁴⁹ Aida 2020, 1-3.

1.3 Lähdeaineisto

1.3.1 Viralliset tilastot ja väestönmuutostaulut

Tutkielmani keskeisin lähdeaineisto muodostuu Suomen Tilastollisen päätoimiston 1910-luvun loppupuolella ja 1920-luvun alkupuolella julkaisemista kuolinsyy- ja väestönmuutostilastoista, sekä näiden pohja-aineistona käytetyistä väestönmuutostauluista. Tilastoaineistot on jaettu kahteen erilliseen julkaisusarjaan, joita ovat *Suomen virallinen Tilasto* (SVT) sekä *Suomen tilastollinen vuosikirja* (STV). Suomen virallisten tilastojen -sarja sisältää muun muassa Tilastollisen päätoimiston laatimia väestötilastoja, sekä useiden eri tahojen, kuten sosialihallituksen ja lääkintöhallituksen tuottamia tilastoaineistoja. Kahden vuoden välein julkaistut ja kaksi tietovuotta käsittäneet väestönmuutostilastot⁵⁰ sisältävät kuukauden tarkkuudelle ajoitettavissa olevaa tietoa itsemurhan tehneistä henkilöistä jaettuna sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan. Maantieteellinen tarkkuus rajoittuu läänitasolle tehtyyn kaupunki- ja maaseutujakoon. *Suomen tilastollinen vuosikirja* -sarja puolestaan sisältää vuosikirjanimikkeellä julkaistuja kokoelmatilastoja, jotka täydentävät ja yhdistävät ensin mainitun sarjan tietoja.

Painetut väestötilastot ovat eri tilastokokonaisuuksien yhteenvetoja, jotka puolestaan perustuvat erittäin tarkkaan, osittain edelleen saatavissa olevaan taustadataan. Kuolemantapojen tilastoinnin pohjamateriaalina käytettiin vuosittain kirkkoherrojen seurakunnittain laatimia väestönmuutostauluja. Tutkimukseni primäärikohteena olevan sisällissotavuoden itsemurhakuolleisuuden analyysi pohjautuu tilastojen lisäksi vuoden 1918 väestönmuutostauluihin, joihin on kirjattu standardisoidulla formaatilla seurakunnassa kuolleiden henkilöiden lukumäärät kuukausittain jaettuna kuolemantavan, vainajan siviilisäädyn ja sukupuolen mukaisesti.⁵¹ Tutkimuksessa käytetyt väestönmuutostaulut on kuvattu mikrokorteille, joita säilytetään Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella (HELA).⁵²

Vuonna 1918 Suomessa oli 606 seurakuntaa, joiden itsemurhakuolleisuustiedot kirjattiin tauluissa kahdeksalle sarakkeelle ja kahdelletoista riville. Näin ollen yksittäisen vuoden väestönmuutostauluista koostettuun taulukkoon sisältyy yli 7200 riviä ja kaksikymmentä saraketta, joten pelkästään yksittäisen vuoden väestönmuutostaulut sisältävät massiivisen määrän dataa. Taulujen ja niiden pohjalta laaditun Excel

---

⁵⁰ Suomen systemaattisen väestötilastoinnin juuret ulottuvat vuonna 1749 Ruotsin kuningaskunnan ensimmäiseksi valtiolliseksi väestötilastojärjestelmäksi perustettuun tabellilaitokseen. Koko valtakunnan kattava yhdenmukainen väestökirjanpito sai alkunsa vuonna 1686, jolloin voimaan astunut kirkkolaki velvoitti papistoa aloittamaan seurakuntakohtaisten väestönmuutoksista kertovien varhaisina kirkonkirjoina tunnettujen luetteloiden laatimisen. Väestöstä ja sen muutoksista kertova tilastointi kehittyi merkittävästi 1800-luvun loppupuolella, kun Tilastollinen päätoimisto aloitti vuonna 1870 kuolleisuustilastojen julkaisemisen. Koskivirta 2014, 194-195.

⁵¹ Nygård 1994, 27-29.

⁵² Katso Väestönmuutokset 1910: väestönmuutostaulut 1-603. [Mikrokortit 1545-1584]. HELA.

taulukon sarakkeiden lukumäärän erotus selittyi jälkimmäiseen lisätyillä paikka- ja tunnistetiedoilla. Väestömuutostaulujen tarkkuus ei ole välttämätön pidemmän aikavälin analyysin kannalta, sillä tämä voidaan toteuttaa myös maantieteellisesti suppeammilla aineistoilla, kuten väestömuutostaulujen pohjalta laadituilla, mutta ilmoitusmuodoltaan tiiviimmillä painetuilla tilastoilla. Aineistotyyppien keskeisimpänä erona on maantieteellinen tarkkuus, mutta muutoin tiedot ovat yhtäläisiä ja itsemurhat on ilmoitettu sekä tilastoissa että myös tauluissa kuukauden tarkkuudella. Väestömuutostaulujen seurakuntatason sijaan painettujen tilastojen tiedot ilmoitettiin lääneittäin eroteltuna kaupunki- ja maaseutuajaon mukaisesti. Painettujen tilastojen suppeampi esitystyyli eittämättä heikentää pidemmän aikavälin analyysin maantieteellistä tarkkuutta, mutta mahdollistaa ajallisten muutosten huomioimisen. Seurakuntien yhteenkootut taulut mahdollistavat koko valtakunnan kattavan maantieteellisesti tarkan spatiaalisen analyysin.

Pohja-aineiston tyylistä ja ajan saatossa muuttuneiden tilastointikäytäntöjen takia on huomioitava se tosiasia, etteivät eri aikakausien tilastot välttämättä ole keskenään täysin vertailukelpoisia mahdollisten systemaattisten vinoumien ja muuttuneiden tilastointikäytänteiden takia.⁵³ Erityisesti lainsäädännön muutokset, oikeuslääketieteellisen osaamisen ja kuolemansyiden tutkimusmenetelmien kehittyminen, sekä hengellisen ja maallisen esivallan asenteiden muutokset ovat vaikuttaneet siihen, mitä tilastoihin on lopulta päätytty.⁵⁴ Näin lyhyen aikajänteen tutkimuksessa kyseessä ei ole merkittävä ongelma, mutta luvut eivät välttämättä ole vertailukelpoisia nykyajan, saati tutkimuskohdetta olennaisesti aikaisempien ajanjaksojen kanssa.

Vuonna 1920 Tilastollisessa Päätoimistossa todettiin itsemurhien tilastointiin käytettävän pohja-aineiston olevan vähäistä ja kerätyissä tiedoissa olevan paljon ”toivomisen varaa.”⁵⁵ Tästä huolimatta suomalaisia itsemurhatilastoja on pidetty suhteellisen tarkkoina.⁵⁶ Kokonaisuudessaan virallisten tilastojen virhemarginaalin on arvioitu olevan riittävän vähäinen, ja ongelmistaan huolimatta tilastot pohja-aineistona ovat ainoa tyydyttävä systemaattisesti koostettu vaihtoehto itsemurhien kvantitatiivisella tutkimukselle ja analyysille.⁵⁷ Tilastoitujen itsemurhalukujen on arvioitu olevan ilmiöstä realistisesti kertovia vähimmäislukuja, tai konservatiivisia arvioita.⁵⁸

Varhaiset seurakuntien kuolleisuustaulut perustuivat papiston harkintakykyyn, ja yksittäisten kirkkoherrojen kädenjäljen merkitys jää arvailun varaan. Uuden ajan alkupuolella seurakunnan uskonnollinen auktoriteetti oli ollut monissa tapauksissa viimekädessä se henkilö, joka tulkitsi, oliko vainaja todella tehnyt itsemurhan täysissä

---

⁵³ McIntosh 2002, 44, 45.

⁵⁴ Miettinen 2019, 184-187.

⁵⁵ Tilastollinen päätoimisto 1921b, 49, 58.

⁵⁶ Verkko 1949, 122-129; Myllykangas 2014, 71-73, 209, 210.

⁵⁷ Goeschel 2009, 2-5; McIntosh 2002, 50, 51; Tomlinson 2012, 470; Nygård 1994, 26, 27.

⁵⁸ Verkko 1949, 122-129.

sielun ja ruumiin voimissa, vai oliko kyseessä sen sijaan onnettomuudesta tai mielenhäiriöstä aiheutunut kuolema. Käytännön takia tekoja ei siten välttämättä aina määriteltä itsemurhiksi, vaikka siihen olisi voinut olla perusteita.⁵⁹ 1900-luvun alkupuolella epäiltyjen itsemurhakuolemien määrittelyvastuu oli jo siirtynyt maallisten tuomioistuinten käsiin. Suomen laki edellytti viranomaisia suorittamaan jokaiselle mahdollisen itsemurhan kautta kuolleelle vainajalle oikeuslääketieteellisiä tutkimuksia, joilla kuolinsyy saataisiin varmistettua.⁶⁰

Suomen viralliset tilastot -sarjaan lukeutuvat Lääkintöhallituksen kertomukset muodostavat toisen väestötilastoja täydentävän lähderyhmän. Lääkintöhallituksen tilastot sisältävät informaatiota kaikista vuosittain tehdyistä ruumiinavauksista ja oikeuslääketieteellisin menetelmin tutkituista kuolemantapauksista.⁶¹ Lääkintöhallituksen tilastot eivät perustuneet väestönmuutostauluihin; sen sijaan niiden pohjana olivat terveystoimintojen omat selvitykset. Vähäisistä resursseista ja lääkäriverkoston puutteellisuuden takia ruumiinavauksia ei toteutettu jokaisessa tapauksessa, ja vuoden 1918 itsemurhasta vain alle viidesosa päättyi ruumiinavauspöydälle tutkittavaksi.⁶² Lääkintöhallituksen kuolinsyytilastoja voidaan pitää ilmiön kokonaisvaltaisen tarkastelun kannalta puutteellisena, mutta aineistotyyppi muodostaa otannan, jonka perusteella on mahdollista analysoida itsemurhien tekotapojen muutoksia.

Poikkeusolot itsessään voivat myös mitä todennäköisimmin vaikuttaa tilastoinnin tarkkuuteen. Vielä nykyaikana kuolemansyyn selvittämisessä voi olla vaikeuksia tunnistaa ja erottaa väkivaltainen kuolema itsemurhasta, etenkin jos ulkoiset väkivallan merkit eivät ole selkeitä ja tekotapa voi viitata henkirikokseen.⁶³ Jo rauhanaikana onnettomuuksien ja itsemurhien erottaminen, kuolemantavan tunnistaminen ja luokittelu voivat olla tapauskohtaisesti hankalaa ja tilanne vaikeutuu entisestään väkivaltaisten kuolemien lisääntyessä voimakkaasti. Esimerkiksi hukkumiskuolemista ja putoamisista on hankala arvioida, milloin kyseessä on tapaturma, tai milloin kuolema on seurannut henkilön tietoisesta ja tarkoituksenmukaisesta toiminnasta, jonka tavoitteena ja seurauksena oma elämä on päättynyt. Kuolemansyyn määrittelyprosessia, tutkimukseen käytettyjä oikeuslääketieteellisiä menetelmiä sekä näiden taustalla vaikuttanutta lainsäädäntöä käsitellään tarkemmin alaluvussa 2.3 *Kuolemantavan määrittäminen*.

Eräs painettujen tilastojen ja väestönmuutostaulujen keskeisin ongelma muodostuu väkiluvun kirjauskäytänteistä. Lähtökohtaisesti jokainen henkilö oli kirjoilla synnyin- tai asuinpaikkansa mukaisessa seurakunnassa, jonka väkilukuun hänet myös laskettiin. Toisin sanoen, vaikka henkilö olisi kuollut muualla kuin

---

⁵⁹ Nygård 1994, 26-27.

⁶⁰ Koskivirta 2014, 195-198.

⁶¹ Lääkintöhallitus 1922, 87-90.

⁶² Tilastollinen päätoimisto 1922b, 90.

⁶³ Verkko 1949, 122-129; Löfström 1901, 46-48, 144; Luukkonen 2019, 89.

kotiseurakuntansa alueella, on kuolemantapaus todennäköisesti kirjattu väestönmuutostauluissa ja siten myös väkilukutilastoissa siihen seurakuntaan, jossa henkilö oli ollut kirjoilla kuolemansa aikana. Kyseinen ongelma ei kuitenkaan ole tutkimusajalle uniikki, vaan kyseessä on edelleen voimassa oleva tilastointikäytäntö.

Tilastollisessa päätoimistossa Suomen väestökirjanpidon todettiin olevan puutteellinen: *”ensiksikin on otettava huomioon, että Suomessa ei ole koskaan suoritettu koko maan käsittävää todellista väenlaskentaa ja että väestökirjanpitoon perustuvat tiedot väkiluvusta ilmoittavat tämän todellista suuremmaksi.”*⁶⁴ Ongelmallisesti muualla kuolleita, sekä toisen seurakunnan alueelle tai ulkomaille muuttanutta henkilöä ei saanut poistaa kirkonkirjoista ennen kuin hänestä annettiin ilmoitus *asianomaiselle väestökirjanpidon hoitajalle*, jonka seurauksena lasketaan väkilukuun jokunen määrä henkilöitä, joita ei enää voi pitää maan asujaimina.⁶⁵ Kuntakohtaista väkilukua tilastoitiin jokaisena vuotena, mutta 1900-luvun alun tilastointikäytänteiden takia maan todellista väkilukua ja läsnä olevaa väestöä kartoittavat kattavat väestönlaskennat toteutettiin vain kymmenen vuoden välein. Vuoden 1910 väestönlaskennassa maan *lailliseksi väkiluvuksi*⁶⁶, eli läsnä olevaksi väestöksi, on ilmoitettu 2 921 137 henkilöä. Väli vuosien tilastot eivät vastanneet maan todellista väkilukua, sillä niissä ilmoitettiin maan virallinen väkiluku, johon laskettiin kuuluvaksi myös niin sanottu poissa oleva väestö. Vuosittain painetut kuntakohtaiset väestönlaskennat olivat myös tiedoiltaan suppeampia, sillä väkiluku ilmoitettiin vain sukupuolen, eikä siviilisäädyn perusteella.⁶⁷

Tilastollisen päätoimiston mukaan väestötilaston virhemarginaali kasvoi kumulatiivisesti vuosi vuodelta, joten vuosittaiset tilastot olivat huomattavasti epätarkempia. Virhettä havainnollistaa osaltaan se, että Suomen viralliseksi vuoden 1918 väkiluvuksi on ilmoitettu *väestömuutokset Suomessa vuosina 1917 ja 1918*-tilastossa 3 331 814 henkilöä, mutta vuoden 1922 *tilastollisessa vuosikirjassa* saman vuoden väkiluvun on esitetty olleen 3 329 626 henkilöä. Tilastollisen päätoimisto kuitenkin arvioi vuoden 1918 todellisen läsnä olevan väkiluvun olleen 3 100 214 henkilöä. Kyseessä on kymmenysvuosittaisia laskentoja selvästi ajankohtaisempi arvio, mutta myös siinä maan väkiluku on todennäköisesti laskettu yläkanttiin; vuoden 1920 väestönlaskennan mukaan maan läsnä oleva väkiluku oli kyseisen vuoden loppupuolella 3 105 103 henkilöä, jolloin vuoden 1918 arvion perusteella koko maan väestönkasvu olisi ollut kahdessa vuodessa yhteensä alle viisituhatta henkilöä, vaikka saman vuosikymmenen aikana väkiluku kasvoi keskimäärin yli 18 000 henkilöllä vuodessa. Lisäksi väli vuosien väkilukuarvioiden käyttöarvoa heikentää niiden heikompi ilmoitustarkkuus, sillä

---

⁶⁴ Tilastollinen päätoimisto 1924, 2.

⁶⁵ Tilastollinen päätoimisto 1924, 1-3.

⁶⁶ Laillisella väkiluvulla tarkoitetaan

⁶⁷ Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. *Läsnä oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmiteltynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain.* katso myös vuoden 1918 väestönlaskennasta Tilastollinen päätoimisto 1921b, II. Väestö. 12. *Pinta-ala ja kirkonkirjoihin merkitty väestö vv. 1910 ja 1918 sekä henkikirjoihin merkitty väestö v. 1919, kunnittain.*

niissä tiedot ilmoitettiin pelkästään sukupuolen ja läänijaon mukaisesti, eivätkä ne siksi sovellu paikallistason tai ihmisryhmäkohtaisen analyysin vertailukohdiksi.⁶⁸

Tarkan spatiaalisen analyysin ja sukupuoliluokkien sisällä olevien tilastoryhmien vertailevan tutkimuksen toteuttaminen edellyttävät tutkimusaikaan nähden vanhentuneen, mutta tiedoiltaan muuhun saatavilla olevaan tilastoaineistoon nähden erittäin tarkan vuoden 1910 väestölaskennan hyödyntämistä. Vuosittaiset tiedot olisivat ajantasaisempia, mutta ne eivät ole maantieteellisesti riittävän tarkkoja ja toiseksi niiden käyttöarvo on kyseenalainen, sillä välivuosien väkiluvuista on esitetty toisistaan eriäviä arvioita. Valitun vertailukohdan merkittävimpänä ongelmana voidaan pitää vuoden 1910 jälkeistä väestönkasvua. Tutkimustuloksia lukiessa on syytä kiinnittää huomiota siihen tosiasiaan, että väestönkasvun myötä myös kuolleisuus on lisääntynyt, joten vuoden 1910 pohjalta laskettujen kuolleisuuslukujen virhemarginaali kasvaa vuosikymmenen loppua kohden. Tästä syystä tutkielmassa ilmoitetut kuolleisuusluvut ovat todennäköisesti todellista suurempia erityisesti vuosikymmenen viimeisten vuosien osalta.

1.3.2 Suomen sotaurmat 1914-1922 -hankkeen aineistot

Suomen sotaurmat 1914-1922 -projekti on valtioneuvoston kanslian 1.4.1998 antamalla asetuksella aloitettu dosentti Lars Westerlundin johtama tutkimushanke. Hankkeen sisältämien henkilötietojen tallentaminen aloitettiin vuoden 1999 kesäkuussa, ja se sai päätöksensä neljä vuotta myöhemmin vuoden 2003 kesäkuussa. Tutkimuksen pohjalta muodostettiin 5.3.2002 avattu tietokanta, jonka pohjana on *vuosina 1914-22 sotaoloissa surmansa saaneiden* nimitiedosto. Alkuperäisen tietokannan sisältöjä päivitettiin vielä 19.5.2004, ja vanhanmallinen käyttöliittymä on korvattu uudistetulla semanttisella portaalilla nimeltään *Sotasurmasampo 1914-1922*.⁶⁹

Nimitiedosto sisältää useiden lähdekokonaisuuksien pohjalta koostettuja henkilötietoja 39 550 vainajasta, jotka saivat surmansa vuosien 1914-1922 välillä Suomea koskeneiden konfliktien ja sotatapahtumien seurauksena. Sotasurmatietokannan kuolemantapauksista 36 640, josta suomalaisten osuus oli 35 550, ajoittuu tutkimukseni kohteena olevalle sisällissotavuodelle. Tietokantaan sisältyy myös ulkomaiden, kuten Saksan, Venäjän ja Ruotsin kansalaisia, mutta nämä tapaukset rajautuvat tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Syynä on muiden lähdeaineistojen rajoitteet, sillä viralliset tilastot ja väestömuutostaulut eivät sisällä tutkimuksen kannalta olennaisia tietoja näistä ulkomaiden kansalaisista, mikäli he eivät olleet kirjoilla suomalaisissa

---

⁶⁸ Tilastollinen päätoimisto 1915, 22, 23; Tilastollinen päätoimisto 1921b, 12-14; Tilastollinen päätoimisto 1922a, 17; Tilastollinen päätoimisto 1922b, II. Väestö, 6. 8. *Maan väkiluku vuosien 1750-1920 lopussa*.

⁶⁹ Suomen sotaurmat 1914-1922, Vuosina 1914-22 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto, pääsivu; Sotasurmasampo 1914-1922, Portaalit Suomeen liittyviin sotatapahtumiin vuosina 1914-1922.

seurakunnissa.⁷⁰ Tilastoraportin tietojen mukaan kaikista vuosien 1914–1922 välille ajoittuneista sotasurmista noin kuusi prosenttia on luokiteltu epävarmoiksi kuolemantapauksiksi. Kyseisen kategorian tapauksissa kuoleman ei ole voitu täydellä varmuudella osoittaa liittyneen sotatapahtumiin.⁷¹

Sotasurmasammossa on tietoja yhteensä 113 sotatapahtumiin liitettävissä olevasta itsemurhasta, joista 103 on luokiteltu todennäköiseksi ja yhdeksän epätodennäköiseksi. Luku vastaa noin neljännestä kaikista vuoden 1918 aikana tehdyistä itsemurhista. Erotus johtunee siitä, että nimitiedosto kattaa vain ne itsemurhatapaukset, jotka ovat suoraan liitettävissä sotatapahtumiin. Tässä yhteydessä on syytä huomioda, että itsemurhaan johtaneet syyt ovat yksilöllisiä ja moninaisia, eikä sota ole automaattisesti selittävä tekijä, vaikka teko ajoittuisi sota-ajalle tai sotatoimialueelle.⁷² Epätodennäköisten tapausten lisäksi luvusta on vielä vähennettävä ne ulkomaan kansalaiset, jotka eivät ole olleet kirjoilla Suomen alueella sijainneissa seurakunnassa ja joita ei siksi myöskään ole huomioitu väkilukutauluissa ja väestötilastoissa. Todennäköisistä tapauksista yhteensä kolme, eli kaksi venäläistä ja yksi ruotsalainen, eivät olleet kirjoilla Suomessa. Tämän lisäksi nimitiedostoon on merkitty suomalaisena yksi 16.2.1918 itsemurhan tehnyt Venäjän kansalainen, joka oli nimitiedoston mukaan kirjoilla Raudun kunnassa sijainneissa Palkealan kreikkalaiskatolisessa seurakunnassa, mutta kyseistä henkilöä ei ole kuitenkaan ole kirjattu vuoden 1918 väestötauluissa itsemurhaan kuolleeksi. Nimitiedostosta voidaan siis ottaa huomioon yhteensä 99 itsemurhaa, kun joukosta poistetaan epäselvät tapaukset ja edellä mainitut ulkomaan kansalaiset.⁷³

Nimitiedostoon päätyneistä vainajista on laadittu eräänlaisia yksilöllisiä henkilökortteja, jotka sisältävät laajalla lähdeaineistolla koostettua informaatiota henkilön kuolemaan johtaneista olosuhteista sekä vainajan henkilötiedoista, kuten sosioekonomisesta asemasta, iästä, sukupuolesta ja siviilisäädystä. Jokaisesta tapauksesta ei kuitenkaan ole saatavilla yhtä kattavia tietoja, välillä tarkentavat tiedot puuttuvat kokonaan ja joissain tapauksissa eri lähteiden tiedot saattavat olla esimerkiksi kuolemantavan suhteen ristiriitaisia.⁷⁴ Tutkimusaiheen sensitiivisyydestä perusteella yksittäisiin itsemurhatapauksiin ei viitata henkilöiden nimellä, vaan tapauksiin viitataan tietokannan nimellä. Kaikki sotasurmatsemurhat ovat peräisin nimitiedostosta ja tapauksia voidaan hakea valitsemalla hakuehtojen kuolemantavoiksi ”itsemurha” sekä ”itsemurha vankileirillä.” Tietokanta muodostaa kattavan, vaikkakin epätäydellisen, kokonaisselvityksen tutkimuskohteena olevan ajanjakson aikaisien sotatapahtumien

---

⁷⁰ Suomen sotasurmat 1914-1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto, pääsivu; Suomen sotasurmat 1914-1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto, Vuoden 1918 sotasurmat kuolemantavan ja osapuolen mukaan.

⁷¹ Westerlund 2004a, 8.

⁷² Roselius 2004, 91.

⁷³ Sotasurmasampo 1914-1922. Vertaa Väestönmuutokset 1910: väestönmuutostaulu 339. [Mikrokortit 1567, 1568]. HELA.

⁷⁴ Westerlund 2004a, 7-14; Sotasurmasampo 1914-1922; Sotasurmasampo 1914-1922.

seurauksena surmansa saaneista suomalaisista, jotka syventävät painettujen tilastojen ja väestönmuutostaulujen tietoja.

1.4 Tutkimusmenetelmä

Tämän tutkielman päämetodeja ovat deskriptiivinen tilastanalyysi ja kartallistaminen. Deskriptiivinen tilastanalyysi on empiriaan perustuva kvantitatiivisen tutkimuksen muoto, jolla on pitkät perinteet virallisiin tilastoihin keskittyneessä itsemurhien tieteellisessä tutkimuksessa.⁷⁵ Menetelmä mahdollistaa itsemurhailmiön pidemmän aikavälin analyysin ja tutkimuskohteena olevan sisällissodan suhteuttamisen osaksi pidemmän aikavälin kehityslinjoja. Spatiaalisen historian piiriin lukeutuva kartallistaminen on samalla sekä analyysiväline, että myös tutkimustulosten ja -aineistojen esittämistapa, jossa tutkimuskohde sijoitetaan tyypillisesti aikalaiskartan pohjalta laaditulle karttatasolle.⁷⁶ Menetelmä on hyödyllinen työkalu sekä tilastojen että myös väestönmuutostaulujen spatiaalisen analyysin ja tutkimustulosten esittämisen kannalta.

Valitun kartan ja tutkittavana olevan kohteen välillä on oltava mahdollisimman pieni aikaero - tutkimuskohteeseen nähden liian uusi tai vanha kartta ei välttämättä vastaa todenmukaisesti tutkittavaa ajanjaksoa, mikäli kartan maantieteelliset ominaispiirteet, kuten valtakunnan, läänin tai seurakunnan rajat, ovat muuttuneet. Väestötilastojen alueellista ulottuvuutta kuvataan tyypillisesti erilaisilla hallinnollisiin rajanvetoihin perustuvilla tilastoteemakartoilla, kuten yleisesti kuolleisuusdatan esittämisessä käytetyillä koropleettikartoilla.⁷⁷ Tämän tutkielman kartat ovat myös koropleettikarttoja, jotka on piirretty maanmittauslaitoksen vuonna 1916 julkaiseman valtakunnan kartan päälle. Kartta osoittautui olemassa olevista vaihtoehdoista parhaimmaksi, sillä julkaisuajan puolesta se vastaa tutkimusaikaa hyvin ja kartan korkea tarkkuus mahdollistaa kuntien ja läänirajojen selkeän piirtämisen. Piirtoprosessissa on huomioitu eri hallinnollisten yksiköiden, kuten läänien, kihlakuntien ja kuntien rajamuutokset vuoden 1910 lääni- ja kuntarajajaon mukaisesti. Rajamuutoksien ja uusien kuntien perustamisen seurauksena eräitä kuntia on yhdistetty, jolloin alueiden väkiluvut, sotaturmatapaukset ja väestönmuutostauluissa ilmoitettu kuolleisuus on laskettu ja siten myös kartassa piirretty yhteen.⁷⁸

---

⁷⁵ McIntosh 2002, 41.

⁷⁶ Uotila 2014, 41, 159; Lamber 2011, 13-15.

⁷⁷ Brewer & Pickle 2002, 662.

⁷⁸ Jos saman kunnan tai kaupungin alueella on toiminut useampia seurakuntia, ovat nämä kaikki ilmoitettu yhdessä. Mikäli kuntien rajat ovat muuttuneet oleellisesti vuosien 1910-1918 välillä tai kahden kunnan alueista on muodostettu uusi kunta, ovat nämä laskettu yhteen ja tiedot ilmoitettu väkiluvultaan isoimman kunnan mukaisesti. Karttaesityksessä kyseiset kunnat on piirretty

Kartassa esitettävä data perustuu laajasta pohja-aineistosta muodostettuun 482 tietoriviä pitkään ja 42 sarakkeiseen taulukkomuotoiseen tietokantaan.⁷⁹ Yksi rivi vastaa yhden kunnan tietoja, johon sisältyy kyseisen alueen tilastoryhmittäin ilmoitetut väkilukutiedot, samalla formaatilla ilmoitetut itsemurhien lukumäärät sekä sotasurmat ilmoitettuna neljän pääluokan⁸⁰ mukaa. Lisäksi sotasurmista ja itsemurhista on laskettu kuntakohtaiset kuolleisuusluvut ilmoitettuna sataatuhatta asukasta kohden. Kartan piirtämisen kannalta olennaisimpia lukuja ovat koko väkiluvusta lasketut sotasurmaluvut, sekä vastaavat itsemurhakuolleisuusluvut. Kuntien ja kaupunkien kuolleisuuslukujen vertailukelpoinen esittäminen kartalla edellyttää havaintojen yleistämistä, eli ryhmittelyä erillisiin luokkiin.⁸¹ Luokat ovat värikoodattuja punaisen eri sävyillä siten, että pienemmät arvot, eli alhaisemman kuolleisuuden luokat, ovat vaaleampia ja suuremmat arvot, eli korkeamman kuolleisuuden luokat, ovat tummempia.

Tutkielman kartoissa kokeiltiin kahta erillistä aineiston luokittelumenetelmää, eli kvanttileja ja luonnollisia luokkarajoja. Ensimmäisen karttavedoksen luokittelumenetelmänä käytettiin Jenksin luonnollista luokittelua, jonka perusteella havainnot jaettiin 6-8 erilliseen ryhmään. Kyseisen menetelmän luokittelu perustuu luokkien sisäisen variaation minimoimiseen, jolloin saman luokan jakavien arvojen keskihajonta on pienempi kuin eri luokkien välinen keskihajonta. Jenksin luokittelu on sinänsä kvantiilimenetelmän keinotekoista luokkajakoa luonnollisempi, mutta luokkien suuren määrän takia karttapiirros jää epäselväksi ja informaatioarvo heikkenee. Aineiston sisältämien yksittäisten poikkeuksellisen korkeiden havaintoarvojen takia luonnollinen luokittelu ylikorostaa muutamia yksittäisiä korkeita havaintoja suhteettoman paljon muuhun havaintojoukkoon verrattuna. Luokkien lukumäärän lisääminen tekisi menetelmästä vielä epäselvemmän ja vastaavasti luokkien vähentäminen ei myöskään ratkaise menetelmän ongelmaa, sillä luokkien lukumäärän vähentäminen kasvattaisi pienempien arvojen luokkien koko, ja samalla yksittäisiä suurempia havain-toja sisältävät luokat pysyisivät ennallaan. Aineiston vinouman seurauksena

---

yhtenä kuntana. Lisäksi kaupungit on laskettu yhteen niitä ympäröivien saman nimisten maa-laiskuntien kanssa.

⁷⁹ Kokonaisuudessaan tässä taulukkomuotoisessa tietokannassa on yhteensä 20 244 datapistettä. Taulukko sisältää jokaisen kunnan osalta tietoja muun muassa siviilisäätykohtaisista itsemurhakuolleisuusluvuista, joita kaikkia ei kuitenkaan ole hyödynnetty sellaisenaan tämän tutkielman kartoissa. Sen sijaan kartat ovat tätä dataa yhteen kokoavia graafisia tiivistelmiä. Kattava tietokanta jättää mahdollisuuden itsemurhien pidemmän aikavälin lisätutkimukselle, sillä koontiformaattinsa puolesta taulukkoa on mahdollista täydentää väestömuutostaulujen vuosittaisilla kuolleisuustiedoilla. Myös nyky muodossaan tietokanta jättää soveltamisen varaa niin analyysin kuin myös kartallistamisen osalta; esimerkiksi saman aineiston pohjalta on laadittu kuntakohtaista itsemurhakuolleisuuskarttaa vastaava kihlakuntajaon mukainen esitys, joka ei kuitenkaan ollut lopullisen työn kannalta tarpeellinen.

⁸⁰ Sotasurmahankkeen lukuisat kuolemantavat on tiivistetty taulukossa neljään pääryhmään, eli taisteluissa kaatuneisiin, taisteluiden ulkopuolella tai niiden jälkeen ammuttuihin ja murhattuihin, vankileireillä kuolleisiin sekä sekalaisena kategoriana muihin sotasurmiin.

⁸¹ Jenks 1963, 15, 26.

pienempiä arvoja edustavat luokat sisältävät Jenksin luokittelussa suhteettoman paljon havaintoja, jolloin pohja-aineiston data yksinkertaistuu ja informaatioarvo heikkenee.⁸²

Kvantiilimenetelmä osoittautui kokeilluista menetelmistä informatiivisemmaksi ja selkeämmäksi vaihtoehdoksi. Valittu luokittelumenetelmä yksinkertaistaa havaintojoukkoa, mutta useampia luokkia sisältävät menetelmät tuottivat kokeilun perusteella epäselviä ja vaikealukuisia karttoja. Tutkielman karttojen taulukkomuotoiset pohja-aineistot on jaettu kvartiileihin, eli neljään erilliseen yhtä monta havaintoa sisältävään luokkaan, jolloin karttatasolla toteutettu aineiston spatiaalinen esitys pysyy selkeänä ja luokkien lukumäärä loogisena. Koropleettikarttojen luokittelutapoja tutkineiden Cynthia Brewerin ja Linda Picklen mukaan kvantiilimenetelmä on muita luokittelutapoja tarkempi ja selkeämmin luettavissa.⁸³

---

⁸² Katso Jenksin luonnollisesta luokittelusta Brewer & Pickle 2002, 663; Sanastokeskus 2018, 109.

⁸³ Brewer & Pickle, 2002, 662-678.

2 SUOMEN SISÄLLISSOTA

2.1 1910-luvun olosuhteet

Sisällissodan itsemurhien tutkimus edellyttää sekä yleistä tutkimusajan taustoittamista, mutta myös yhteiskunnallisten ja taloudellisten olosuhteiden vaikutusten arvioimista. Taloudellisten hyvinvoinnin muuttujien on todettu olevan yhteydessä itsemurhakuolleisuuden muutoksiin niin sodan kuin myös rauhan aikana. Erityisen merkittäviä ovat työttömyysasteen, varallisuuden, toimeentulon mahdollisuuksien, sosio-ekonomisen aseman ja bruttokansantuotteen muutokset, joiden on arvioitu olevan merkittäviä tekijöitä itsemurhakuolleisuuden vaihtelun kannalta.⁸⁴ Kaikki sodat eivät kuitenkaan ole samanlaisia. Konfliktit voivat vaikuttaa näihin elinolosuhteisiin hyvin erilaisilla tavoilla esimerkiksi vähentämällä työttömyyttä teollisuustoiminnan lisääntyessä ja joukkojen liikkeellepanon vapauttaessa työpaikkoja. Mikäli sotamenestys on heikkoa ja taistelut siirtyvät omalle maaperälle, voivat jokapäiväiset elinolosuhteet heikentyä, väkivallan uhka arkipäiväistyä ja epävarmuus tulevasta syventyä. Molemmissa tapauksissa muutokset voivat olla nopeita ja voimakkaita, ja ne saattavat vaikuttaa itsemurha-alttiuteen.⁸⁵ Merkittävää on, miten voimakas vaikutus kriisillä on näihin tekijöihin. Tässä alaluvussa arvioidaan 1910-luvun taloudellisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita, sekä sitä, miten nämä muuttuivat sisällissodan aikana. Tämä analyysi muodostaa viitekehyksen, joka on tärkeässä roolissa itsemurhakuolleisuuden muutosten arvioimisen kannalta.

---

⁸⁴ Barr 2009, 64-66; Nygård 1994, 21, 22; Aida 2020, 13, 14; Sarchiapone, Temnik & Limongi 2009, 20; Stack 2000, 145-162; Lester 2009, 216-218; Tomlinson 2012, 471-473.

⁸⁵ Ibid.

1900-luvun alkupuolen Suomi oli köyhä maa. Väestö oli jakaantunut luokkayhteiskuntaan, jossa kansa jakautui karkeasti herroihin ja rahvaaseen. Käsitteenä rahvas ei kuitenkaan viitannut yhteen heterogeeniseen ryhmään, sillä tähän väestönosaan lukeutui niin varakkaat talonpojat kuin myös työläiset. Herroihin puolestaan on luettavissa sekä porvaristo että eliitti. Rahvaasta kansanosasta työväenluokka muodosti selkeän kokonaisuuden, ja vuosisadan alkupuolen poliittiselle ilmapiirille oli leimallista nimenomaan työväen ja porvariston välinen vastakkainasettelu. Eri luokkien välillä oli suuria elintasoeroja, jotka puolestaan aiheuttivat yhteiskunnassa sekä sosiaalisia ongelmia että myös jännitteitä.⁸⁶

Sortokausista ja muista poliittisista myllerryksistä huolimatta Suomen bruttokansantuote oli kasvanut vuosina 1903-1913 keskimäärin 3,7 prosenttia vuodessa. Vaikka Suomen suurruhtinaskunta ei suoranaisesti osallistunut ensimmäiseen maailmansotaan, oli suursodalla merkittäviä taloudellisia ja poliittisia vaikutuksia Suomen alueelle. Sodan seurauksena länteen suuntautuneet ulkomaankauppayhteydet katkesivat käytännössä kokonaan. Isku oli erityisen kova sahateollisuudelle ja haitallinen myös elintarvikehuollolle, sillä ennen sotaa Englanti oli ollut tärkeä puutavaran viennin kohdema ja suurin yksittäinen tuontiartikkeli puolestaan oli ollut saksalainen vilja. Vuonna 1913 Suomen bruttokansantuotteesta noin 56 prosenttia muodostui ulkomaankaupasta, mutta seuraavana vuonna osuus supistui noin 42 prosenttiin. Vastaavasti autonomiahallinto oli saanut sotaa ennen 75 prosenttia tuloistaan tullimaksujen muodossa, mutta vuoteen 1915 mennessä osuus oli romahtanut 30 prosenttiin.⁸⁷

Alkushokin jälkeen ensimmäinen maailmansota osoittautui taloudellisesta näkökulmasta katsottuna hyödylliseksi Suomelle, sillä konkurseja tehtiin sota-aikana tavanomaista vähemmän ja yritysten kokonaismäärä lisääntyi. Konflikti kuitenkin koetteli eri aloja eri tavoin. Siinä missä toiset toimialat, kuten metalli-, paperi-, sellu- ja tekstiiliteollisuus hyötyivät sotataloudesta merkittävästi, kärsivät etenkin sahateollisuus ja rakennusala tilausten vähentymisestä ja työpaikkojen menetyksistä. Parhaiten menestyi sotatalouden siivittäjä metalliteollisuus, jonka alan työpaikkojen lukumäärä kasvoi 68 prosenttia vuosina 1913-1917. Eri alat saavuttivat tuotantohiippujaan vuonna 1916 ja yleisesti ottaen tilanne säilyi hyvänä vielä vuoden 1917 alkupuolelle saakka.⁸⁸

Ensimmäisen maailmansodan alettua ulkomaankauppa suuntautui ensisijaisesti Venäjälle. Etenkin sotatarvikeiteollisuuden voimakkaasti kasvanut menekki kompensoi ensishokin vaikutuksia ja bruttokansantuote kasvoi vuonna 1916. Nousu jäi kuitenkin lyhyeksi. Vuonna 1917 myös Venäjän kauppa tyrehtyi ja loppui syksyyn

---

⁸⁶ Haapala 1992, 61-76.

⁸⁷ Hjerppe 1988, 45; Haapala 1995, 156; Hjerppe 2017, 331-341. Katso ulkomaankaupan prosentti-osuuksista Haapala 1995, 156, 157.

⁸⁸ Haapala 1995, 162-165.

mennessä lähes kokonaan. Keisarikunta ajautui kaaokseen ja maassa toteutui sarja sisällissotaan johtaneita vallankumouksia. Samanaikaisesti Suomessa käynnistyi yhteiskunnan hajoamisprosessi.⁸⁹ Poliittisesti voimakkaan polarisoitunut Suomi itsenäistyi 6.12.1917 ja sisällissodan virallisena alkamispäivänä on pidetty vuoden 1918 tammikuun 27. päivää. Sisällissodan *päärintamalinja*⁹⁰ vakiintui eteläisen Suomen alueelle helmikuun alkupuolella, ja suurimmat molempien osapuolten selustoihin jääneet vastarintapesäkkeet kukistettiin pian tämän jälkeen. Seurauksena oli maan jakautuminen punaiseksi ja valkoiseksi Suomeksi, joilla molemmilla oli omat valtiorakenteensa, sekä siviili- ja sotilashallintonsa. Punaisella puolella hallitusvalta siirtyi jo tammikuun loppupuolella perustetulle kapinahallituksena toimineelle Kansanvaltuuskunnalle, kun taas valkoisilla valta pysyi porvaristopuolueiden muodostamalla hallituksella.⁹¹ Punaisten helmi- ja maaliskuussa hallitsema alue sijoittui maan eteläosaan, jossa rintamavyöhyke poislueutena asui noin 1 415 000 asukasta.⁹²

Vuoden 1918 tapahtumat vaikuttivat erityisen voimakkaasti teollisuuteen, sillä kauppa- ja teollisuushallituksen tietojen mukaan sodan aikana noin 50 000 teollisuustyöläistä menetti väliaikaisesti työnsä.⁹³ Suomalaisten itsemurhia tutkineen Elon mukaan oli tunnettu tosiasia, että työväenluokan edustajat tekivät muita enemmän itsemurhia ja että juuri heidän elinolosuhteensa heikkenivät muita voimakkaammin sisällissodan aikana.⁹⁴ Teollisuuslaitosten omailmoitusten lisäksi eräillä paikkakunnilla ylläpidettiin paikallisten työnvälitystoimistojen toimesta työllisyystilastoja, mutta ensimmäiset koko maan kattavat, joskin puutteellisiksi tunnustetut työttömyystiedot ovat peräisin vasta vuodelta 1929.⁹⁵ Vuonna 1917 työnvälitystoimistoja oli koko maassa yhteensä kahdeksan ja seuraavan vuoden loppuun mennessä luku oli noussut kahteenkymmeneen.⁹⁶ Työnvälitystoimistojen vähäisen määrän ja riittämättömän kattavuuden takia kyseisiä tilastoja voidaan pitää riittämättöminä kuvaamaan maan todellista työllisyystilannetta, eikä tätä tärkeää muuttujaa ole mahdollista tutkia riittävällä tarkkuudella.⁹⁷

---

⁸⁹ Hjerppe 2017, 331-344.

⁹⁰ Lappalaisen mukaan Suomen sisällissodan tapauksessa termi ”rintamalinja” on harhaanjohtava, sillä käsite luo mielikuvan juoksuhautojen ja linnoitusten täyttämästä linjasta, jossa sodittiin aktiivisesti. Suomen sisällissodassa rintamalinjalla viitataan ennemmin punaisten ja valkoisten hallinta-alueen rajaan ja joukkojen väliseen kontaktiin, jonka alueella sotajoukot miehittivät ja puolustivat muun muassa kylien läheisyyteen tehtyjä puolustusasemia. Miehittyjen asemien välillä saattoi olla matkaa useita kymmeniä kilometrejä. Lappalainen 1981a, 116-118.

⁹¹ Rinta-Tassi 1986, 100-105; Piilonen 1993, 486-490.

⁹² Matikainen 2018, 227.

⁹³ Kauppa- ja teollisuushallitus 1922, 2-25.

⁹⁴ Myllykangas 2014, 120.

⁹⁵ Vattula 1983, 393.

⁹⁶ Vattula 1983, 395. Vertaa Suomen sosialihallitus 1.8.1916, 186. Sosialihallituksen ilmoituksen mukaan vuonna 1917 Suomessa oli yhteensä yhdeksän työnvälitystoimistoa, ja 1.6.1918 mennessä toimistojen lukumäärä oli noussut seitsemääntoista, jonka lisäksi kunnissa oli nimitetty 23 asiamiestä työnvälitystä hoitamaan.

⁹⁷ Katso työttömyyden merkityksestä Nygård 1994, 22, 23; Aida 2020, 2-14; Henderson et al. 2006, 2; Barr 2009, 64-66; Stack 2000, 145-162; Lester 2009, 216-218;

Sosiaalhallituksessa työllisyystilanteen todettiin heikentyneen vuoden 1917 aikana koko maassa vuoden loppua kohden kiihtyneellä tahdilla. Työttömyys lisääntyi erityisen voimakkaasti vuoden 1918 tammikuun loppupuolella sisällissodan alkamisen seurauksena, mutta työttömien määrä väheni tilapäisesti helmi- ja maaliskuun aikana sekä valkoisessa, että myös punaisessa Suomessa; ”syynä tähän on punaisessa Suomessa työläisten pakottaminen punakaartiin ja valkoisessa Suomessa myös joko sotaan lähtö, tahi sodan aiheuttamiin töihin pääsy.”⁹⁸ Kauppa- ja teollisuushallituksen tietojen mukaan maan teollisuustoiminta oli vastaavasti alkanut lamaantumaan vuoden 1917 kuluessa kiihtyneen lakkoilun ja yhteiskunnallisen epävarmuuden seurauksena. Sisällissodan aikana tuotanto oli täysin seisauksissa valtaosassa maan tehtaissa ja Teollisuushallitus ilmoitti noin 50 000 teollisuustyöntekijän menettäneen väliaikaisesti työnsä.⁹⁹ Teollisuudessa vakavin tilanne koettiin välittömästi sisällissodan alkamisen jälkeen helmikuun ensimmäisinä päivinä ja sodan kiihkeimmässä vaiheessa huhtikuussa. Helmikuun loppupuolelle ja maaliskuun alkupuolelle ajoittuneessa sisällissodan rauhallisemmassa vaiheessa teollisuustyöntekijöiden määrä oli sota-aikana korkeimmillaan.¹⁰⁰

Sisällissodan seurauksena useiden alojen tuotantotoiminta keskeytyi täysin useamman kuukauden ajaksi ja sota-ajan häiriötila yleisesti haittasi työntekoa, vaikka tuotanto tai yritystoiminta eivät olisikaan täysin pysähtyneet. Varsinaisten työnseisausten lisäksi taistelut olivat merkittävä teollisuustoiminnan jatkamisen este, sillä sotatoimia käytiin erityisesti isoilla teollisuuspaikkakunnilla ja paikoitellen erityisesti teollisuustyöntekijät lähtivät rintamille sotimaan. Molempien osapuolten sotajoukot koostuivat pitkälti työikäisestä väestöstä ja aluksi sekä punakaarteihin että myös suojeluskuntiin pestauduttiin vapaaehtoisesti. Sodan edetessä valkoista Suomea edustanut Vaasan senaatti julisti uudelleen voimaanpanevansa Venäjän vallan aikaisen vuoden 1878 asevelvollisuuslain, joka velvoitti 21-40 vuotiaita miehiä osallistumaan valtion viralliseksi armeijaksi legitimoidun suojeluskuntajärjestön

---

⁹⁸ Suomen sosiaalhallitus 1.8.1918, 186-189; Haapala 1992, 113-116. Sosiaalhallituksen julkaisusta leipätekstiin nostettu sitaatti on peittelemättä puolueellisesti latautunut. Kirjoitusasu ja tekstin sävy ilmentävät virastojen ja instituutioiden, kuten tässä tapauksessa sosiaalhallituksen puolueellisuutta omaa osapuoltaan kohtaan. Vastaava puolueellinen ja vastapuolta kohtaan lähtökohdaisesti negatiivinen kirjoitustyyli oli sisällissodan aikana ominainen molempien osapuolten viranomaisille, ja se osoittaa miksi kyseisiin julkaisuihin tulee suhtautua riittävällä kriittisyydellä.

⁹⁹ Kauppa- ja teollisuushallitus 1922, 2. Tilaston perusteella vuonna 1913 teollisuustyöntekijöiden keskimääräinen luku oli ollut 109 229 henkilöä ja työntekijöiden keskimääräinen lukumäärä laski vuosien 1914 ja 1915 aikana yhteensä 7,6 prosenttia. Vuonna 1916 työntekijöiden lukumäärä palautui sota edeltäneelle tasolle 109 900 henkilöön. Teollisuustoiminnan elpyminen jäi lyhyeksi ja vuonna 1917 työntekijöiden lukumäärä väheni edellisen vuoden tasosta 3,6 prosentilla 105 699 henkilöön. Sisällissotavuonna koko vuoden keskimääräinen vähennys oli 22 prosenttia, jolloin työntekijöitä oli 82 471 henkilöä. On kuitenkin huomioitava, että nämä luvut kertovat teollisuustoiminnan tilanteesta vain suuntaa antavasti, sillä koko vuoden tilanne on tiivistetty yhdeksi luvuksi ja näin keskimääräisessä työntekijöiden vuosittaisessa lukumäärässä ei välttämättä näy tilapäiset häiriöt, mikäli työntekijät ovat työllistyneet uudelleen.

¹⁰⁰ Sosiaalhallitus 1921, 22.

kutsuntoihin. Vastaavasti punaisen Suomen hallituksena toiminut kansanvaltuuskunta antoi 6.4.1918 julistuksen, jossa ilmoitettiin pakko-ottojen, eli asevelvollisuuden käyttöönnotosta. Julistuksen merkitys jäi kuitenkin vähäiseksi, sillä punainen Suomi oli jo romahtamassa eikä pakko-ottoja kyetty toteuttamaan tehokkaasti.¹⁰¹

Teollisuustoiminta painottui punaisten hallitsemalle Etelä-Suomen alueelle. Vuoden 1917 aikana teollisuuden palveluksessa oli keskimäärin yhteensä 105 000 työntekijää, joista 77 000 (73 prosenttia) oli punaisen Suomen ja 28 000 (27 prosenttia) valkoisen Suomen alueella.¹⁰² Kyseessä oli kuitenkin vielä verrattain vähän väestöä työllistävä elinkeino maatalousvaltaisessa Suomessa. Teollisuustilastossa vuoden 1918 teollisuustyöntekijöiden keskimääräisen luvun perusteella maaseudun väestöstä vain 1,5 prosenttia toimi teollisuuden työntekijöinä, mutta kaupunkiväestöstä vastaava luku oli 9,4 prosenttia.¹⁰³ Valtaosa teollisuudesta sijoittui Etelä-Suomen lääneihin ja kyseessä oli sotatoimille erityisen altis toimiala, sillä sotatoimet painoutuivat pitkälti samoille alueille, joille teollisuustoiminta keskittyi. Valkoisten hallitsemilla alueilla useimmat teollisuuslaitokset sijaitsivat kaukana rintamalinjoista, ja teollisuuden työssäkäyntiaste oli sotatoimista huolimatta yli 80 prosenttia. Punaisen Suomen alueella sen sijaan teollisuuden häiriöt olivat yleisiä sekä pääsääntöisesti pitkäkestoisia ja merkittäviä. Poikkeuksena oli suurimman osan sodasta kaukana taisteluvyöhykkeistä sijainnut Turun seutu, jossa teollisuuden käyntiaste oli muuhun punaiseen Suomeen nähden korkealla tasolla. Toisin sanoen sota vaikutti näillä alueilla erityisen voimakkaasti ja negatiivisesti teollisuustyöväestön elämään.¹⁰⁴ Vuoden 1918 työllisyystilastot ovat puutteellisia, eikä siten koko maan tasolta ole saatavissa edes teollisuustilaston kaltaisia tietoja eri alojen työllisyystilanteita. Teollisuustilaston, sosiaalihuollituksen sekä kauppa- ja teollisuushallituksen tietojen perusteella työttömyyden voimakas kasvu vaikuttaisi kuitenkin painottuneen Etelä-Suomen alueelle muuta maata voimakkaammin. Työttömyyden lisääntyminen on puolestaan yksi niistä muuttujista, jonka on katsottu olevan kiinteässä yhteydessä itsemurhakuolleisuuden kasvun kanssa.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ Rasila 1968, 21-24.

¹⁰² Lappalainen 1981a, 119.

¹⁰³ Kauppa- ja teollisuushallitus 1922, 3. Tilastossa ilmoitettu luku eroaa taulukko 1. luvuista, sillä tilastossa on käytetty ajankohtaisempia, mutta todellista merkittävästi suurempia väkilukutietoja. Todellinen prosenttiluku sijoittuu näiden kahden luvun välille.

¹⁰⁴ Haapala 1995, 166.

¹⁰⁵ Suomen sosiaalihuollitus 1.8.1918, 186-189; Haapala 1992, 113-116; Kauppa- ja teollisuushallitus 1922, 2-25; Haapala 1995, 155-216; Lester 2009, 216-218; Aida 2020, 13, 14.

Taulukko 1. Teollisuustyöntekijöiden keskimääräinen lukumäärä ja jakautuminen lääneittäin vuonna 1918.

<i>Lääni</i>	Teollisuustyöntekijöiden luku	Teollisuustyöntekijöiden suhteellinen osuus	Osuus läänin väkiluvusta¹⁰⁶
<i>Uusimaa</i>	16 934	20,5 %	4,7 %
<i>Turku ja Pori</i>	16 271	19,7 %	3,4 %
<i>Häme</i>	17 828	21,6 %	5,3 %
<i>Viipuri</i>	13 071	15,9 %	2,7 %
<i>Mikkeli</i>	1 613	2,0 %	0,8 %
<i>Kuopio</i>	5 298	6,4 %	1,5 %
<i>Vaasa</i>	7 815	9,5 %	1,8 %
<i>Oulu</i>	3 641	4,4 %	1,2 %
<i>Kaupungit</i>	41 568	50,4 %	9,7 %
<i>Maaseutu</i>	40 903	49,6 %	1,6 %
<i>Yhteensä</i>	82 471	100,0 %	2,9 %

Lähde: Kauppa- ja teollisuushallitus 1922, 3.

Kaatuneiden valkoisten ja punaisten sosiaaliset taustat puoltavat näkemystä punakaarteista työläisten armeijana, kun taas valkoiset olivat puolestaan enimmäkseen maata viljeleviä tilallisia. Punaisista kaatuneista 62,8 prosenttia oli taustaltaan työläinen, kun vastaava luku valkoisilla oli 14,2 prosenttia. Sen sijaan valkoisista 45,4 prosenttia oli tilallisia, mutta punaisista vain 5,4 prosenttia.¹⁰⁷ Sotatoimet sekä vuosien 1918 ja 1917 tapahtumat vaikuttivat erityisen negatiivisesti Etelä-Suomen vähävaraisten ja työväenluokan edustajien elämään, sillä elinkustannusten kasvu, elinkeinon harjoittamisen häiriöt ja sodan väkivaltaisuudet painottuivat tälle kansanosalle muita voimakkaammin.¹⁰⁸ Ongelmallisesti 1900-luvun alkupuolelta ei ole saatavissa kattavia vuosittain koostettuja työllisyystilastoja, ja valtakunnallinen työvoiman määrää tilastoitiin vain kymmenen vuoden välein.¹⁰⁹ Näin ollen työttömyystilanteen ja itsemurhien välisen suhteen tutkimukselle ei ole riittäviä edellytyksiä. Työllisyysindeksit kuitenkin viittaavat siihen, että kokonaistyöllisyydessä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia.

¹⁰⁶ Prosenttiosuus on laskettu vuoden 1910 väkilukutiedoilla, jolloin teollisuustyöntekijöiden todellinen osuus koko väestöstä on väestönkasvun seurauksena ilmoitettua vähäisempi. Kymmenensuovuosien välissä tehtyjen vuosittaisten väestönlaskentojen on kuitenkin arvioitu olevan huomattavan virheellisiä, ja näissä ilmoitetut luvut ovat merkittävästi todellista väkilukua suurempia. Näin ollen ajankohtaisempien väkilukutietojen käyttö vastaavasti laskisi teollisuustyöntekijöiden suhteellista lukumäärää todellista lukua pienemmäksi. Tässä taulukossa ilmoitettu teollisuustyöntekijöiden osuus koko väestöstä on ennemmin läänin elinkeinorakennetta suuntaa antavasti kuvastava tunnusluku, jonka perusteella väkiluvultaan erikokoisten läänien vertailu on ylipäättänsä mahdollista.

¹⁰⁷ Rasila 1968, 43; Lappalainen 1981a, 168.

¹⁰⁸ Hjerpe 2017, 342; Haapala 1995, 189-201.

¹⁰⁹ Hjerpe 1988, 90.

Työpaikka itsessään ei kuitenkaan ollut tae riittävästä toimeentulosta. Työttömyyttä vakavampana ongelma pidettiin elintarvikkeiden hintojen voimakasta nousua ja samanaikaista reaalityulojen laskua. Tilanne oli pahimmillaan vuoden 1918 aikana, jolloin elinkustannukset kolmiskertaistuivat ja samanaikaisesti rahan arvo heikkeni. Elintarvikkeiden hintojen nousun, sekä Venäjältä tulleen viennin päättyminen merkitsivät elintarvikepulan kiristymistä.¹¹⁰ Elintarvikkeiden kulutukselle oli asetettu rajoitteita jo vuonna 1916, mutta varsinainen säännöstely aloitettiin vasta 2.6.1917. Tästä huolimatta elintarviketilanne heikkeni merkittävästi vuoden 1918 tammikuussa. Siinä missä henkilö oli kuluttanut vielä 1900-luvun alkupuolella päivässä keskimääräinen noin 3200-3500 kilokaloria, putosi keskimääräinen ravinnonsaanti alhaisimmillaan vuoden 1918 aikana noin 2000 kilokaloriin päivässä. Maatalouden työllistämä maaseudun väestö pärjäsi kaupunkien ja maalais kuntien työväestöä paremmin. Maataloustuottajien reaalityulot kasvoivat vuosien 1913-1918 välillä lähes 50 prosenttia maataloustuotteiden kallistumisen ja lisääntyneen Venäjän viennin myötä, mutta samanaikaisesti maataloustyöntekijät menettivät tuloistaan noin 25-30 prosenttia. Sen sijaan tehdastyöntekijöiden tulot laskivat yli puolella.¹¹¹

Sodan jälkeen tuotannon uudelleen jatkamisen keskeisimpänä esteenä oli ammattitaitoisen työväestön puuttuminen. Sosiaalihuollituksen tiedossa oli 534 teollisuuslaitosta, joissa tuotanto oli sodan jälkeen joko kokonaan tai täysin keskeytetty.¹¹² Laitokset ovat voineet ilmoittaa yhden tai useamman syyn tuotannon keskeytyksille ja 314 laitosta (59 prosenttia häiriöilmoituksen tehneistä) ilmoitti toiminnan keskeytymisen syynä olevan ammattitaitoisten työntekijöiden puute. Työntekijöiden puuttumisen syynä oli 179 tapauksessa ilmoitettu työntekijän osallistuneen kapinaan ja loput 135 tapausta johtuivat jostain muusta erittelemättömästä tai muutoin mainitsematta jääneestä syystä.¹¹³

Sodan jälkeen Suomen talouselämä elpyi nopeasti. Sosiaalihuollituksen tietojen mukaan sisällissodan päätyttyä koko maassa raportoitiin vuonna 1918 vain yksi työnseisaus, mutta työllisyystilanteeseen ei tullut välitöntä helpotusta sotimisen päätyttyä ja tilannetta mitä todennäköisemmin heikensi olennaisesti suuri

---

¹¹⁰ Haapala 1995, 176-200; Haapala 1992, 90-102, 116; Hjerpe 2017, 342. Katso myös Sosiaalihuollitus 1.8.1918, 213-241. Sosiaalihuollitus tilastoi eri kuntien ja kaupunkien elintarvikkeiden kuukausikohtaisia hintoja ilmoittamalla tiettyjen tuotteiden alimman ja ylimmän hinnan, sekä keskihinnan. Sotavuonna elintarvikkeiden hintoja ei kuitenkaan onnistuttu tilastoimaan kattavasti läpi Suomen ja tiedot puuttuvat joko kokonaan tai osittain useilta paikkakunnilta.

¹¹¹ Hjerpe 2017, 336-344; Haapala 1995, 155, 176-192; Haapala 1992, 111, 112.

¹¹² Sosiaalihuollitus 1921, 3-14. Tiedot perustuivat teollisuuslaitosten itse standardisoidulla kaavakepohjalla sosiaalihuollitukselle esittämiin tietoihin. Yhteensä kaavakkeita lähetettiin Teollisuushallituksen ylläpitämän luettelon mukaisesti noin 2500 laitoksella, mutta lopulta vastaus annettiin vain noin 2000 laitoksesta, sillä osa laitoksista jätti kokonaan vastaamatta ja osa luettelossa olleista laitoksista oli jo lopettanut toimintansa ennen vuotta 1918.

¹¹³ Sosiaalihuollitus 1921, 69, 70.

vankileiripopulaatio.¹¹⁴ Sisällissodan loputtua vankileireillä oli yhteensä noin 80 000 henkilöä, mutta jo elokuun loppuun mennessä vankileiripopulaatio oli laskenut 37 000 henkilöön vapautusten sekä suuren vankileirikuolleisuuden seurauksena. Syyskuun alussa leireillä oli vielä 27 000 vankia.¹¹⁵ Vuosi 1918 oli Suomelle inhimillinen ja taloudellinen katastrofi. Maan bruttokansantuote laski 33 prosenttia ja koko ulkomaankaupan, eli viennin ja tuonnin yhteenlaskettu volyyymi romahti noin kymmeneen prosenttiin vuoden 1913 tasosta. Vuosi 1919 merkitsi nopean talouskasvun ja liike-elämän elpymisen aikaa, mutta bruttokansantuote palautui sotia edeltäneelle tasolle vasta vuonna 1922.¹¹⁶

Kaiken kaikkiaan vuoden 1918 sisällissota merkitsi taloudellisten olosuhteiden ja hyvinvoinnin radikaalia heikentymistä. Sisällissodan mukanaan tuomat muutokset olivat erityisen suuria ensimmäisen maailmansodan aikaisiin vuosiin verrattuna. Vuoden 1914 ensishokin jälkeen maan talouselämä oli hyötynyt sotatilasta ja kasvu oli jatkunut vuoteen 1917 saakka. Erityisesti Etelä-Suomen teollisuuspaikkakunnat olivat nauttineet sotateollisuuden siivittämästä nousukaudesta ja palkkojen noususta. Menestys kuitenkin katkesi vuoden 1917 syksyyn mennessä ja Venäjän kauppa tyrehtyi. Syynä oli emämaan ajautuminen kaaoksen valtaan. Tsaarinalta Venäjällä oli päättynyt helmikuun vallankumoukseen ja vallanvaihdoksen seurauksena myös Suomessa syntyi valtakriisi, joka entisestään syvensi poliittista kahtiajakoa ja aiheutti yhteiskunnallisia levottomuuksia. Vuoden 1917 aikana Venäjällä toteutettiin kaksi lopulta sisällissotaan johtanutta vallankumousta. Emämaan poliittisen ja sotilaallisen kriisin vaikutukset heijastuivat myös Suomeen, joka itsenäistyi sen vallan alta vasta Venäjän sisällissodan jo puhjettua.¹¹⁷

Suomen työllisyystilanne heikentyi voimakkaasti vuoden 1917 loppua kohden teollisuustoiminnan lamaanuessa, metsäteollisuuden tilausten vähentyessä ja Venäjän keisarikunnan rahoittamien mittavien linnoitustöiden loppuessa. Viimeistään marraskuun suurlakon jälkeen sekä porvaristo että työväenluokka näkivät toisensa vihollisina. Nämä taloudelliset ja yhteiskunnalliset muutokset olivat yhteydessä itsemurhakuolleisuuden vaihtelua ennakoivien muuttujien kanssa; työttömyys kasvoi, elinkustannukset nousivat, reaalitytulot laskivat ja elintarvikepula syventyi. Puute ei kuitenkaan koskenut kaikkia yhtä voimakkaasti. Erityisesti maaseudun ja kaupungien työväestö kärsi muuta väestöä enemmän ja maataloussektori selvisi monia muita aloja vähemmällä. Siinä missä muut kärsivät elintarvikkeiden hintojen noususta, hyötyivät suurtilalliset tilanteesta maatalouden voittojen noustessa yli 12-kertaisiksi vuosien 1917-1919 välisenä aikana. Etelä-Suomessa myös koettiin ensimmäistä kertaa joukkotyöttömyyttä. Kehityskulun

---

¹¹⁴ Sosialinen aikakauskirja 1.8.1919, 145.

¹¹⁵ Suodenjoki 2009, 340, 341; Manninen 1993c, 461-463.

¹¹⁶ Hjerppe 1988, 45; Hjerppe 2017, 339-346; Haapala 1995, 156.

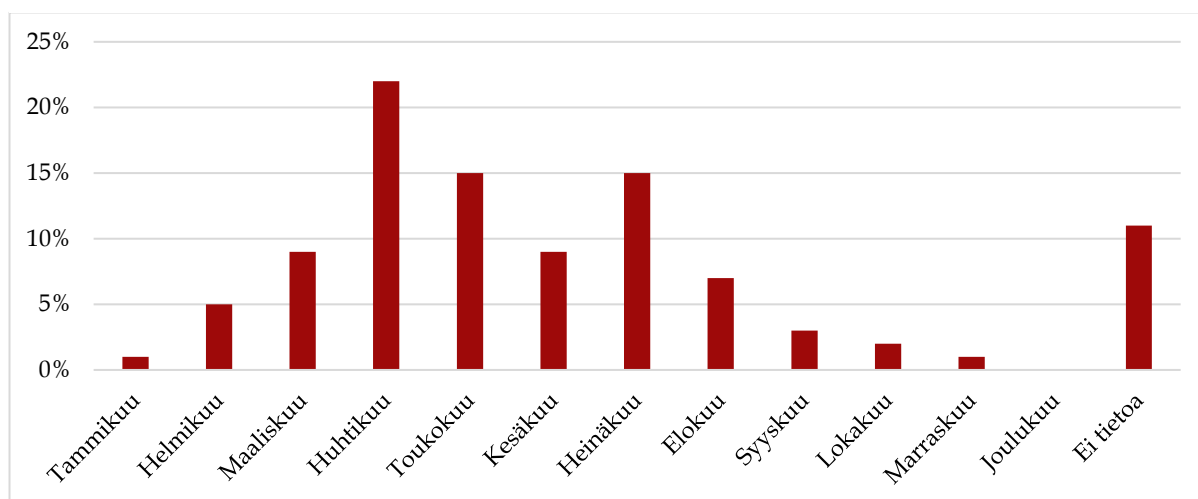
¹¹⁷ Hjerppe 1988, 90, 91; Haapala 1995, 155-216.

seurauksena yhteiskunnalliset jännitteet syventyivät ja lopulta purkautuivat vuoden 1918 tammikuussa alkaneeksi sisällissodaksi.¹¹⁸

2.2 Sisällissodan tapahtumat ja sotakuolleisuus

Tässä aluvussa keskitytään sisällissodan päätapahtumiin sekä sotakuolleisuuteen. Sisällissodan aikaiset kuolemantavat voidaan jakaa erillisiin pääluokkiin, joista keskeisimpiä ovat kaatuneet, sotatapahtumien ulkopuolella surmansa saaneet sekä vankileirikuolemat. Myös muita kuolemantapoja on tilastoitu, mutta näiden osuus sodan kokonaiskuolleisuudesta jää suhteellisen vähäiseksi.¹¹⁹ Suomen sisällissota kesti kaiken kaikkiaan yhteensä 108 päivää, mutta varsinaiset punaisten ja valkoisten väliset taistelut päättyivät jo 99 päivän jälkeen. Valkoiset voittivat sisällissodan saksalaisten tukemana ja punainen Suomi lakkasi olemasta huhtikuun kuluessa. Punaisen Suomen osalta sisällissodan voidaan katsoa päättyneen 5. toukokuuta, jolloin viimeiset Puna-kaartit antautuivat Kymenlaaksossa Pyhtään pitäjässä. Virallisesti sisällissota kuitenkin vielä jatkui, vaikka punaiset olivat jo hävinneet, eikä suurempia taisteluita enää käyty suomalaisten joukkojen välillä. Sen sijaan sisällissodan virallinen päättymispäivä on 15.5.1918, jolloin viimeiset venäläiset joukot poistuivat maasta ja valkoiset saivat haltuunsa Karjalan kannaksella lähellä rajaa sijainneen Inon rannikkolinnoituksen.¹²⁰

Kuvio 2. Sisällissodan kuolleisuuden jakautuminen kuukausittain.

Lähde: Westerlund 2004c, 64. Taulukko 28. Vuoden 1918 sodan kuolinajankohdat

¹¹⁸ Ibid; Haapala 1992, 124-127.

¹¹⁹ Muista sodan kuolemantavoista vain itsemurhat ovat tämän tutkimuksen kohteena. Sotaitsemurhia on käsitelty tarkemmin aluvussa 2.2.1 *Sotaitsemurhat*.

¹²⁰ Rinta-Tassi 1986, 474; Ahto 1993, 438, 445; Manninen 1993a, 90-93; Turunen 2005, 114; Lappalainen 1981a, 123; Lappalainen 1981b, 194-196, 250, 251.

Sodan alkuvaiheessa rintamalinjat vakiintuivat nopeasti, mutta taistelut olivat aluksi suurimmilta osin paikallisia. Ensimmäisten viikkojen aikana molemmat osapuolet keskittyivät selustaan jääneiden vastarintapesäkkeiden puhdistamiseen ja joukkojensa ryhmittämiseen. Etelässä valkoisilla oli sodan alkaessa merkittävästi joukkoja muun muassa Porvoossa, Loviisassa ja Uudessakaupungissa. Vallankumouksellisia punakaarteja oli puolestaan etenkin pohjoisen teollisuuskeskittymissä, kuten Varkaudessa, Oulussa, Kuopiossa, Kemissä ja Torniossa, sekä näiden lähialueilla. Valkoiset vetäytyivät pitkälti taisteluitta useimmista Etelä-Suomen kaupungeista. Vastaavasti myös useimmat valkoisten selustaan jääneet punakaartilaiset joko hajaantuivat tai vangittiin pian sodan alettua, mutta poikkeuksia myös oli. Muun muassa Kuopion sekä Varkauden alueilla oli merkittävää punaisten sotilaallista toimintaa, joka onnistuttiin organisoimaan taisteluun valkoisia vastaan. Kuopion läänin alueella viimeiset vastarintaa jatkaneet punakaartit kuitenkin kukistettiin 23.2. mennessä ja 21.2. päättyneen Varkauden taistelun seurauksena valkoiset teloittivat lyhyen ajan sisällä noin 210 punavankia. Sisällissodan aikana molemminpuoliset kostotoimet olivat yleisiä ja taisteluiden jälkiselvittelyt olivat usein verisiä. Kuvaavaa on, että vielä helmikuun puoleen väliin saakka useampi valkoinen kohtasi loppunsa punaisten teloittamana kuin rintamalla kaatumalla. Sodan kokonaistappioista kaikki kuolemantavat yhteenlaskettuna noin viisi prosenttia ajoittui helmikuulle.¹²¹

Helmikuun aikana kuolleisuus nousi, mutta varsinainen taistelutoiminta alkoi kiihtymään vasta kuukauden loppupuolelta lähtien. Punaiset aloittivat 21. helmikuuta laajamittaisen, mutta lyhyeksi jääneen hyökkäyksen. Toisen kerran punaiset yrittivät laajamittaista hyökkäystä 10. maaliskuuta, mutta myös tämä epäonnistui, sillä valkoiset aloittivat oman menestyksekkääksi osoittautuneen suurhyökkäyksensä 15. maaliskuuta.¹²² Offensiivin seurauksena sodan luonne muuttui verisemmäksi, taistelutoiminta lisääntyi ja molempien osapuolten rintamatappioiden määrä kasvoi voimakkaasti. Sodan kokonaistappioista noin yhdeksän prosenttia ajoittui maaliskuulle.¹²³ Huhtikuun alkupuolella punaisten sotilaallinen ja poliittinen tilanne heikkeni nopeasti jokaisella rintamalla. Sota eteni kolmanteen vaiheeseen, eli punaisen Suomen hajoamiseen ja kiihtyvän terrorin aikaan.

Huhtikuu oli koko sodan verisin kuukausi. Sodan kokonaistappioista noin 22 prosenttia ja molempien osapuolien rintamatappioista yli puolet ajoittuvat kyseiselle kuukaudelle.¹²⁴ Punaisen Suomelle huhtikuu osoittautui erityisen tuhoisaksi saksalaisten liittyessä sotaan valkoisten puolella. Punaisten pelkäämä Saksan itämeren-divisioona teki maihinnousun Hankoon 3.4. ja samana päivänä valkoiset käynnistivät

---

¹²¹ Westerlund 2004c, 64; Roselius 2004, 84; Roselius 2009, 210, 211; Rasila 1968, 18-20; Lappalainen 1981a, 58-65, 104-118. Katso 31.1.1918 kaupunkien tilanteesta Lappalainen 1981a, 62.

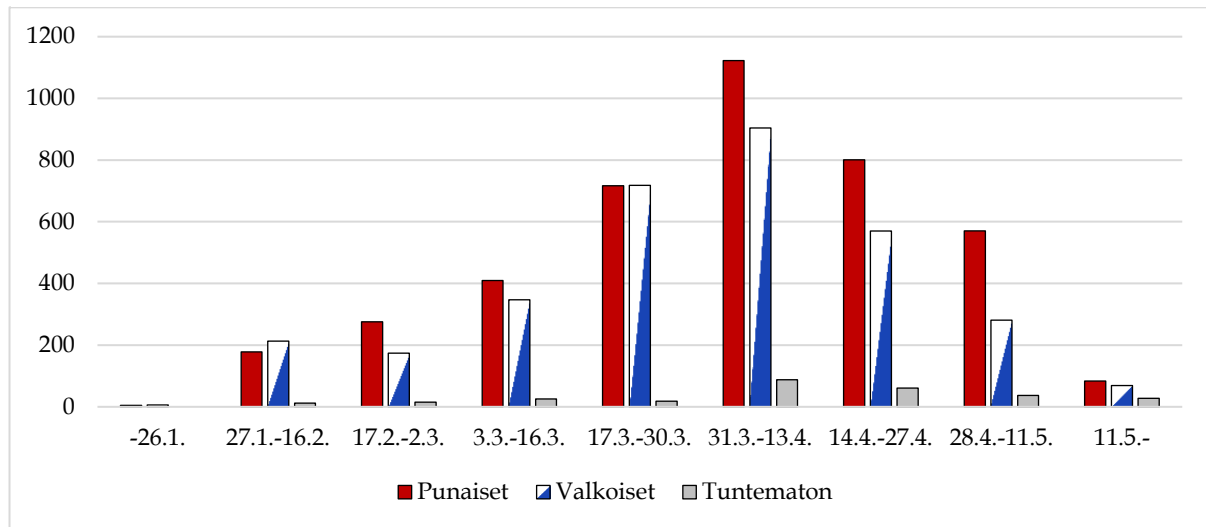
¹²² Rasila 1968, 19, 20.

¹²³ Westerlund 2004c, 64.

¹²⁴ Westerlund 2004c, 64; Roselius 2004, 84.

Tampereen valtaustaistelun. Kaupunki vallattiin punaisilta 6.4. mennessä. Kansanvaltuuskunta antoi maihinnousun iltapäivänä evakuoimiskäskyn Turun ja Satakunnan piireille sotilaallisen tilanteen nopean muutoksen ja piiritysuhan takia.¹²⁵ Rintamalinjat alkoivat luhistumaan nopeasti myös muilla rintamilla ja rannikkoalueella saksalaisten maihinnousujen sekä valkoisten hyökkäysten seurauksena. Saksalaiset valtasivat Helsingin 13.4. ja huhtikuun puoleen väliin mennessä punaiset olivat vetäytyneet käytännössä koko Länsi-Suomen alueelta.¹²⁶

Kuvio 3. Taisteluissa surmansa saaneet.

Lähteet: Roselius 2004, 83. Taulukko 41. Kaatuneiden kuolinajankohdat. Kuvaajasta puuttuu 645 kaatunutta, joiden kuolinaikaa ei ole tiedossa, sekä 535 pääosin punaista kaatunutta, joiden kuolinaika on tiedossa kuukauden tarkkuudella

Tapahtumat merkitsivät punaisen Suomen totaalisen sotilaallisen ja poliittisen romahtamisen alkua. Hangon maihinnousua sekä Tampereen valtaustaistelun alkua seuranneena päivänä Kansanvaltuuskunta päätettiin siirtää Helsingistä mahdollisimman kauas itään turvallisempaan pidettyyn Viipuriin ja punaisten johdon evakuointi toteutettiin loppuun 9.4. mennessä.¹²⁷ Sotilaallisen tilanteen nopean muutoksen seurauksena punaisen Suomen johto organisoitiin uudelleen, ja Kansanvaltuuskunnan puheenjohtaja Kullervo Manner julistettiin 10. huhtikuuta sotilasdiktatoriksi. Lopullisesti Kansanvaltuuskunta hajosi 25.4., jolloin myös useat sen jäsenet pakenivat rajan yli Venäjälle.¹²⁸ Lännessä muutos oli nopeaa ja perääntyminen muuttui sekasortoiseksi pakenemiseksi. Idässä, jossa punaiset onnistuivat ensi alkuun pitämään vielä

¹²⁵ Lappalainen 1981a, 312. Liitekartta 5. Punaisten perääntymisestä Länsi-Suomessa 3.1.-21.4.1918

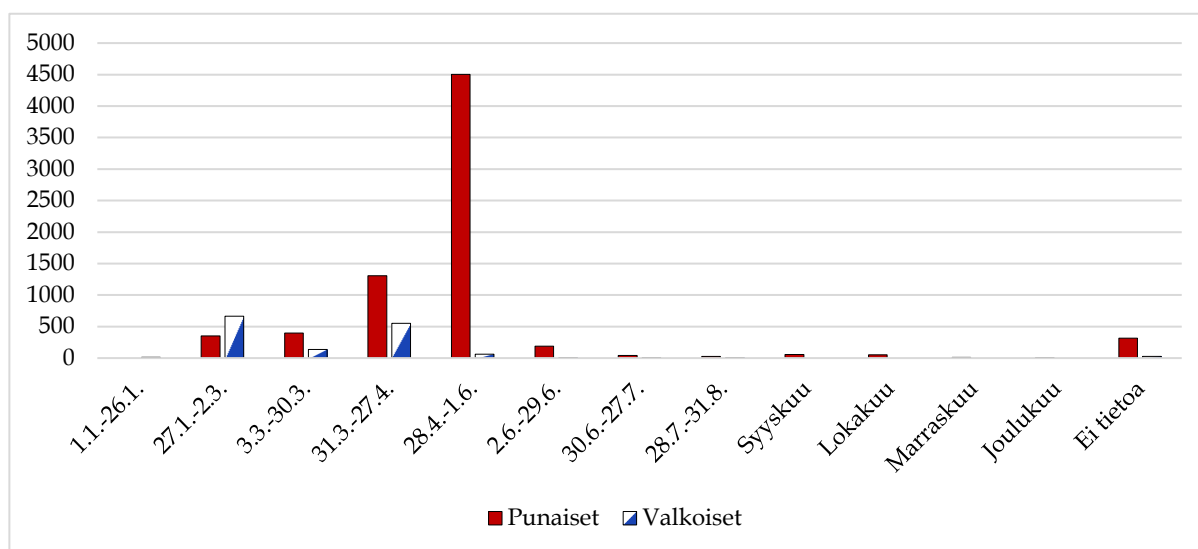
¹²⁶ Rasila 1968, 20. Katso myös Ahto 1993, 399-401; Lappalainen 1981b, 194-196. Katso rintamalinjoista sekä punaisten, valkoisten ja saksalaisten joukkojen hyökkäyksistä ja perääntymisreiteistä ja -ajoista Lappalainen 1981a, 303-325.

¹²⁷ Lappalainen 1981b, 178-191; Ahto 1993, 388-395; Rinta-Tassi 1986, 465-471.

¹²⁸ Lappalainen 1981b, 170-174, 213-218; Manninen 1993a, 90-93.

paremmin puoliaan, oli punaisten oma sotasensuuri sekä todellisuudesta irronnut propaganda luoneet valheellista kuvaa sotatilanteesta, ja näin mahdollisesti vaikeutaneet puolustuksen järjestämistä sotatilanteen muutoksen edellyttämällä tavalla.¹²⁹ Punaisen Suomen historiaa tutkinut Osmo Rinta-Tassi arvioi propagandan kääntyneen itseään vastaan, sillä sodan todellisuuden paljastuminen edesauttoi punakaarti-
laisten kaaosmaista hajaantumista ja lisäsi valkoisiin kohdistuneita murhia.¹³⁰

Kuvio 4. Sotatoimien ulkopuolella surmatuksi tulleet osapuolen ja kuolinajankohdan mukaan.

Lähteet: Tikka 2004, 105. Taulukko 51. Valkoisina surmatuiksi tulleiden kuolinajankohta & taulukko 52. Punaisina surmatuiksi tulleiden kuolinajankohta.

Siinä missä sodan ensimmäiset kuukaudet olivat olleet vielä suhteellisen rauhallisia, sijoittuivat kuolleisuuden painopiste ja väkivaltaisuuksien eskaloituminen loppukevään puolelle. Kuolleisuuden neljäs vaihe ajoittuu sodan loppuun ja sitä seuranneille kuukausille. Rintamakuolleisuus kasvaa ensin voimakkaasti, mutta laskee sitten sotatoimien loputtua. Sotakuolleisuus pysyy kuitenkin korkealla tasolla ja kiväärien vaimeneminen rintamalle ei vielä katkaissut kuolleisuuden nousua, sillä systemaattiset teloitukset yleistyvät ja vankileirikuolleisuus puolestaan lisääntyy voimakkaasti. Arviot taisteluiden ulkopuolella surmansa saaneista, eli teloitetuista, ammutuista ja murhattuista vaihtelevat. Suomen sotasurma -hankkeen mukaan vuoden 1918 aikana taisteluiden ulkopuolella ammuttiin tai muutoin surmattiin yhteensä 8 724 punaista ja valkoista. Tästä punaisten osuus oli 7 263 ja valkoisten osuus 1 461 henkilöä.¹³¹

¹²⁹ Rinta-Tassi 1986, 307.

¹³⁰ Rinta-Tassi 1986, 307-310.

¹³¹ Tikka 2004, 93-106.

Valkoisiin kohdistunut terrori oli voimakkaimmillaan heti sisällissodan alettua, mutta punaisia puolestaan tapettiin moninkertaisesti sotatoimien päättymisen ja punakaartien antautumisen yhteydessä.¹³² Vaikka sisällissodan taistelut olivat päättyneet kesäkuuhun mennessä, oli sodan kokonaiskuolleisuus heinäkuussa maaliskuuta korkeammalla tasolla. Kesäkuukausina useat, pääosin punaiset, sotavangit kuolivat aliravitsemukseen ja erinäisiin kulkutauteihin.¹³³ Vaikka sotakuolleisuus tasaantui vuoden loppua kohden, ei yleinen kuolleisuus missään nimessä palautunut normaaliaikojä vastaavaksi, sillä vuoden 1919 kevääseen jatkunut elintarvikepula ja monet kulkutaudit, kuten vuoden 1918 kesäkuussa Suomeen rantautunut espanjantauti, pitivät kuolleisuutta korkealla tasolla.¹³⁴

Alueellisesti vuoden 1918 sisällissodan kokonaiskuolleisuus painottui Hämeen, Turun ja Porin, Viipurin sekä Uudenmaan lääneihin. 35 550 vainajasta yhteensä 30 428 (noin 86 prosenttia) oli kirjoilla näissä lääneissä, joiden alueilla lyhytikäiseksi jäänyt punainen Suomi sijaitsi. Sodan vainajista alle 13 prosenttia oli kirjoilla valkoiseen Suomeen lukeutuneissa Vaasan, Kuopion, Mikkelin ja Oulun lääneissä. Erotusta selittää osaltaan se, että kaikista sodassa kuolleista noin 14 prosenttia luokiteltiin osapuoleltaan valkoisiksi. Eri kuolemantapojen vertailu osoittaa Vaasan läänin eronneen merkittävästi muusta valkoisesta Suomesta, sillä väkilukuun suhteutettuna taisteluissa kaatuneiden kuolleisuus oli samalla tasolla Etelä-Suomen läänien kanssa. Väkilukuun suhteutetusta korkeasta kaatuneiden määrästä huolimatta myös Vaasan läänin kokonaissotakuolleisuus jäi vähäiseksi, sillä muut sodan yleisimmät kuolemantavat painottuivat ensisijaisesti kaikkein voimakkaimmin punaisen puolen edustajiin. Muun muassa vankileireillä kuoli arviolta vain yhteensä neljä valkoista, siinä missä punaisen vastaava luku oli 11 652 henkilöä. Vastaavasti myös kaikista sotatoimien ulkopuolella ammutuista valtaosa luokiteltiin osapuoleltaan punaiseksi.¹³⁵

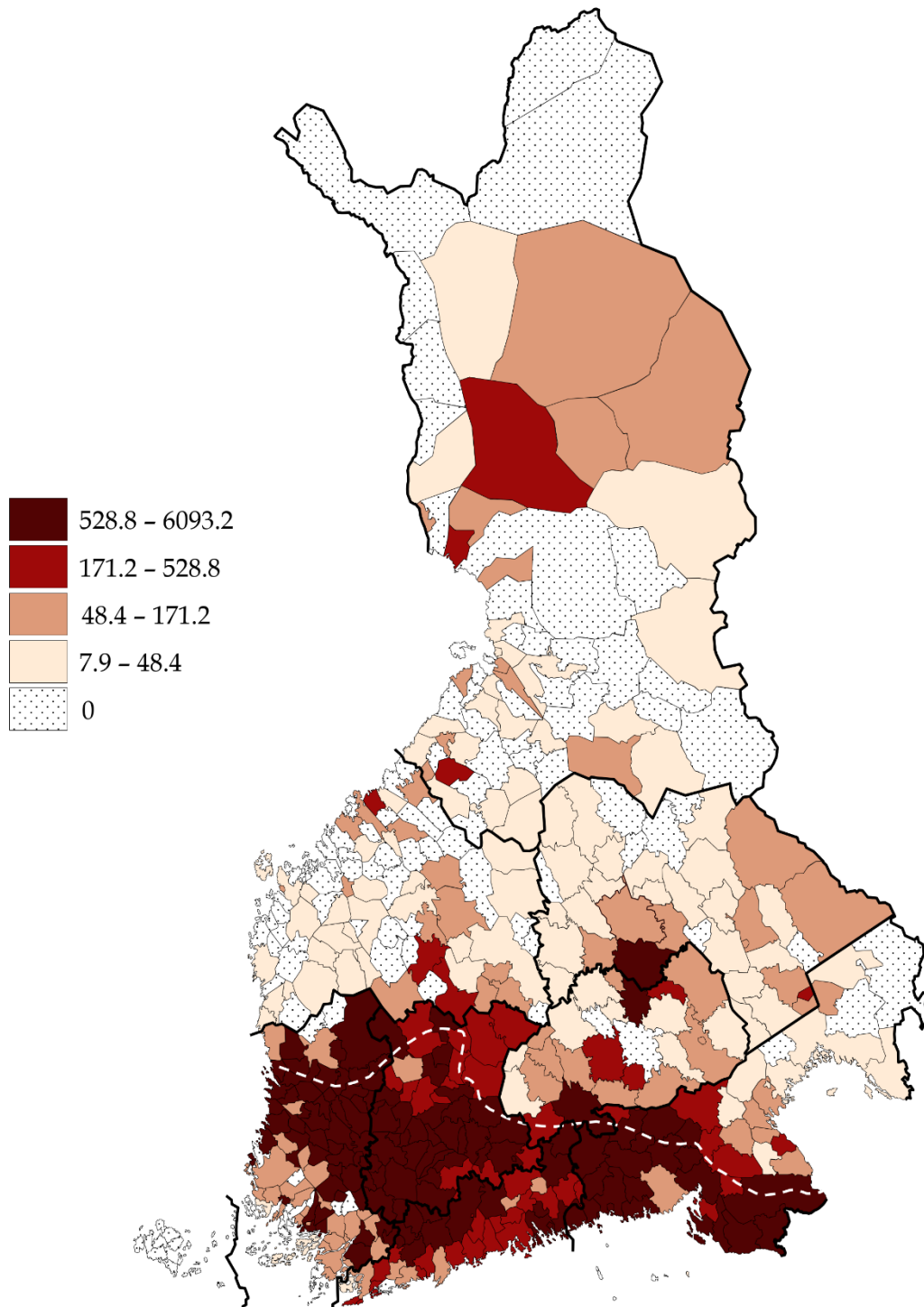
¹³² Tikka 2004, 105; Manninen 1993c, 453-461.

¹³³ Westerlund 2004c, 64; Roselius 2009, 209-211; Tikka 2009, 221.

¹³⁴ Mäkelä 2007, 407-422; Haapala 1992, 123, 124

¹³⁵ Westerlund 2004c, 56-70; Manninen 1993c, 453.

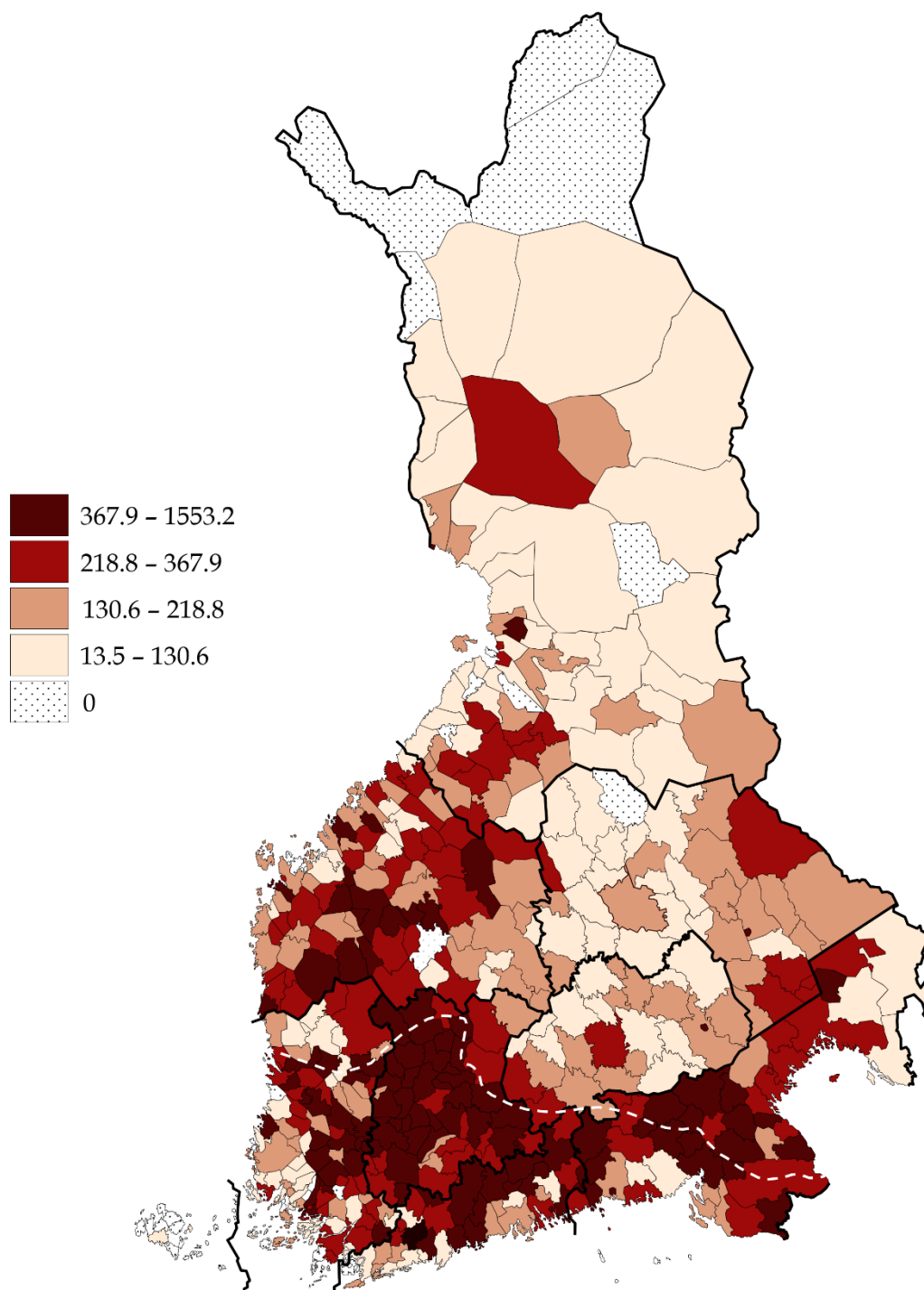
Kartta 1. Sotatoimien ulkopuolella ammuttujen ja murhattujen kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.

Lähteet: Outinen 2004b, 215-231; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Länä oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197. Kuntakohtaiset kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väestönlaskennan sekä sotasurmahankkeen kuntatilaston perusteella. Valkoinen katkoviiva kuvaa rintamalinjaa 15.3.1918.

Kartta 2. Taisteluissa kaatuneiden kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.

Lähteet: Outinen 2004b, 215-231; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Länä oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197. Kuntakohtaiset kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väestönlaskennan sekä sotasurmahankkeen kuntatilaston perusteella. Valkoinen katkoviiva kuvaa rintamalinjaa 15.3.1918.

Ahvenanmaan väestö säästyi pitkälti sodan väkivaltaisuuksilta, sillä läänissä kirjoilla olleista ihmisiä kuoli sotasurmahankkeen tietojen mukaan yhteensä yksitoista henkilöä. Todellinen kuolinpaikka ei kuitenkaan välttämättä vastannut sitä lääniä, jossa vainaja oli kirjoilla. Pääosa sisällissodan taisteluista käytiin maaliskuun puolivälin rintamalinjan tasalla, tai myöhemmin rintamalinjojen romahtaessa punaisen Suomen hallinnassa olleilla alueilla. Taisteluissa kaatuneiden kuolleisuuskartan perusteella voidaan todeta, että useat valkoisten joukoissa taistelleet eivät välttämättä olleet kotoisin rintamalinjan välittömässä läheisyydessä sijainneista kunnista. Valkoisten joukoissa palveli erityisesti Vaasan läänistä kirjoilla olleita, mutta myös muualta vapaaehtoisina tai asevelvollisena värvättyjä, jotka kuitenkin kaatuivat muualla kuin omilla kotiseuduillaan.¹³⁶

Sotasurmatapauksissa todellinen kuolinlääni on varmuudella tiedossa 29 130 vainajan osalta. Näistä vainajista surmansa sai Hämeen läänissä 42 prosenttia, Uudellamaalla 23 prosenttia, Viipurissa 22 prosenttia, Turun ja Porin läänissä kuusi prosenttia, Kuopion läänissä kolme sekä Oulussa ja Vaasassa molemmissa noin prosentti. Viipurin, Uudenmaan sekä erityisesti Hämeen läänit nousevat sotasurmatapauksissa selkeästi muiden läänien yläpuolelle. Samoin myös sodan raskaimmat taistelut käytiin kyseisissä lääneissä ja vastaavasti suurimmat vankileirit sijoitettiin niiden alueille. Terrorit, murhat ja muut taisteluiden ulkopuoliset kuolemantapaukset tapahtuivat suurimmilta osin punaisten hallinnassa olleilla alueilla ja taisteluiden ulkopuolisista surmista vain noin 15 prosenttia sijoittui valkoisen Suomen alueelle.¹³⁷ Helmikuun rintamalinja asettaa selkeän terrorikuolleisuuden vedenjakajan, sillä lähestulkoon jokainen korkean terrorikuolleisuuden kunta sijoittuu joko rintamalinjan eteläpuolelle tai sen välittömään läheisyyteen. Taistelukuolleisuuden suhteen rintamalinja ei ollut samalla tapaa määrittävä tekijä, sillä väkilukuun suhteutettuna Vaasan läänin alueen, sekä rintamalinjan pohjoispuoleisen Viipurin läänin kuntien taistelukuolleisuus oli vastaavalla tasolla punaisen Suomen kanssa. Kokonaisuudessaan punaisen Suomen alueella asunut väestö kärsi kuitenkin väkilukuun suhteutettuna muuta maata enemmän sodan väkivaltaisuuksista.¹³⁸

---

¹³⁶ Outinen 2004b, 215-231; Sotasurmasampo 1914-1922. Katso myös kartta 2. Taisteluissa kaatuneiden kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.

¹³⁷ Westerlund 2004c, 63-70; Manninen 1993c, 453.

¹³⁸ Outinen 2004b, 215-231; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Läsna oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197; Rasila 1968, 18-20; Lappalainen 1981a, 58-65, 104-118. Katso myös kartta 1. Sotatoimien ulkopuolella ammuttujen ja murhattujen kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.

3 ITSEMURHAT SISÄLLISSODAN AIKANA

3.1 Sotaitsemurhat

Sotasurmahankkeen nimitiedostoon sisältyy 99 suomalaisten vuoden 1918 aikana tekemää ja todennäköiseksi luokiteltua sotaitsemurhaa. Näistä itsemurhista viisi oli naisten tekemiä. Valtaosa sotaitsemurhista tehtiin Suomessa, mutta luku sisältää myös neljä ulkomailta raportoitua tapausta. Tapauksista kolme liittyi heimosotiin, ja ne sijoituivat Venäjän puolelle rajaa. Neljäs ulkomailta raportoitu itsemurha tehtiin Ruotsissa Morajärven¹³⁹ internointileirillä.¹⁴⁰ Nimitiedoston lisäksi Sotasurmahankkeen tuloksista on myös laadittu useita painettuja julkaisuja, kuten vuonna 2004 julkaistu Westerlundin toimittama teos *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. Painetun raportin perusteella sisällissodan itsemurhista 67 ajoittui varsinaisen sisällissodan ajalle ja 31 sisällissodan jälkeiseen aikaan.¹⁴¹ Tilastoraportin ja nimitiedoston välillä on kuitenkin joitain eroavaisuuksia, sillä painetussa raportissa ei ole huomioitu eräissä yhteyksissä ollenkaan joko heimosodissa tai muutoin ulkomailta tehtyjä sotaitsemurhia. Tämän lisäksi painetun raportin tietojen mukaan Suomen rajojen sisäpuolella tehtiin vuoden 1918 aikana pelkästään sisällissotaan liittyen yhteensä 98 sotaitsemurhaa, joka on kolme enemmän kuin nimitiedostossa on ilmoitettu.¹⁴²

Ongelmallisesti nimitiedoston data on monin paikoin puutteellista ja muun muassa tiedot kuolinläänistä puuttuvat kokonaan 55 tapauksen osalta. Paikkatiedot omaavista tapauksista 16 sijoittui Hämeen lääniin, kymmenen Uudenmaan lääniin, kahdeksan Turun ja Porin lääniin, kahdeksan Viipurin lääniin, sekä yksi Mikkelin ja yksi Oulun lääneihin. Paikkatiedot saaneiden sotaitsemurhien maantieteellinen

---

¹³⁹ Sotasurmasammossa kirjoitettu muotoon "Murjärvi." Virheellinen kirjoitusasu perustuu mahdollisesti Morajärven ruotsalaiseen paikannimeen, joka on *Morjärvi*.

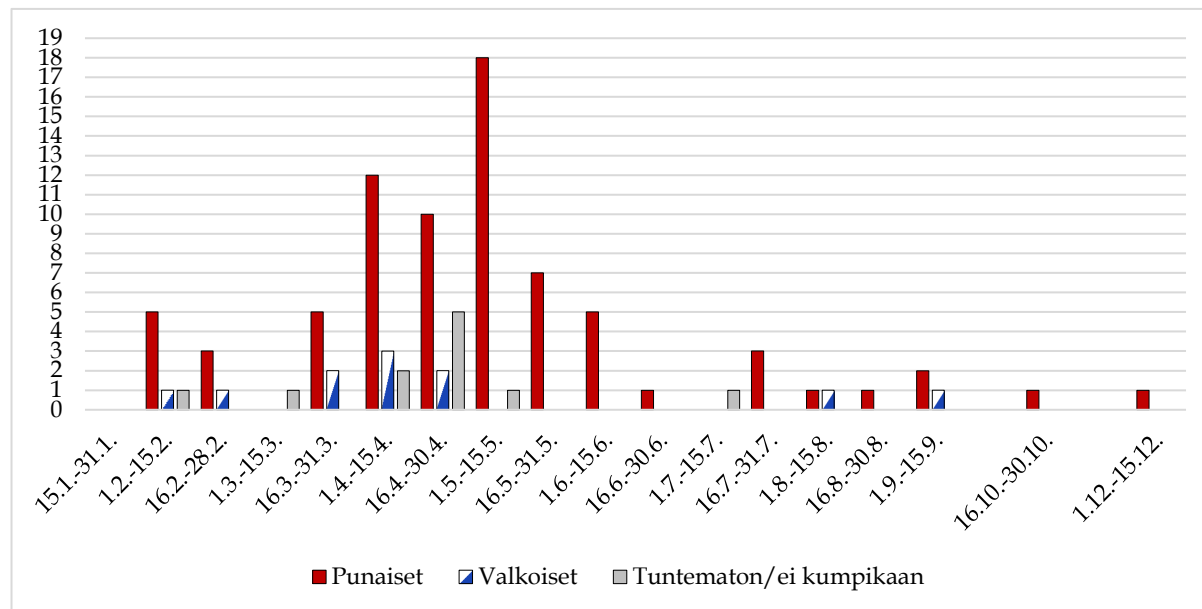
¹⁴⁰ Sotasurmasampo 1914-1922; Katso Morajärven internointileiristä Näsman 2004, 83-125. Morajärven internointileiri oli Ruotsin hallinnon rakentama sotavankileiri, johon sijoitettiin sisällissodan aikana rajan yli paenneita punakaartilaisia.

¹⁴¹ Roselius 2004, 90.

¹⁴² Roselius 2004, 90. Katso myös Sotasurmasampo 1914-1922. Painetussa raportissa ei ole tässä yhteydessä huomioitu ulkomailta tehtyjä tai heimosotiin liitettävissä olleita itsemurhia. Erotus voi johtua siitä, että nykymuotoisen tietokannan sisältöjä on päivitetty tilastoraportin julkaisemisen jälkeen. Alkuperäinen tietokanta on korvattu uudella versiolla, jossa on ilmoitettu vanhaan versioon nähden neljä itsemurhaa vähemmän. Vanha tietokanta on sittemmin poistunut käytöstä, joten eroja ei enää ole mahdollista paikantaa tai vertailla. Sama ongelma pätee myös Roseliuksen toimittamaan tilastoraporttiin, sillä painetussa julkaisussa itsemurhia käsittelevissä osuuksissa tiedot on ilmoitettu taulukoituina numeroina, eikä henkilöiden nimiä pääsääntöisesti mainita. Tästä syystä myöskään tilastoraportissa ilmoitettuja tapauksia ei voida verrata nykyiseen nimitiedostoon erotuksien paikantamiseksi.

jakauma mukailee muiden sotakuolemien jakaumaa, mutta 54 tapausta on kokonaisuuden tilastolliseen tarkastelun kannalta riittämätön.¹⁴³

Kuvio 5. Vuoden 1918 sotaitsemurhat Sotasurmat 1914-1922 -hankkeen tietojen perusteella.

Lähde: Sotasurmasampo 1914-1922. Kuvioista puuttuu kaksi punaista itsemurhan tehnyttä henkilöä, joiden kuolinaika on tiedossa vain kuukauden tarkkuudella. Kyseiset henkilöt tekivät itsemurhan huhti- ja toukokuussa. Taulukko sisältää kaksi punaista ja yhden valkoisen henkilön, joiden kuolinpäivä perustuu arvioon.

Eräissä nimitiedoston itsemurhatapauksissa on esitetty tarkentavia tietoja, sekä niin sanottu surmamotiivi, eli tässä tapauksessa itsemurhaan johtanut syy. Väitettyihin motiiveihin tulee suhtautua varauksella, sillä kyseessä on enemmän ulkopuolisen tahon tekemä arvio kuolemaan johtaneista syistä eikä todellisia vaikuttimia ole mahdollista selvittää teon tehneen kertomuksen puuttuessa. Tekotavan, kuolinpaikan ja itsemurhatavan erittelemisen saattavat kuitenkin kertoa niistä olosuhteista, joiden alaisuudessa itsemurha on tehty. Sotasurmahankkeen itsemurhia koskevat tiedot ovat myös useiden tapausten osalta puutteellisia ja niin informaation määrä kuin myös laatu vaihtelevat tapauskohtaisesti. Sekä nimitiedostossa, että painetuissa julkaisussa itsemurhakuolemantapa on jaettu kahteen erilliseen alaluokkaan, eli *itsemurhaan* ja *itsemurhaan vankileirillä*. Painetussa tilastoraportissa ilmoitettiin vuoden 1918 aikana yhdeksän itsemurhaa vankileirillä, mutta nimitiedoston mukaan näistä yksi tapaus oli epätodennäköinen.¹⁴⁴ Tämän lisäksi nimitiedostossa on kolme ylimalkaan itsemurhaksi luokiteltua todennäköistä tapausta, joissa tarkempana kuolinpaikkana on mainittu vankileiri. Edellä mainittujen tapausten lisäksi nimitiedostossa on mainittu yksi

¹⁴³ Sotasurmasampo 1914-1922.

¹⁴⁴ Westerlund 2004c, 56-58; Roselius 2004, 89-92. Vertaa 1914-1922 Suomen sotasurmat, Sotasurmasampo.

Hämeenlinnan vankileirillä vangittuna ollut punainen, jonka kuolinpaikkana on kuitenkin ilmoitettu Tampere. Kyseessä voisi olla vapautumisen jälkeen tapahtunut teko, mutta ajan sanomalehtitiedot paljastavat henkilön ensin paenneen vankileiriltä, jääneen sittemmin uudelleen kiinni ja tehneen lopulta itsemurhan Tampereen vankileirillä kiinniotta seuranneena päivänä.¹⁴⁵ Yhteensä vankileireillä tehtiin vähintään 12 itsemurhaa, joista kaikki paitsi yksi ajoittuivat sodan jälkeiseen aikaan.¹⁴⁶ Tämä vastasi noin kolmannesta kaikista sotatoimien jälkeen tehdyistä sotaitsemurhista.¹⁴⁷

Sotasurmahankkeen tietojen perusteella itsemurhien lukumäärä kasvoi välittömästi sodan alettua, jolloin molemminpuoliset selustan puhdistukset olivat käynnissä ja rintamalinjat vasta hahmottuivat. Muihin sodan kuolemantapoihin poiketen taistelijoiden itsemurhien on esitetty tapahtuneen useimmiten varsinaisen taistelutoiminnan ulkopuolella, mutta niiden on kuitenkin katsottu olevan kiinteästi yhteydessä rintamaelämän tai sotatapahtumien kanssa.¹⁴⁸ Sotaitsemurhien ajallinen tarkastelu puoltaa näkemystä ja osoittaa kyseisen kuolemantavan reagoineen voimakkaasti sota-ajan tapahtumiin. Sodan alkupuolella vallinneessa kaoottisessa tilanteessa itsemurhat lisääntyivät, mutta tasaantuivat sotatilanteen ja rintamalinjojen vakiintuessa. Maaliskuun alkupuolella, joka oli terrori- ja sotakuolleisuudessa mitattuna verrattain rauhallista aikaa, ei raportoitu yhtäkään sotaitsemurhaa. Maaliskuun puolen välin jälkeen alkaneen hyökkäysvaiheen ja punaisen Suomen romahduksen seurauksen itsemurhakuolleisuus alkoi jälleen kasvamaan voimakkaasti. Sotaitsemurhien, sotatoimien ulkopuolella surmatuksi tulleiden ja taisteluissa kaatuneiden kuolinajankohtien vertailu osoittaa huhtikuun alkupuolen itsemurhapiikin sijoittuvan vastaavalle ajanjaksolle korkeimman taistelukuolleisuuden kanssa, ja toukokuun alkupuoliskon vielä merkittävämmän itsemurhapiikin vastaavasti ajoittuvan samalle ajanjaksolle sotatoimien päättymisen sekä korkeimman terrorikuolleisuuden kanssa.¹⁴⁹

Itsemurhien määrällistä kasvua sodan loppuvaiheessa on selitetty ennen kaikkea punaisten samanaikaisesti kasvaneilla tappioluvuilla sekä hävinneen osapuolen lisääntyneen siron ja ahdingon seurauksena.¹⁵⁰ Sotaitsemurhien suhteen näkemys vaikuttaa pitävän paikkansa, sillä sotaitsemurhan tehneistä henkilöistä noin 78

---

¹⁴⁵ 1914-1922; Satakunnan Kansa 12.9.1918, 2. ”Werityö Tyrwäässä. Syynä wankileiristä karkaaminen. Wankileiristä karannut punakaarilainen haavoittanut suojeluskunnan päällikköä ja tullut itse haavoitetuksi”; Satakunnan kansa 13.9.1918, 3. ”Tyrwään werityöntijä hirttäytynyt.

¹⁴⁶ Vankileireillä olleiden henkilöiden syyllisyyttä tai osallisuutta kapinaan käsiteltiin oikeusteitse sodan jälkeen varta vasten perustetuissa valtionrikosoikeuksissa. Jokaisesta leireillä tarpeeksi kauan selvinneestä henkilöstä on laadittu tutkintapöytäkirja, mutta vankileirillä itsemurhan tehneistä vain kolmesta henkilöstä on laadittu valtiorikosylioikeuden akti. 15542 Valtiorikosylioikeuden akti (1918-1918). KA; 3946 Valtiorikosylioikeuden akti (1918-1918). KA; 11094 Valtiorikosylioikeuden akti (1918-1918). KA.

¹⁴⁷ Sotasurmasampo 1914-1922; Roselius 2004, 90. 15542 Valtiorikosylioikeuden akti

¹⁴⁸ Roselius 2004, 89.

¹⁴⁹ Katso kuvio 3. *Taisteluissa surmansa saaneet*, kuvio 4. *Sotatoimien ulkopuolella surmatuksi tulleet osapuolen ja kuolinajankohdan mukaan* & kuvio 5. *Vuoden 1918 sotaitsemurhat osapuolen mukaan*.

¹⁵⁰ Roselius 2004, 92; Myllykangas 2014, 120.

prosenttia luokiteltiin punaisiksi, 11 prosenttia valkoisiksi ja loput 11 prosenttia osapuoleltaan tuntemattomiksi, määrittelemättömiksi tai puolueettomiksi. Valkoisten itsemurhat painottuivat maaliskuun puolivälissä alkaneen hyökkäysvaiheen ja sodan loppumisen väliseen ajanjaksoon. Punaisten itsemurhat lisääntyivät vastaavasti valkoisten hyökkäyksen jälkeen punaisen Suomen romahtaessa, valkoisen terrorin kiihtyessä ja punakaartien antautuessa.¹⁵¹

Sotaitsemurhat olivat kiinteästi yhteydessä ajan sotatapahtumien kanssa ja näin ollen sotatilan voidaan todeta vaikuttaneen merkittävästi itsemurhakuolleisuuden nousuun. Sota ei kuitenkaan selitä kaikkia vuoden aikana tehtyjä itsemurhia, sillä määrällisesti sotaitsemurhiksi kategorisoidut tapaukset vastasivat alle neljännestä kaikista vuoden 1918 aikana tehdyistä itsemurhista. Sota-ajasta huolimatta kyseisen ajanjakson aikana tehdyt itsemurhat eivät automaattisesti liittyneet sotatapahtumiin sinänsä.¹⁵² Kriisin sosiaaliset ja taloudelliset vaikutukset ulottuivat kuitenkin koko maan alueelle ja vaikuttivat todennäköisesti ihmisten elinolosuhteisiin ympäri Suomen, jolloin kriisiajan itsemurhailmiön tutkimusta ei voi rajoittaa vain ilmiön yksittäiseen selkeärajaiseen osa-alueeseen, eli sotaitsemurhiin. Tämä sisällissodan kriisiajan kokonaisuuden tutkimus on jäänyt Suomessa vähäiseksi ja tarjotut selitysmallit, kuten Myllykankaan esittelemä Oiva Elon 1930-luvulla tekemä tulkinta vuoden 1918 itsemurhakuolleisuuden kasvusta, ei enää välttämättä ole nykytietämyksen valossa validi. Elon tulkinta kuolleisuuden kasvusta perustuu ensisijaisesti Durkheimin teoriaan, ja nykyajan näkökulmasta katsottuna Elon tulokset vaikuttavat yksioikoisilta ja enemmän Durkheimin teorian sovitukselta, kuin sen testaamiselta.¹⁵³ Sisällissodan itsemurhakuolleisuutta ei ole mahdollista tutkia tyhjiössä ja ilmiön analyysi edellyttää laajemman ajanjakson analyysiä, johon seuraavat alaluvut keskittyvät.

---

¹⁵¹ Sotasurmasampo 1914-1922.

¹⁵² Roselius 2004, 90. Vertaa Tilastollinen päätoimisto 1921b, 56.

¹⁵³ Oiva Elo esitti sisällissodan aikaisen itsemurhakuolleisuuden lisäyksen johtuneen sota-aikana tapahtuneesta sosiaalisesta muutoksesta ja kansakunnan heikentyneestä sosiaalisesta integraatiosta. Tällä viitataan Durkheimin sota-ajan itsemurhakuolleisuuden muutoksia selittävään teoriaan ja sosiaaliseen integraation hypoteesiin. Keskeistä oli ero sisällissodan sekä perinteisen ulospäin suuntautuneen sodan välillä, sillä vain jälkimmäinen yhdistää sodassa olevan kansakunnan yhteisen päämäärän ja vihollisen edessä lisäämällä näin sosiaalista integraatiota sekä vähentämällä itsemurha-alttiutta. Elo observoi työväenluokan edustajien tehneen muita väestöryhmiä enemmän itsemurhia, sillä hävinneisiin kohdistunut sorto ja ahdinko johtivat itsemurhien nousuun erityisesti Hämeessä, jonka alueelle kovimmat taistelut myös keskittyivät. Nämä ovat ilmiötä potentiaalisesti selittäviä tekijöitä, mutta tämän tutkielman tulosten perusteella muun muassa terrori itessään ei kykene selittämään itsemurhakuolleisuuden alueellista kasvua. Myllykangas 2014, 120.

3.2 Kuolemantavan määrittäminen

Kuolemantapauksen luokittelu itsemurhaksi edellyttää viranomaisten tutkimuksiin perustuvaa kuolemansyyn määrittämistä. Itsemurhien tilastoimisen keskeisenä haasteena on erottaa, onko vainaja itse ja tarkoituksellisesti aiheuttanut oman kuolemansa, vai onko kuolema sen sijaan aiheutunut esimerkiksi tapaturman tai ulkoisen väkivallanteon seurauksena. Kysymys on haasteellinen jo rauhan aikana, mutta erityisesti sotatilanteessa, jolloin väkivaltaiset sekä mahdollisesti myös tapaturmaiset kuolemantapaukset lisääntyvät voimakkaasti. Yleisesti ottaen kuolemaa ei kuitenkaan määriteltä itsemurhaksi, ellei tekotapaan ollut vahvoja viitteitä. Näin ollen tilastoihin päätyneitä tapauksia voidaan siten pitää melko varmasti todellisina itsemurhina.¹⁵⁴

Oikeuslääketieteellisessä mielessä murhan ja itsemurhan erottaminen oli ensisijaisen tärkeää, sillä viranomaisilla oli intressi selvittää, oliko kyseessä murha, tapaturma vai tarkoituksellisesti itse aiheutettu kuolema.¹⁵⁵ Vuonna 1901 julkaistussa teoksessa *Oikeuslääketieteellinen käsikirja Suomen lääkäreille* neuvotaan kiinnittämään epäillyissä itsemurhatapauksissa huomiota ”teon valmistamis- ja suorittamismerkkeihin”, sekä siihen, olivatko ruumiissa olevat vammat itseaiheutettuja vaiko syntyneet ulkoisen väkivallan seurauksena. Ongelmallista kuitenkin oli, että itsemurhaan viittaavat merkit eivät aina ole selkeitä tai niitä on saatettu tarkoituksellisesti piilotella, mikäli itsemurhan tehnyt olisi pyrkinyt naamioimaan teon tapaturmaksi tai luonnolliseksi kuolemaksi.¹⁵⁶

Kaupunkien ja maaseudun oikeuslääketieteellisessä toiminnassa oli eroja. Siinä missä arkisten kuolemantapausten määrittelyvastuu oli poistunut kaupungin papiston tehtävistä 1880-luvulla, jatkui käytäntö maaseudulla vielä 1930-luvun puoliväliin saakka.¹⁵⁷ Vaikka itsemurhaa tai esimerkiksi väkivaltaisia kuolemia ei pidetty arkisina kuolemantapoina, viittasi papiston rooli maaseudun lääkäriverkoston resurssipulaan, joka puolestaan on saattanut vaikuttaa ei-arkisten kuolemien oikeuslääketieteelliseen tutkimukseen. Vuonna 1894 voimaan astuneen vuoden 1894 rikoslain mukaisesti viranomaiset olivat kuitenkin velvoitettuja tutkimaan jokaisen kuolemantapauksen, jossa vainajan ei varmuudella tiedetty kuolleen tautitapauksen seurauksena. Vaikka laki samalla dekriminialisoi itsemurhan, oli oikeuden tehtävänä silti tutkia epäillyt itsemurhatapaukset.¹⁵⁸ Lainpykälän mukaisesti tuli ”- poliisiviranomaisten heti, luotettavain miesten läsnäollessa tutkia, onko vainaja omasta tai toisen kädestä saanut surmansa, ja, jos siihen on pienintäkin aihetta, kiireesti antaa asiasta tieto Keisarin ja

---

¹⁵⁴ McIntosh 2002, 44, 45; Verkko 1949, 129.

¹⁵⁵ Löfström 1901, 44.

¹⁵⁶ Löfström 1901, 45-48.

¹⁵⁷ Koskivirta 2014, 198.

¹⁵⁸ Luukkonen 2018, 23.

*Suuriruhtinaan käskynhaltijalle, jonka tulee asiainhaaran mukaan määrätä, onko lääkärintarkastus ja oikeudentutkimus toimitettava, vai eikö, ennen kuin kuolleen saa haudata.”*¹⁵⁹ Ruumiinavauksen tarkoituksena oli ennen kaikkea määrittää kuolinsyy, mutta myös selvittää ”rikoksen tekiä toisin sanoen syynalainen.”¹⁶⁰ Maalla kruununvoudilla, sekä kaupungeissa joko pormestarilla, poliisimestarilla tai järjestysmiehellä oli lupa pyytää lääkärinä tarkastamaan ruumis ja ilmoittaa tapauksesta tuomarille, joka puolestaan määräsi tarvittaessa ruumiinavauksen tehtäväksi.¹⁶¹

Suomen virallisiin tilastoihin todetuissa itsemurhista varsin vähäinen osuus päätyi lääkintöhallituksen tilastoon. Vuoden 1918 aikana tilastoitiin yhteensä 416 itsemurhaa, mutta saman vuoden aikana ruumiinavauksilla tutkittiin 76 itsemurhaa, joista 62 oli miesten ja 14 naisten tekemiä.¹⁶² Tilastojen välinen erotus johtuu ensisijaisesti siitä, että lääkintöhallituksen tilastoon sisällytettiin vain ruumiinavauksella tutkitut vainajat. Väestömuutostilastojen ja väkilukutaulujen kuolleisuustiedot perustuivat puolestaan papiston ja viranomaisien antamiin tietoihin, joten kuolemansyyn määrittäminen itsemurhaksi ei edellyttänyt ruumiinavauksen tekemistä.¹⁶³ Vuosien 1910–1920 välisenä aikana molempien sukupuolien itsemurhista tutkittiin keskimäärin suhteellisesti yhtä suuri osuus. Naiset tekivät kyseisenä ajankohtana yhteensä 729 itsemurhaa, joista 252 tutkittiin ruumiinavauksella (34,6 prosenttia) ja miehet puolestaan tekivät yhteensä 2548 itsemurhaa, joista 874 tutkittiin ruumiinavauksella (34,3 prosenttia).¹⁶⁴

1900-luvun alkupuolen Suomessa ruumiinavauksia suoritettiin vuosittain ylipäätensä vähän, mutta moniin muihin kuolemantapoihin verrattuna itsemurhista tutkittiin suhteellisen suuri osuus.¹⁶⁵ Käytännön perusteella ruumiinavaus ei ollut pakollinen edellytys itsemurhan todentamiselle. Tavanomaisesti vainajan kuolemansyyn selvittämisen prosessi aloitettiin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa poliisitutkinnalla, jota seurasivat lääkärin ruumiille tekemät tutkimukset. Useimmissa tapauksissa tämä

---

¹⁵⁹ Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Suomen Suuriruhtinaanmaan uuden yleisen rikoslain voimaannpanemisesta ja siitä mitä sen johdosta on vaarinotettava, 1889/8 §, 180. Annettu Helsingissä 19.12.1889. Löfström 1901, 17-18; Verkko 1949, 150.

¹⁶⁰ Löfström 1901, 31.

¹⁶¹ Ibid. Katso rikoslaki Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 19 p:ltä Joulukuuta 1889, ynnä siihen Asetuksilla 21 p:ltä huhtikuuta 1894 tehdyt muutokset.

¹⁶² Lääkintöhallitus 1922, 90.

¹⁶³ Nygård 1994, 28, 29.

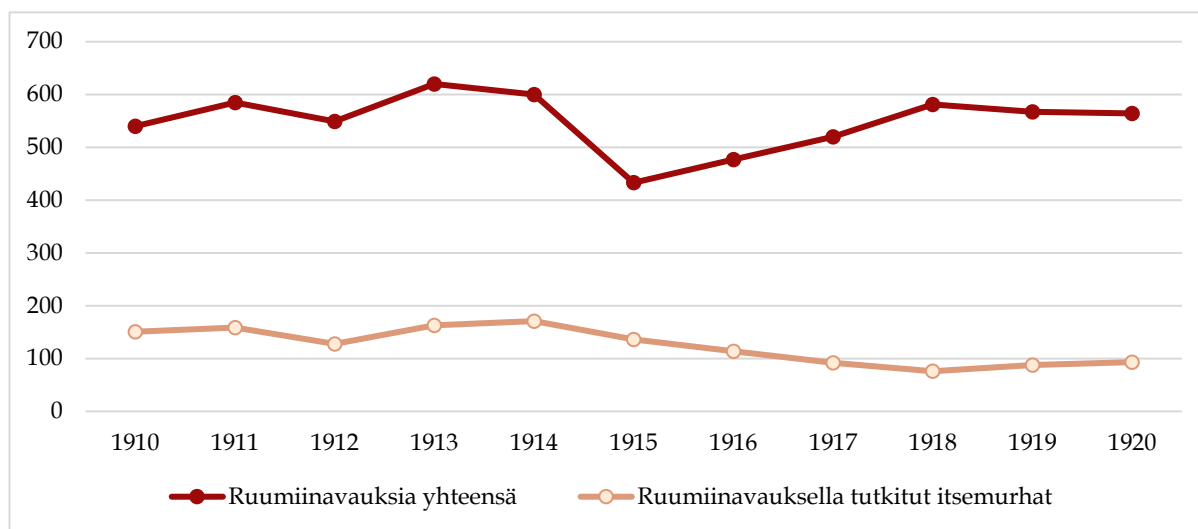
¹⁶⁴ Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129; Lääkintöhallitus 1912, 440-443; Lääkintöhallitus 1913, 370-373; Lääkintöhallitus 1914, 403-406; Lääkintöhallitus 1915, 474-477; Lääkintöhallitus 1916, 387-390; Lääkintöhallitus 1921, 107-110; Lääkintöhallitus 1922, 87-90; Lääkintöhallitus 1923, 84, 85; Lääkintöhallitus 1924, 86-90.

¹⁶⁵ Lääkintöhallitus 1915, 474-477; Lääkintöhallitus 1922, 8-90; Lääkintöhallitus 1923, 84; Lääkintöhallitus 1924, 86-90.

vaikuttaisi riittäneen kuolemansyyn määrittelemiseksi, ja ruumiinavaus suoritettiin vain, mikäli tuomari niin määräsi.¹⁶⁶

Kuvio 6. Ruumiinavaukset ja ruumiinavauksella tutkitut itsemurhat vuosina 1910–1920.

Lähteet: Lääkintöhallitus 1912, 440-443; Lääkintöhallitus 1913, 370-373; Lääkintöhallitus 1914, 403-406; Lääkintöhallitus 1915, 474-477; Lääkintöhallitus 1916, 387-390; Lääkintöhallitus 1921, 107-110; Lääkintöhallitus 1922, 87-90; Lääkintöhallitus 1923, 84, 85; Lääkintöhallitus 1924, 86-90.

Itsemurhien vuosittaiset tilastoidut lukumäärät olivat kasvaneet vuosisadan vaihtumisen myötä poikkeuksellisen nopeasti, jolloin myös ruumiinavattujen itsemurhien suhteellinen osuus väheni. Vuosien 1891–1900 aikana tilastoitiin yhteensä 1214 itsemurhaa, joista 87,7 prosentille suoritettiin ruumiinavaus. Vuosina 1901–1910 tilastoitiin vastaavasti yhteensä 1902 itsemurhaa, joista ruumiinavattiin 63,3 prosenttia. Vuosina 1910–1917 tehtiin yhteensä 2 294 itsemurhaa, joista tutkittiin ruumiinavauksella 48,6 prosenttia. Vuonna 1918 tehtiin yhteensä 416 itsemurhaa, joista ruumiinavauksella tutkittiin alle viidennes (18,3 prosenttia). Sodan jälkeen kaikista itsemurhan tehneistä tutkittiin keskimäärin vuosittain noin 30 prosenttia. Vuosina 1919–1920 tehdyistä 590 itsemurhasta avattiin noin 31 prosenttia. Seuraavana vuosikymmenenä itsemurhien lukumäärä kasvoi voimakkaasti. Vuosien 1921–1930 välisenä aikana tilastoitiin yhteensä 5356 itsemurhaa, joista ruumiinavattiin yhteensä 28,1 prosenttia.¹⁶⁷

Sisällissodan poikkeuksellisen pienen ruumiinavausprosentin suhteessa saman vuosikymmenen keskiarvoon voidaan katsoa olevan seurausta sotavuoden aikana tapahtuneesta kuolleisuuden räjähdysmäisestä kasvusta. Itsemurhien määrällinen

¹⁶⁶ Luukkonen 2019, 68, 69; Löfström 1901, 17, 18. Katso myös Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Suomen Suuriruhtinaanmaan uuden yleisen rikoslain voimaantamisesta ja siitä mitä sen johdosta on vaarinoitava, 1889/8 §, 180. Annettu Helsingissä 19.12.1889.

¹⁶⁷ Verkko 1949, 15; Nygård 1994, 30.

kasvu merkitsi sitä, että yhä pienempi osuus tapauksista voitiin tutkia ruumiinavauksella, jolloin lääkintöhallituksen tilastoihin päätyneet otanta pienentyi merkittävästi. Tämä ei kuitenkaan itsessään välttämättä tarkoita sitä, että lääkintöhallituksen tilastot olisivat täysin epäluotettavia, sillä 2000-luvun Suomessa ruumiinavausten suhteellisen osuuden on arvioitu olevan riittävän korkea, kun ruumiinavaus suoritetaan noin kolmasosalle kaikista vainajista.¹⁶⁸ Sisällissodan aikana ruumiinavauksella tutkittiin kuitenkin vain viidennes kaikista itsemurhan tehneistä vainajista, jolloin lääkintölaitoksen tilastoon tulee suhtautua varauksella.

3.3 Erot kaupunkien ja maaseudun välillä

Itsemurhailmiöllä on havaittu olevan sekä merkittäviä ajallisia että myös alueellisia erityispiirteitä. Aikaisemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota erityisesti vuodenaikojen, ja kaupunki-maaseutu- jaon merkitykseen eräänä itsemurhakuolleisuutta selittävinä tekijöinä.¹⁶⁹ Muun muassa Durkheim ja hänen edeltäjänsä havaitsivat itsemurhien lukumäärän olevan eurooppalaisissa valtioissa tavanomaisesti kaikkein korkeimmillaan kesän sekä kevään kuukausina, kun taas itsemurhien määrät tyypillisesti laskevat kevään tason alapuolelle syksyllä ja ovat kaikkein alhaisimmillaan talvella.¹⁷⁰ Suomessa vuosien 1861–1917 välisenä aikana itsemurhakuolleisuus oli korkeimmillaan loppukevään ja kesän aikana. Koko maan tasolla tarkasteltuna itsemurhia tehtiin tyypillisesti eniten kesä-, heinä- ja toukokuun aikana.¹⁷¹

Alueellinen tarkastelu osoittaa maaseudun ja kaupunkien välillä olleen merkittäviä eroavaisuuksia myös kausivaihtelun suhteen. Maaseudulla kausivaihtelu oli selkeän säännönmukaista, ja itsemurhien lukumäärä tyypillisesti kasvoi tasaisesti kevään mittaan saavuttaen huippunsa heinäkuussa, jonka jälkeen tapausmäärät jälleen laskevat syksyn ja talven ajan. Kaupungeissa itsemurhakuolleisuus oli vastaavasti koholla loppukevään aikana, mutta trendissä oli maaseutuun nähden merkittäviä eroavaisuuksia; siinä missä maaseudun itsemurhakuolleisuus oli tyypillisesti korkeimmillaan heinäkuussa, oli kaupungeissa kuolleisuus päinvastoin kaikkein alhaisimmillaan kyseisen kuukauden aikana. Toisena merkittävänä eroavaisuutena kaupunkien

---

¹⁶⁸ Koskivirta 2014, 203.

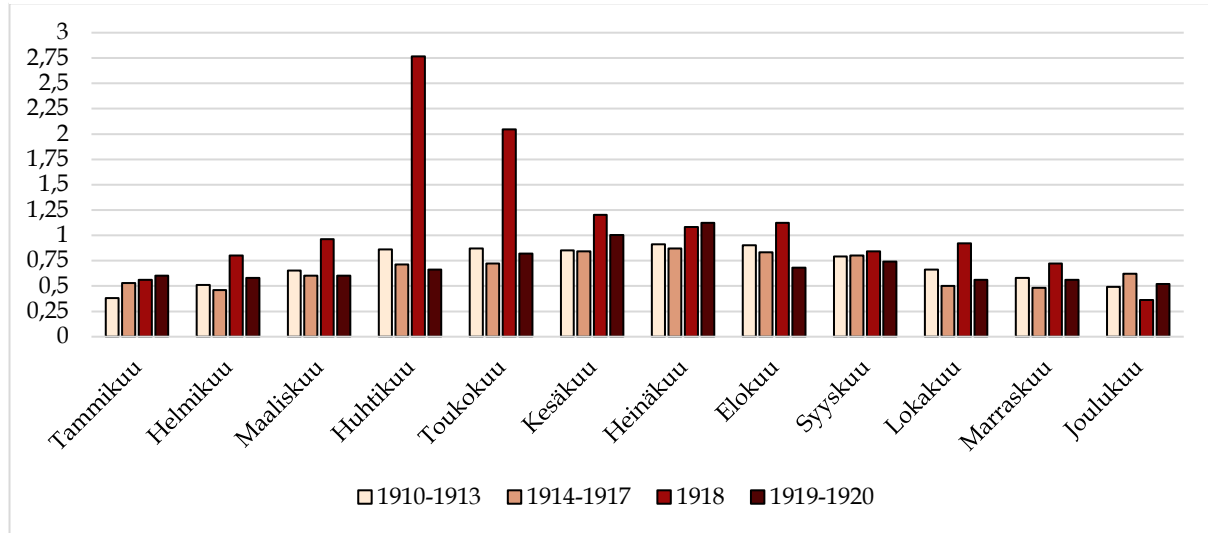
¹⁶⁹ Nygård 1994, 38–42. Katso myös Ngui et al. 2014, 23.

¹⁷⁰ Durkheim 1985, 104–121.

¹⁷¹ Tilastollinen päätoimisto 1922b, 67; Nygård 1994, 41, 42.

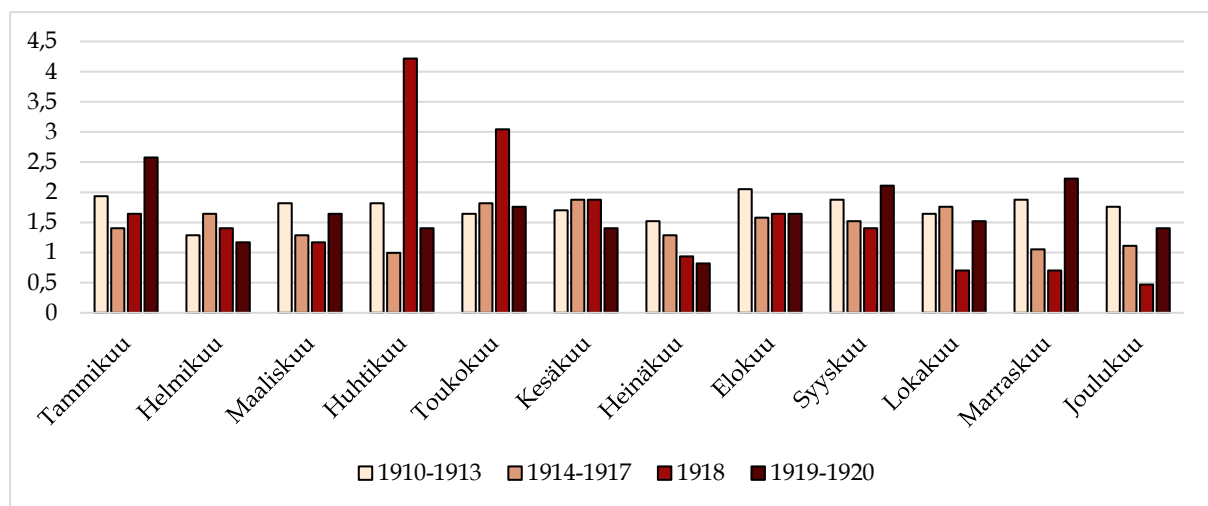
itsemurhakuolleisuus oli loppukevään ohella korkealla tasolla myös tammikuussa ja alkusyksyn aikana.

Kuvio 7. Maaseudun itsemurhakuolleisuus kuukausittain (100 000 asukasta kohden).

Lähteet: Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129. Kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väkilukutietojen pohjalta.

Kuvio 8. Kaupunkien itsemurhakuolleisuus kuukausittain (100 000 asukasta kohden).

Lähteet: Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129. Kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väkilukutietojen pohjalta.

Keskihajonnan perusteella itsemurhakuolleisuuden voidaan todeta olleen maaseudulla kaupunkeja selkeämmin kausivaihtelun alainen ilmiö. Vuosien 1910-1917 ja 1919-1920 välisenä aikana maaseudun itsemurhien kuukausikohtaiset keskihajontaluvut vaihtelivat 0,1-0,2 välillä ja kaupungeissa 0,4-1,3 välillä. Kaupungissa kuukausittaiset erot olivat maaseutua merkittävämpiä, mutta myös kaupunkien keskihajonta pysyi kahta kuukautta lukuun ottamatta aina yhden alapuolella, jolloin hajontaa voidaan pitää pääsääntöisesti matalana. Kaupunkien suurempi keskihajonta kertoo siitä, että eri vuosina mitattu kuukausikohtainen itsemurhakuolleisuus vaihteli maaseutua voimakkaammin, jossa itsemurhien kuukausittaiset määrät pysyivät suhteellisen tasanaisina vuodesta toiseen. Tapausmäärissä laskettuna kaupungeissa tehtiin selkeästi vähemmän itsemurhia, mutta väkilukuun suhteutettuna oli kuolleisuus maaseutua korkeammalla tasolla.¹⁷²

Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus oli korkeimmillaan huhti- ja toukokuun aikana, johon myös sisällissodan verisimmät taistelut ja terroritoimet ajoittuivat.¹⁷³ Itsemurhakuolleisuus oli tyypillisesti edellisten vuosien keskiarvojen perusteella muutoinkin kaikkein korkeimmillaan tähän aikaan vuodesta. Vuoden 1918 tapauksessa pelkkä kausivaihtelu ei kuitenkaan riitä selittämään itsemurhakuolleisuuden lisääntymistä, sillä kyseisen vuoden huhtikuussa maaseudun itsemurhakuolleisuus oli yli nelinkertainen suhteessa vuosien 1914-1917 keskiarvoon, ja yli kaksinkertainen vuosien 1910-1913 keskiarvoon nähden.¹⁷⁴ Myös kaupunkien itsemurhakuolleisuus oli huhti- ja toukokuussa poikkeuksellisen korkealla tasolla, mutta sen sijaan vuoden 1918 muina kuukausina kaupungeissa tehtiin merkittävästi tavanomaista vähemmän itsemurhia. Vuoden 1918 aikana maan kaupungeissa tilastoitiin keskimäärin 19 itsemurhaa saatauhatta asukasta kohden, mutta vuosien 1911-1914, sekä vuoden 1920 aikana raportoitiin vielä tätäkin enemmän itsemurhia.¹⁷⁵

1910-luvulla kaupungeissa itsemurhien määrät vaihtelivat vuosi vuodelta voimakkaasti, joten kuolleisuuden keskiarvo ei tässä tapauksessa kuvaa vuosikymmentä sinänsä. Kaupunkien itsemurhakuolleisuus kasvoi voimakkaasti ensimmäistä

---

¹⁷² Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129.

¹⁷³ Tilastollinen päätoimisto 1921a, 190, 191; Roselius 2004, 83, Tikka 2004, 105

¹⁷⁴ Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191.

¹⁷⁵ Vuosien 1910-1913 välisenä aikana keskimääräinen itsemurhakuolleisuusluku oli vuodessa 21 (100 000 asukasta kohden), vuosina 1915-1917 keskimäärin 13 ja vuosina 1919-1920 puolestaan 20. Vuonna 1914 kaupunkien itsemurhakuolleisuus oli poikkeuksellisen korkealla tasolla keskimääräisen kuolleisuusluvun ollessa 30. Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129. Kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väkilukutietojen pohjalta.

maailmansotaa edeltäneenä aikana. Itsemurhia tehtiin kaupungeissa eniten vuonna 1914, jolloin tapauksia tilastoitiin yhteensä 128. Vuosina 1915-1917 itsemurhia puolestaan tehtiin kaupungeissa poikkeuksellisen vähän, ja luku oli alhaisimmillaan vuonna 1915, jolloin kaupungeissa tilastoitiin 50 itsemurhaa. Sisällissotavuonna kaupungeissa puolestaan tilastoitiin 82 itsemurhaa. Kaupunkien ja maaseudun vertailu viittaa siihen, että sisällissodan kriisi vaikutti erityisen voimakkaasti maaseutuväestöön, mutta ei niinkään kaupunkiväestöön, jonka itsemurhakuolleisuus ei eronnut vuosikymmenen normaalista.¹⁷⁶

3.4 Tekotapojen muutokset

Lääkintöhallitus tilastoi Suomessa 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolella itsemurhien tekotapoja otantaperiaatteella. Kuolemantavan määrittäminen itsemurhaksi perustui lääkärin laatimaan kuolinsyytodistukseen, mutta vain osalle vainajista tehtiin ruumiinavaus. 1900-luvun alkupuolen tilastoissa on ilmoitettu itsemurhan tekotapa vain niissä tapauksissa, joissa vainajalle tehtiin ruumiinavaus. Vuosien 1861-1890 aikana itsemurhan tehneiden ruumiinavausprosentti oli vielä erittäin korkea, ja lääkintöhallituksen tilaston perusteella hirttäytymisen tai kuristumisen on ollut sekä miesten että naisten yleisin itsemurhan tekotapa.¹⁷⁷

Vuosina 1904-1917 tekotavoissa tapahtui muutos. Miehet edelleen todennäköisimmin hirttivät itsensä (43 prosenttia), mutta nyt itsemurhista neljäsosa (25 prosenttia) tehtiin ampuma-aseella, 10,5 prosenttia hukuttautumalla ja 10,5 prosenttia käyttämällä myrkyä. Naisten itsemurhissa puolestaan hukuttautuminen oli noussut yleisimmäksi tekotavaksi (33,5 prosenttia) ja itsensä myrkyttämisestä oli tullut toiseksi yleisin (32,5 prosenttia) tekotapa. Alle neljännes (24,5 prosenttia) naisten itsemurhista tehtiin hirttäytymällä.¹⁷⁸ Lääkintöhallituksen lukujen perusteella laskettuun tekotapojen yleisyyteen on suhtauduttava varauksella etenkin vuoden 1918 kohdalla, jolloin kaikista itsemurhista tutkittiin ruumiinavauksella alle viidennes. Muina vuosina lukujen voidaan katsoa olevan otoskuun puolesta riittävän edustavia sinänsä, mutta merkittävänä lähdekriittisenä ongelmana tilastoissa ei ole mainittu sitä, millä periaatteella ruumiinavaus päätettiin toteuttaa. Tämän seurauksena lääkintöhallituksen

---

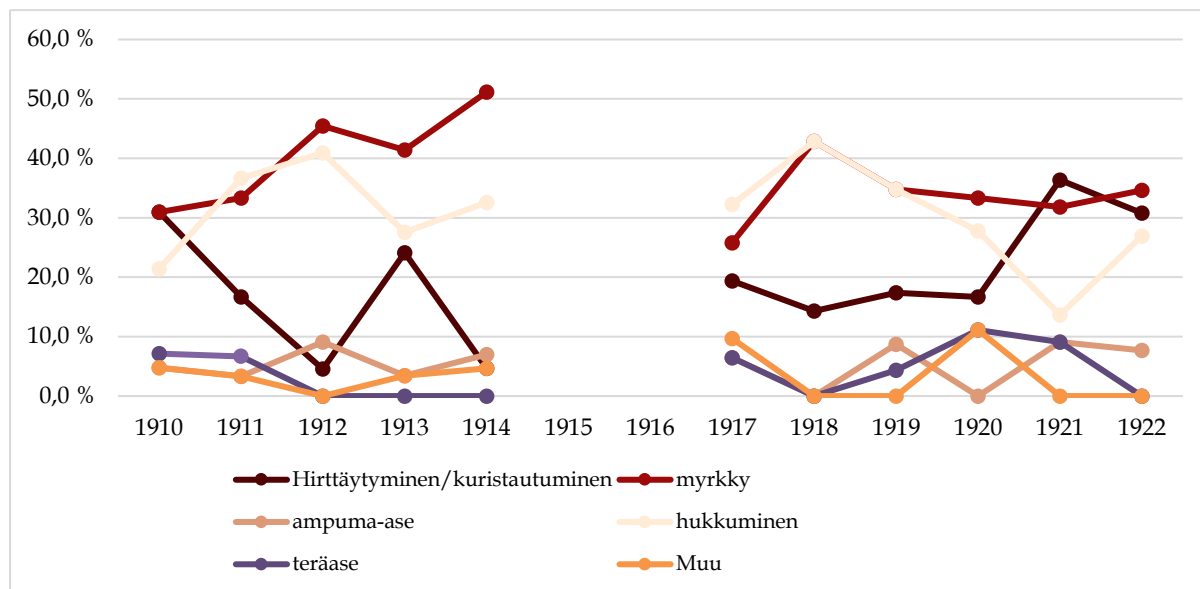
¹⁷⁶ Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129

¹⁷⁷ Kyseisenä ajanjaksona ruumiinavauksella tutkituista itsemurhan tehneistä miehistä 61,7 prosenttia hirttäytyi, 13,1 prosenttia ampui itsensä, 11,7 prosenttia hukuttautui ja 10,3 prosenttia käytti teräasetta. Naisista puolestaan 52,3 prosenttia hirttäytyi, 36,7 prosenttia hukuttautui, 5,3 prosenttia käytti teräasetta ja 4,5 prosenttia käytti myrkyä. Nygård 1994, 56.

¹⁷⁸ Nygård 1994, 55-57.

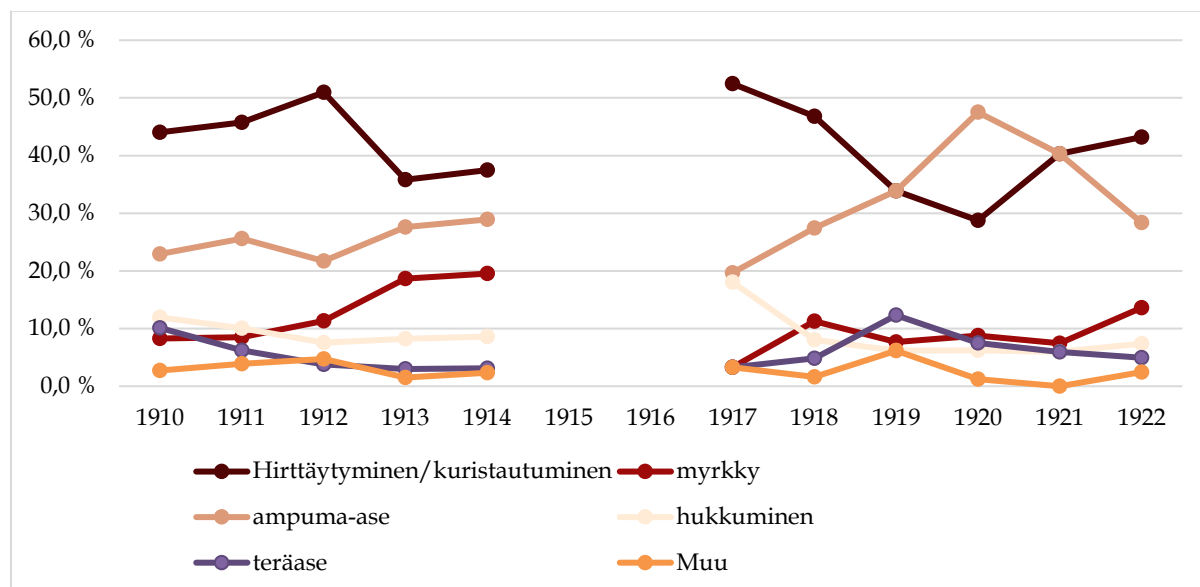
aineisto saattaa olla systemaattisen vinoutunutta, mikäli tietyntylaisia tapauksia tutkittiin muita herkemmin ruumiinavauksella.

Kuvio 9. Ruumiinavauksilla tutkittujen naisten itsemurhien tekotavat vuosina 1910–1922.

Lähteet: Lääkintöhallitus 1912, 447; Lääkintöhallitus 1913, 377; Lääkintöhallitus 1914, 410; Lääkintöhallitus 1915, 481; Lääkintöhallitus 1916, 394; Lääkintöhallitus 1921, 114; Lääkintöhallitus 1922, 92; Lääkintöhallitus 1923, 87; Lääkintöhallitus 1924, 89; Lääkintöhallitus 1925, 104; Lääkintöhallitus 1926, 97.

Kuvio 10. Ruumiinavauksilla tutkittujen miesten itsemurhien tekotavat vuosina 1910–1922.

Lähteet: Lääkintöhallitus 1912, 447; Lääkintöhallitus 1913, 377; Lääkintöhallitus 1914, 410; Lääkintöhallitus 1915, 481; Lääkintöhallitus 1916, 394; Lääkintöhallitus 1921, 114; Lääkintöhallitus 1922, 92; Lääkintöhallitus 1923, 87; Lääkintöhallitus 1924, 89; Lääkintöhallitus 1925, 104; Lääkintöhallitus 1926, 97.

Lääkintöhallituksen tietojen perusteella naisten kahdesta yleisimmästä itsemurhan tekotavasta, eli itsensä myrkyttämisestä ja hukuttautumisesta tuli vuoden 1918 aikana entistä yleisempiä muiden tekotapojen suhteellisen osuuden pienentyessä. Hirttäytyminen oli edelleen yleistä, mutta vuonna 1918 ruumiinavatuista naisista yksikään ei tehnyt itsemurhaa ampuma-aseella. Tilaston perusteella hirttäytyminen oli ennen sotaa ja myös sen aikana yleisin miesten itsemurhan tekotapa. Toiseksi yleisin tekotapa, eli ampuma-aseen käyttö, oli puolestaan vähentynyt ensimmäisen maailmansodan aikana ja sisällissodan aikaisesta kasvusta huolimatta aseiden käyttö vuonna 1918 ei ylittänyt vuosien 1913 ja 1914 tasoa.¹⁷⁹ Sen sijaan välittömästi sodan jälkeen aseiden käyttö ja hirttäytyminen olivat vuosina 1919 ja 1921 yhtä yleisiä tekotapoja, ja vuonna 1920 ampuma-aseella tehtiin vuodessa lähes 20 prosenttia enemmän itsemurhia kuin hirttäytymällä. Yleisesti ottaen sota-aikana ampuma-aseiden ja räjähteiden saatavuus lisääntyy voimakkaasti. Kyseisten välineiden lisääntyneen saatavuuden on arvioitu lisäävän itsemurhien määrää tekotavan ollessa monia muita keinoja huomattavasti tappavampi, jolloin itsemurhayritys myös todennäköisemmin onnistuu. Erittäin aseiden saatavuuden helpottumisen on useimmiten havaittu lisäävän aseilla tehtyjen itsemurhien määrää ja sota-aikana lisääntyneiden aseiden saatavuuden on arvioitu vaikuttavan itsemurhien tekotapoihin vielä sodan jälkeen, kuten myös Suomessa vaikuttaisi tapahtuneen sisällissotaa seuranneina vuosina.¹⁸⁰

Lääkintöhallituksen tilasto ei ole ainoa vuoden 1918 itsemurhien tekotapoja tilastoinut lähde, sillä myös sotasurmahankkeen nimitiedostoon on sisällytetty tietoja itsemurhien tekotavoista. Nimitiedostoon tilastoidut tekotavat mukailevat lääkintöhallituksen tilastoa, mutta itsemurhien tekotapojen tutkimuksen kannalta se on naisten osalta liian suppea sekä miesten osalta puutteellinen. Nimitiedosto kattaa pelkästään sotaitsemurhiksi luokitellut tapaukset, joihin lukeutuu alle kahdeksan prosenttia kaikista naisten vuoden 1918 aikana tekemistä itsemurhista (viisi tapausta). Miesten vastaava osuus oli noin 27 prosenttia (94 tapausta), mutta ongelmallisesti 27 miehen osalta puuttuu kokonaan tieto itsemurhan tekotavasta ja lisäksi kolmessa tapauksessa on mahdollisesti kyse joko murhatusta tai muutoin ammutuksi tulleesta henkilöstä. Yhdessä molemmat lähteet viittaavat kuitenkin siihen, että miesten itsemurhien tekotavat eivät muuttuneet vielä sisällissodan aikana kovinkaan merkittävästi, mutta sen sijaan ero sotaa seuranneisiin vuosiin oli merkittävä, vaikka vaikutus jäi tilapäiseksi. Lääkintöhallituksen tilaston mukaan aseella tehtyjen miesten itsemurhien osuus nousi vuosien 1917–1920 välisenä aikana noin 20 prosentista lähes 50 prosenttiin, mutta vuoteen 1922 mennessä niiden osuus oli jälleen laskenut alle 30 prosenttiin. Itsemurhan tehneiden naisten ruumiita puolestaan tutkittiin tapausten

---

¹⁷⁹ Nygård 1994, 55-58.

¹⁸⁰ Barr 2009, 67, 68; Stack 2000, 151, 152; Henderson et al. 2006, 1-7; Bosnar et al. 2005, 13-16; Tomlinson 2012, 472.

kokonaismäärään nähden liian vähän, jolloin tekotapojen tilastoa ei voida pitää riittävän tarkkana ilmiön kokonaiskuvan tutkimuksen kannalta.¹⁸¹

Taulukko 2. Sotaitsemurhien tekotavat vuonna 1918.

Itsemurhan tekotapa	Miehet	Naiset
Hirttäytyminen	38	3
Ampuminen	16	
Hukuttautuminen	8	2
Heittäytyminen junan alle	1	
Teräase	1	
Tekotapaa ei mainittu/ ei varmuutta	27	
Epäselvä, mahdollisesti murhattu tai ammuttu	3	
Yhteensä	94	5

Lähde: Sotasurmat 1914-1922 -nimitiedosto.

Saatavilla olevat aineistot eivät kuitenkaan sisällä tietoja kaikista itsemurhien tekotavoista. Kyseessä on enemmän otanta, jonka laadintaperusteista ei ole varmuutta ja systemaattisen vinouman mahdollisuutta ei voida poissulkea. Vuoden 1918 otanta on muihin vuosiin nähden huomattavan pieni. Sotasurmahankkeen tiedot perustuvat laaja-alaiseen lähdepohjaan ja lääkintöhallituksen kertomukset puolestaan perustuvat sotasurmahankkeen tutkimuksen ulkopuolelle rajautuneisiin ruumiinavauspöytäkirjoihin. Vaikka lähdepohja ei ole sama, voi sotasurmahankkeen ja lääkintöhallituksen tiedoissa olla mahdollisia päällekkäisyyksiä. Täten on mahdotonta sanoa, kuinka monessa näissä lähteissä raportoidussa tapauksessa on potentiaalisesti ollut kyse samasta henkilöstä.¹⁸²

Vuoden 1918 aikana tehtyjen itsemurhien tekotapojen otantaa voidaan pitää siten enemmän tai vähemmän puutteellisena. Ongelmallisesti ruumiinavaustilastot kattavat vain viidenneksen kaikista vuoden 1918 itsemurhista ja sotasurmahanke puolestaan sisältää vain ja ainoastaan sotatapahtumiin liitettävissä olevat itsemurhat, joista lähes kolmannekselta puuttuu tekotapa. Vajavaiset tiedot viittaavat kuitenkin siihen, ettei sisällissota merkinnyt vielä sotavuoden aikana selkeää itsemurhan tekotapojen muutosta – molempien sukupuolien yleisimmät tekotavat säilyivät ja ampuma-aseen käyttö ei yleistynyt sisällissodan aikana voimakkaasti. Sen sijaan välittömästi sisällissodan jälkeen ja meneillään olevien heimosotien aikana, oli aseiden käyttö

¹⁸¹ Sotasurmasampo 1914-1922; Lääkintöhallitus 1922, 92; Lääkintöhallitus 1923, 87; Lääkintöhallitus 1924, 89; Lääkintöhallitus 1925, 104; Lääkintöhallitus 1926, 97.

¹⁸² Westerlund 2004b, 27-38.

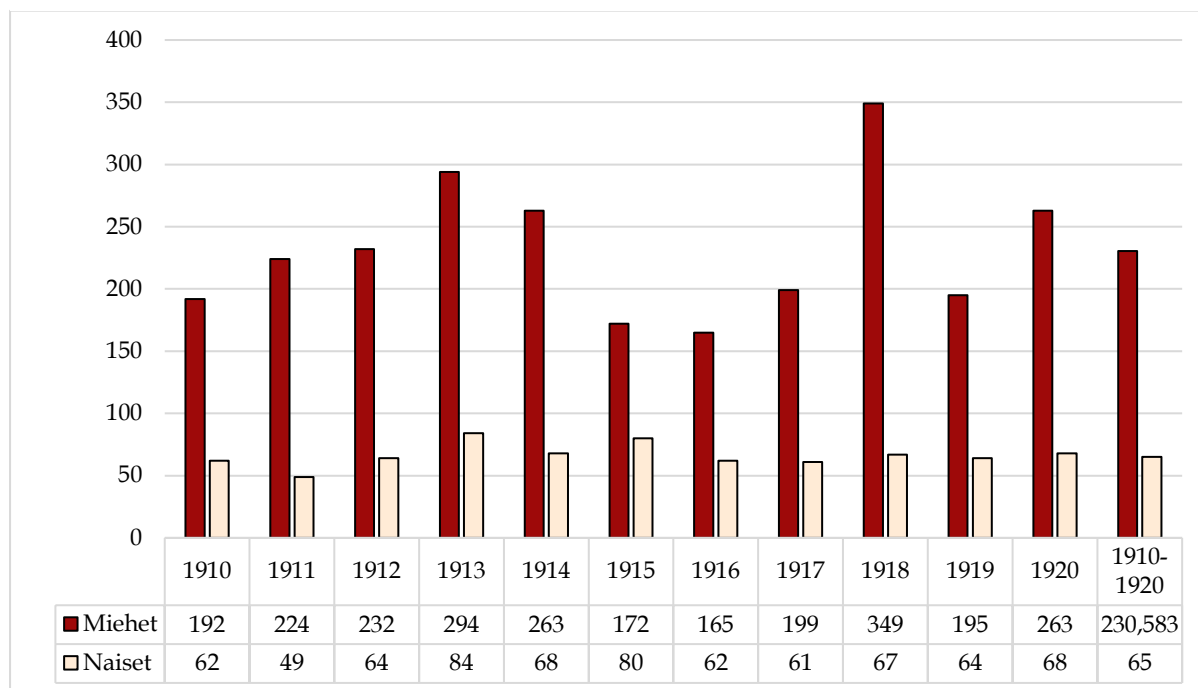

tekovälineenä yleistynyt vähintään tilapäisesti miesten keskuudessa, mutta muutoksen taustalla vaikuttaneesta mekanismista ei tämän tutkimuksen perusteella saada riittävää varmuutta.

3.5 Erot sukupuolten ja väestöryhmien välillä

Niin Suomessa kuin myös maailmalla miehet ovat yleisesti ottaen tehneet naisia enemmän itsemurhia, ja vuosien 1911-1920 välisenä aikana miehet tekivät noin 3,6 kertaa naisia enemmän itsemurhia.¹⁸³ Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet miesten itsemurhakuolleisuuden reagoivan naisia voimakkaammin sotiin ja konflikteihin.¹⁸⁴

Kuvio 11. Miesten ja naisten itsemurhat vuosina 1910–1920.

Lähteet: Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129.

¹⁸³ Stack 2000, 146; Tilastokeskus. (16.12.2011). Kuolemansyyt 2010, 5. Itsemurhakuolleisuus 1921–2010. Suomen virallinen tilasto-verkkójulkaisu; Nygård 1994, 43; Tilastollinen päätoimisto 1923b, 67.

¹⁸⁴ Osman & Parnell 2015, 164, 165; Aida 2020, 9. Irlantilaisten ensimmäisen maailmansodan aikaista itsemurhakuolleisuutta tutkineet Osman ja Parnell havaitsivat miesten itsemurhakuolleisuuden alentuneen sota-aikana merkittävästi, mutta sodalla ei ollut vaikutusta naisten itsemurhakuolleisuuteen. Aida puolestaan havaitsi Sri Lankan sisällissodan tutkimuksessaan miesten itsemurhakuolleisuuden reagoivan sota-ajan tapahtumiin naisia voimakkaammin.

Sukupuolijaon perusteella tarkasteltuna naisten itsemurhakuolleisuus ei vaikuttaisi reagoineen kovinkaan voimakkaasti vuoden 1918 tapahtumiin, sillä naiset tekivät lähes yhtä monta itsemurhaa kuin vuosikymmenen aikana keskimäärin vuodessa. Ero edelliseen vuoteen oli noin kymmenen prosenttia, mutta tämä voi selittyä myös tilastoitujen itsemurhien tavanomaisella vuosittaisella vaihtelulla. Sen sijaan poikkeuksellisia olivat vuodet 1913 ja 1915, jolloin naiset tekivät merkittävästi enemmän itsemurhia kuin vuoden 1918 aikana. Vuosi 1911 oli puolestaan poikkeuksellinen siksi, että naiset tekivät silloin huomattavasti tavanomaista vähemmän itsemurhia. Vuosittain tilastoidut miesten tekemien itsemurhien lukumäärät vaihtelivat vuosi vuodelta erittäin voimakkaasti. Ennen ensimmäistä maailmansotaa miesten tekemien itsemurhien määrät kasvoivat tilaston perusteella vuosi vuodelta voimakkaasti, kunnes kuolleisuuden kasvu taittui ja tapausmäärät laskivat voimakkaasti. Vuosi 1918 merkitsi miesten itsemurhakuolleisuuden voimakasta kasvua, ja miesten itsemurhia tilastoitiin vuoteen 1917 verrattuna noin 1,7-kertainen määrä.¹⁸⁵

Pelkän sukupuolijaon perusteella toteutettava itsemurhatrendin tarkastelu ei kuitenkaan vielä itsessään riitä. Saman sukupuolen edustajat eivät ole homogeeninen ryhmä, ja tutkimuksessa on kiinnitettävä huomiota myös muihin tutkimuksen kohteena olevia ihmisryhmiä eritteleviin luokituksiin, kuten ikään tai siviilisäätyyn. Mikäli koko populaatiota tai sukupuolia tarkastellaan vain homogeenisenä ryhmänä, voi tämä piilottaa alleen ikäryhmittäin tai siviilisäädyittäin jaettujen luokkien välisten suhteiden muutokset.¹⁸⁶ Muun muassa toisen maailmansodan aikaisia skotlantilaisten itsemurhia tutkineen Henderson et al. havaitsi miesten itsemurhakuolleisuuden pysyneen tasaisena, kun tarkastelu toteutettiin vain sukupuolen tasolla. Ikäryhmäkohtaisessa analyysissä sukupuoliryhmien sisällä havaittiin sen sijaan merkittäviä muutoksia, kun yli 45-vuotiaiden miesten itsemurhakuolleisuuden alenemisen havaittiin piilottavan 15-34 vuotiaiden miesten itsemurhakuolleisuuden voimakkaan kasvun. Naisilla vastaavaa ilmiötä ei kuitenkaan havaittu, ja sukupuolen edustajien itsemurhakuolleisuus ja eri ikäryhmien suhteet pysyivät rauhanaikaan nähden tasaisina.¹⁸⁷

1900-luvun alun aineistoilla ikäryhmiin perustuvaa tutkimusta ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä, mutta väestöryhmien luokittelu voidaan toteuttaa siviilisäätyjakoa käyttäen. Suomessa 1900-luvun alkupuolella väestön ikäjakaumaa on tilastoitu viisivuotislukittain, mutta sekä väestötilastoissa että

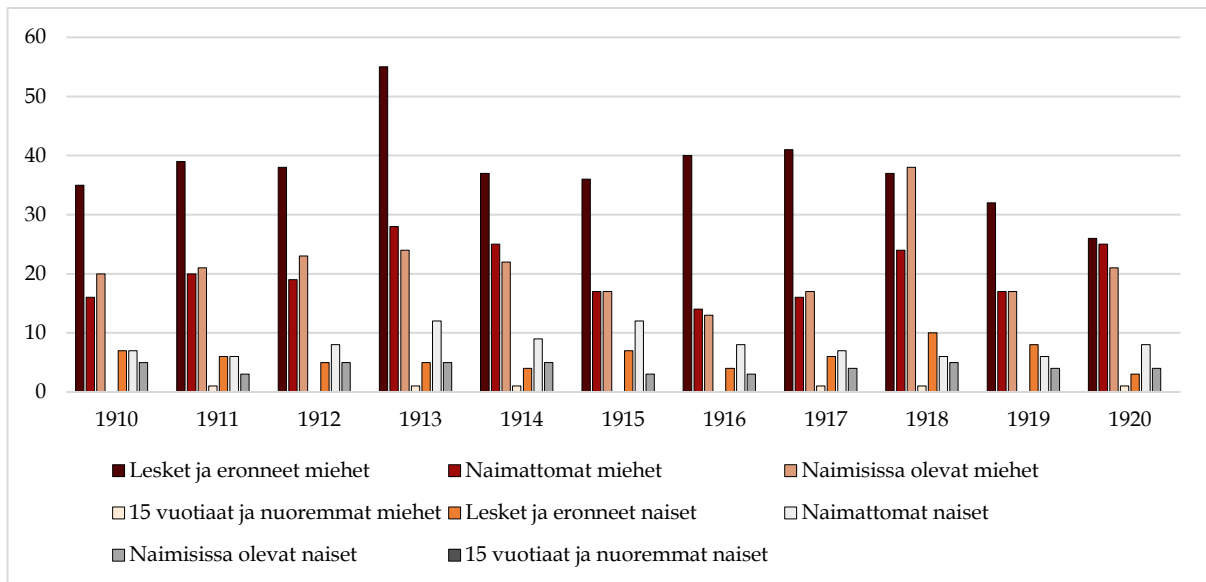
¹⁸⁵ Tilastollinen päätoimisto 1913, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1915b, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1917, Tauluja, 104-105, 208-209; Tilastollinen päätoimisto 1919, Tauluja, 84-85, 168-169; Tilastollinen päätoimisto 1921a, Tauluja, 92-93, 190-191; Tilastollinen päätoimisto 1923a, Tauluja, 63, 129.

¹⁸⁶ Katso esimerkiksi ikäryhmittäin jaettujen luokkien itsemurhakuolleisuudesta Bosnar et al. 2002, 301-304; Bosnar et al. 2005, 13-16; Osman & Parnell 2018.

¹⁸⁷ Henderson et al. 2006, 1-7; Barr 2009, 67.

väestönmuutostauluissa väkilukutietojen ja kuolemantapojen tilastointi perustui sen sijaan siviilisäätyjakoon. Tämän tutkimuksen pohja-aineistoissa väestö on luokiteltavissa siviilisäätyjaon mukaisesti vain kahteen eri ikäryhmään, eli yli 15-vuotiaisiin, sekä 15-vuotiaisiin ja nuorempiin. Yhteensä siviilisäätyluokkia oli tilastoissa määritelty molemmilla sukupuolilla neljä: ensimmäisenä *lapset alle 15-vuotiaat*, toisena *naimattomat yli 15-vuotiaat*, kolmantena *naineet* sekä neljäntenä *lesket ja eronneet*.¹⁸⁸ Eräissä tilastoissa lesket ja eronneet on ilmoitettu erikseen, mutta vuoden 1910 väestönlaskennan mukaan eronneiden lukumäärät olivat useimpien seurakuntien tasolla hyvin vähäisiä tai eronneita ei ylipäättänsä ollut kirjoilla ollenkaan. Eronneiden erittäin pienen määrän takia kyseiset luokat on tässä työssä yhdistetty.¹⁸⁹

Kuvio 12. Itsemurhakuolleisuus siviilisäädyittäin vuosina 1910–1920 (100 000 asukasta kohden) laskettuna siviilisäätyryhmien keskiikäkukujen mukaan.

Lähteet: Tilastollinen päätoimisto 1923a, 46; Tilastollinen päätoimisto 1915b, 71. Painetuissa tilastoissa itsemurhakuolleisuus on ilmoitettu miljoonaa asukasta kohden, mutta kuvaajassa esitetyt luvut on pyöristetty sataatuhatta asukasta kohden vastaamaan tutkielman muita kuolleisuuslukuja.

Ongelmallisesti kuntakohtaisissa väkilukutilastossa alle 15-vuotiaat ja naimattomat yli 15-vuotiaat on ilmoitettu yhdessä ja erottelu on saatavilla vain valtakunnan tasolla. Kyseiset luokat ovat mahdollisuuksien mukaan eroteltu toisistaan, mikäli

¹⁸⁸ Tilastollinen päätoimisto 1922b, 67; Tilastollinen päätoimisto 1915a, 70-85 & Tauluja, 148-159. Taulu IV. Väestö 31 päivänä joulukuuta 1910 koko maassa, ryhmitettynä sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan, vuosiluokittain. B. Läsna oleva väestö.

¹⁸⁹ Katso Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Läsna oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain.

käytettävissä oleva pohja-aineisto sen sallii.¹⁹⁰ Suomessa molempien sukupuolten edustajien alle 15-vuotiaiden ja tätä nuorempien itsemurhat olivat 1910-luvulla harvinaisia.¹⁹¹ Samaa siviilisäätyluokkaa, mutta eri sukupuolta edustavien ryhmien itsemurhakuolleisuudessa oli kuitenkin merkittäviä eroavaisuuksia. Yleisesti ottaen 1910-luvulla naimisissa olleet naiset tekivät huomattavasti naimattomia vähemmän itsemurhia, mutta sen sijaan miehillä suhde oli päinvastainen. Naimattomien naisten itsemurhakuolleisuus oli korkeammalla tasolla kuin saman sukupuolen leskien ja eronneiden itsemurhakuolleisuus. Sen sijaan miespuolisten leskien ja eronneiden itsemurhakuolleisuus oli 1910-luvulla vuosi 1918 poisluettuna selkeästi kaikkia muita ryhmiä korkeammalla tasolla.¹⁹²

Vuonna 1918 miesten itsemurhakuolleisuus nousi kaikissa muissa ryhmissä paitsi leskissä ja eronneissa. Leskien ja eronneiden miesten itsemurhakuolleisuus oli edelleen muihin ryhmiin nähden erittäin korkealla tasolla, mutta se laski vuoden 1917 tasosta noin kymmenen prosenttia. Naimattomien miesten itsemurhakuolleisuus kasvoi noin 50 prosenttia ja naimisissa olleiden miesten itsemurhakuolleisuus puolestaan nousi noin 120 prosenttia, jonka seurauksena kyseisen ryhmän itsemurhakuolleisuus oli ensimmäistä kertaa kaikkia muita ryhmiä korkeammalla tasolla. Naisten itsemurhakuolleisuus pysyi samalla tasolla vuosikymmenen keskiarvoon nähden, mutta siviilisäätyryhmien väliset suhteet muuttuivat. Naimattomien naisten itsemurhakuolleisuus laski noin kymmenen prosenttia, mutta samalla naimisissa olleiden naisten kuolleisuus puolestaan nousi vastaavasti kymmenellä prosentilla. Naisten osalta suurin muutos on kuitenkin havaittavissa leskien ja eronneiden ryhmässä. Tämän siviilisäätyryhmän itsemurhakuolleisuus kasvoi noin 80 prosenttia, mutta kasvusta huolimatta ryhmän itsemurhakuolleisuusluku oli noin kymmen sataatuhatta kohden.¹⁹³

Sekä naimisissa olleiden että leskien ja eronneiden naisten itsemurhakuolleisuus siis nousi, mutta naimattomien naisten samanaikaisesti laski. Ilmiö on erityisen mielenkiintoinen, ja mahdollisesti yhteydessä sota-aikana tapahtuneen naimisissa olleiden miesten, mutta myös muiden väestöryhmien, voimakkaasti nousseen

---

¹⁹⁰ Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 148-159, 178-211. *Taulu IV. Väestö 31 päivänä joulukuuta 1910 koko maassa, ryhmitettynä sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan, vuosiluokittain. B. Läsna oleva väestö & Taulu VI. Läsna oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain.*

¹⁹¹ Vuosina 1910-1920 15-vuotiaat ja tätä nuoremmat miehet tekivät yhteensä 36 itsemurhaa ja samankäiset naiset vastaavasti tekivät 6 itsemurhaa saman ajanjakson aikana. Väkilukuun suhteutettuna määrät olivat alhaisia, sillä vuoden 1910 väestönlaskennan mukaan 15-vuotiaita henkilöitä oli Suomessa kirjoilla 1 047 285, joka vastasi lähes 36 prosenttia maan koko väkiluvusta. Molempien siviilisäätyryhmien itsemurhakuolleisuusluvut olivat vuosikymmenen aikana keskimäärin alle yksi sataatuhatta asukasta kohden. Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 82-135. *Taulu III. Väestö 31 p:nä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan, viisivuotisluokittain. b) Läsna oleva väestö;* Tilastollinen päätoimisto 1915b, 71; Tilastollinen päätoimisto 1921b, 77; Tilastollinen päätoimisto 1923a, 46.

¹⁹² Tilastollinen päätoimisto 1921a, 58.

¹⁹³ Tilastollinen päätoimisto 1923a, 46; Tilastollinen päätoimisto 1921b, 77; Tilastollinen päätoimisto 1915b, 71.

kuolleisuuden kanssa. Myös Durkhéim oli esittänyt tutkimuksessaan yhtenä ”yleisenä päätelmänä” väitteen, jonka mukaan ”itsemurha on kääntäen verrannollinen perheyhteisön yhdentyneisyyden asteen kanssa.”¹⁹⁴ Näkemyksen mukaan tiiviiden sosiaalisten verkostojen sekä perheen kaltaisten yhteisöjen tuoma tuki ja turva muodostavat tunnesiteen, jonka katkeaminen voi lisätä itsemurha-alttiutta. Läheisten odottamattomien kuolemien on myös havaittu olevan yhteydessä itsemurhariskiä lisäävän posttraumaattisen stressihäiriön (PTSD) kanssa.¹⁹⁵ Edellä esitetyn perusteella voidaan pitää mahdollisena sitä, että perheenjäsenen tai aviopuolison kuolema on saattanut osaltaan vaikuttaa itsemurhan tekemiseen naimisissa olleiden naisten sekä leskien ja eronneiden, mutta miksei myös miesten keskuudessa. Tästä ei kuitenkaan voida saada varmuutta, ja lopulta yksilöllisiä itsemurhan syitä ei edes ole mielekästä arvioida. Tilastojen, saati muiden saatavilla olevien lähdeaineistojen avulla ei myöskään ole mahdollista saada varmuutta siitä, mitkä tekijät lopulta ajoivat yksilön itsemurhaan. Tilastot eivät myöskään kerro sitä, onko henkilö luokiteltu naimisissa vai leskeksi, mikäli tämän puoliso on kuollut sen verran aikaisemmin, ettei tietoa ole vielä heidän eläissään päivitetty väestökirjanpitoon.

Vuoden 1918 tapahtumilla oli voimakas vaikutus miesten itsemurhakuolleisuuden ja kyseisen kuolemantavan määrällinen kasvu painottui ensisijaisesti miespuoliseen työikäiseen väestöön, jonka edustajista muodostettiin molempien osapuolten taistelevat joukot.¹⁹⁶ Taisteluissa kaatuneiden ikäjakauman perusteella valtaosa sodan eri osapuolien taistelijoista oli alle 30-vuotiaita ja valkoisista kaatuneista lähes 90 prosenttia kuului tähän ikäryhmään. Molempien osapuolien sotilaat olivat pääosin nuoria, mutta kuitenkin aikuisia, sillä yli 50-vuotiaita sotilaita oli kaatuneiden joukossa yhteensä 190 ja alle 15-vuotiaina kaatui kaiken kaikkiaan 28 henkilöä.¹⁹⁷ Taisteluista selvinneistä punaisista lähes 90 000 sai tuomion valtiorikosoikeuksista. Myös näiden taisteluista selvinneiden, mutta mahdollisesti vankileireillä myöhemmin kuolleiden ikäjakauma on yhdenmukainen kaatuneiden ikäjakauman kanssa.¹⁹⁸

Koko sisällissodan aikana punakaarteihin on arvioitu kuuluneen 100 000 miestä¹⁹⁹, josta samanaikaisesti taisteluvalmiudessa oli enimmillään 70 000–80 000 sotilasta. Valkoisella puolella joukot olivat suurimmillaan 70 000–90 000 kokonaisvahvuudessa, josta samanaikaisesti taisteluvalmiudessa oli puolestaan enimmillään 50 000–60 000 miestä.²⁰⁰ Vuoden 1910 väestönlaskennan mukaan Suomessa oli 1 008 541

---

¹⁹⁴ Durkheim 1985, 240, 241.

¹⁹⁵ Atwoli et al. 2017, 315-326; McKinley, Hirsch & Britton 2017, 100-107.

¹⁹⁶ Tilastollinen päätoimisto 1921a, 57, 58, Tauluja, 190; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 82-135. III. Väestö 31 p:nä joulukuuta 1910 koko maassa ryhmitettynä sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan, vuosiluokittain.

¹⁹⁷ Roselius 2004, 77, 78.

¹⁹⁸ Lappalainen 1981a, 172.

¹⁹⁹ Punakaarteihin kuului myös naispuolisia henkilöitä, mutta heidän lukumääränsä on katsottu olleen korkeimmillaan alle kahdentuhannen luokkaa. Manninen 1993b, 136-138.

²⁰⁰ Rasila 1968, 22-24; Lappalainen 1981A, 175, 176; Manninen 1993b, 131.

yli 15-vuotiasta miestä, jolloin punaisten ja valkoisten joukkojen yhteenlaskettu luku vastasi noin 17-19 prosenttia tästä väestöosasta.²⁰¹

Sotasurmasammon nimitiedoston sadasta todennäköisesti sotaitsemurhan tehneestä henkilöstä naimisissa oli 66, naimattomia 27, leskiä viisi ja siviilisäädyltään tuntemattomia kaksi. Tuntemattomista yksi oli venäjän kansalainen, naimisissa olevista kolme ja leskistä yksi olivat naisia. Kokonaisuudessaan sotaitsemurhan tehneistä 78 prosenttia oli punainen, 11 prosenttia valkoinen sekä loput 11 joko osapuoleltaan tuntemattomia tai eivät edustaneet kumpaakaan puolta.²⁰² Naimisissa olleiden punaisten itsemurhakuolleisuutta voidaan pitää muihin siviilisäätyryhmiin verrattuna erityisen suurena, sillä valtiorikosylioikeuksissa tuomittujen punaisten siviilisäätyjakauma punaisista 37,9 prosenttiin oli naimisissa ja 59,7 prosenttia oli naimattomia, jolloin naimisissa olleiden ryhmä muodosti kokonsa nähden suhteettoman suuren osuuden itsemurhan tehneistä punaisista.²⁰³

Vuoden 1918 tapahtumat ja sisällissota vaikuttivat olennaisella tapaa molempien sukupuolten itsemurhakuolleisuuteen. Miesten tapauksessa koko sukupuolen itsemurhakuolleisuus nousi erityisen voimakkaasti, mutta erot siviilisäätyryhmien välillä olivat merkittäviä. Siviilisäädyltään tarkasteltuna leskien ja eronneiden miesten itsemurhakuolleisuus päinvastoin laski, vaikkakin se pysyi silti useimpiin muihin ryhmiin nähden poikkeuksellisen korkeana. Sen sijaan naimisissa olleiden miesten itsemurhat lisääntyivät kaikkein voimakkaimmin. Konfliktin vaikutukset ovat miesten osalta selkeämmin havaittavissa, mutta vaikka naisten itsemurhakuolleisuus ei kasvanutkaan vuosikymmenen keskiarvoon verrattuna merkittävästi, tapahtui sukupuoliryhmän sisällä muutoksia eri siviilisäätyluokkien välisissä suhteissa; Siinä missä naimattomien naisten itsemurhat vähenivät, lisääntyivät naimisissa olleiden itsemurha kymmenyksellä. Samoin myös leskien ja eronneiden naisten itsemurhat lisääntyivät suhteellisesti erityisen voimakkaasti, vaikka ryhmän itsemurhakuolleisuus jäi silti miehiin nähden verrattain matalaksi.²⁰⁴

Useat tutkimukset ovat osoittaneet miesten itsemurhakuolleisuuden reagoivan naisia voimakkaammin sotiin ja taloudellisiin kriiseihin. Eri tutkimuksissa miesten itsemurhakuolleisuuden on havaittu niin nousseen kuin myös laskeneen riippuen tutkimuskohteena olevan kriisin luonteesta, mutta samanaikaisesti naisten itsemurhakuolleisuudessa havaitut muutokset ovat tyypillisesti pienempiä, tai sitten eroa rauhanaikaan ei ole.²⁰⁵ Tilastotutkimuksen perusteella havainto pitää paikkansa myös Suomen sisällissodan tapauksessa, sillä koko sukupuoliryhmää tarkasteltaessa

---

²⁰¹ Tilastollinen päätoimisto 1915, Tauluja s. 82. *Taulu III. Väestö 31 p:nä joulukuuta 1910, ryhmitettyinä sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan, viisivuotislukokittain. b) Läsnä oleva väestö.*

²⁰² Sotasurmasampo 1914-1922.

²⁰³ Lappalainen 1981A, 171-173.

²⁰⁴ Tilastollinen päätoimisto 1923a, 46; Tilastollinen päätoimisto 1915b, 71.

²⁰⁵ Lester 1993, Lester 2009; Aida 2020, 9; Henderson et al. 2006, 7; Stack 2000, 158; 27; Grubišić-Ilić et al. 2002, 259; Osman & Parnell 2015, 164, 165.

naisten itsemurhakuolleisuus pysyi vuonna 1918 rauhanajan tasolla. Sen sijaan siviilisäätyryhmien välisissä suhteissa tapahtui muutosta ja eri ihmisryhmien edustajat tekivät ryhmästään riippuen joko aikaisempaa enemmän tai vähemmän itsemurhia. Suomen sisällissodan aikana miesten itsemurhakuolleisuus vaikuttaisi reagoineen naisia voimakkaammin sota-ajan tapahtumiin, sillä koko sukupuoliryhmän itsemurhakuolleisuus kasvoi tilastojen perusteella voimakkaasti ja lisäksi myös siviilisäätyryhmien väliset suhteet muuttuivat rauhanajan tasoon verrattuna.

4 ITSEMURHIEN SPATIAALINEN ANALYYSI

4.1 Erot läänien välillä

Kaupunki- ja maaseutujaon lisäksi myös muiden alueellisten tekijöiden on havaittu vaikuttavan niin itsemurhien yleisyyteen kuin myös tekotavan valintaan.²⁰⁶ 1900-luvun alkupuolen painetuissa tilastoissa väestönmuutoksia ja kuolleisuutta koskevat tiedot on ilmoitettu useimmiten läänijaon muodostamien hallinnollisten kokonaisuuksien mukaisesti. Suomalaisia itsemurhia tutkinut Nygård argumentoi läänitason vertailun olevan perusteltua itsemurhatutkimuksessa, sillä hallinnollisen aspektin lisäksi läänien on mielletty olleen myös yhteisöllisiä kokonaisuuksia ja itsemurhakuolleisuudessa oli havaittavissa merkittäviä läänikohtaisia eroavaisuuksia.²⁰⁷

Tilastoihin perustuvassa tutkimuksessa läänijaon voidaan katsoa kuvastavan ilmiön spatiaalista ulottuvuutta, mutta pelkässä kirjoitetussa muodossa läänijaon rajanveto voi vääristää tutkimuskohdetta, mikäli hallinnolliset rajat erottavat muutoin läheisessä yhteydessä olevia ja alueellisilta ominaispiirteiltään samankaltaisia alueita toisistaan. Spatiaalisen ulottuvuuden analyysi edellyttää tilastojen makrotason tutkimuksen lisäksi mikrotason huomioimista, joka voidaan toteuttaa kunta- ja seurakuntatasolla koostetulla aineistolla. Vaikka myös kunnat ja seurakunnat ovat läänien taapaa hallinnollisia yksiköitä, ovat nämä merkittävästi pienempiä kokonaisuuksia. Kartallistamismenetelmää hyödyntämällä kuntakohtaiset tiedot voidaan siirtää kartatasolla toteutettavaan esitykseen, jonka avulla itsemurhakuolleisuuden spatiaalista ulottuvuutta voidaan analysoida maantieteellisesti erittäin tarkasti. Seuraavat

---

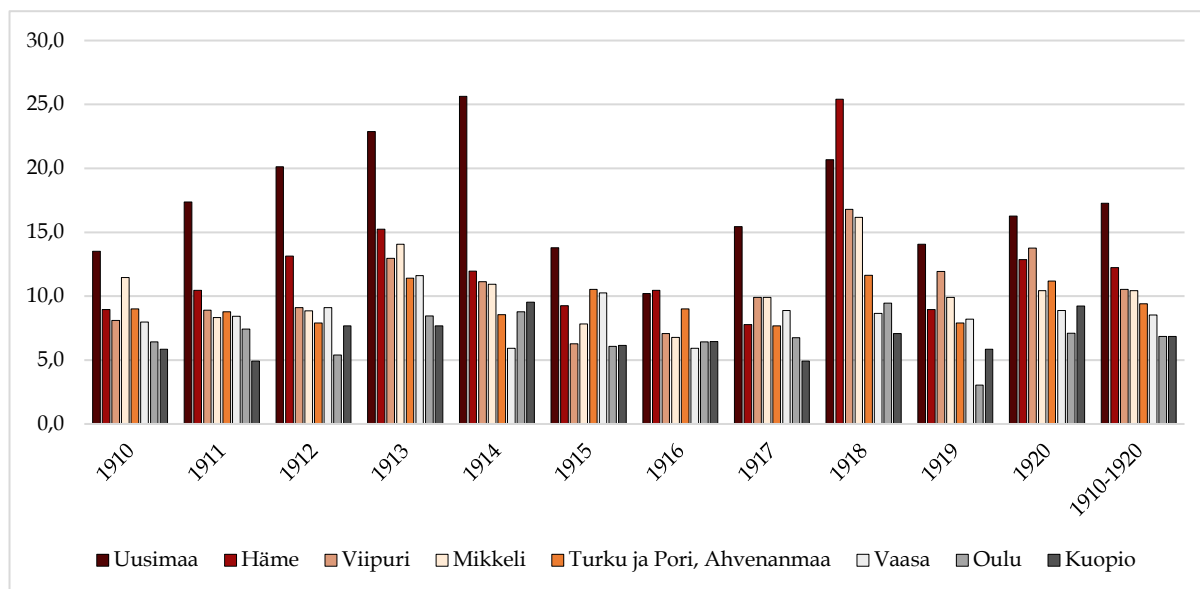
²⁰⁶ Ngui 2014, 21-28. Katso myös Baller & Richardson 2002, 873-886.

²⁰⁷ Nygård 1994, 35-41.

spatiaalisen analyysin alaluvut on jaettu läänijaon muodostamaan makrotasoon, sekä seurakuntien ja kuntajaon muodostamaan mikrotasoon.

Kuvio 13. Itsemurhakuolleisuus lääneittäin vuosina 1910–1920 (100 000 asukasta kohden) kirjoilalokunnan mukaan.

Lähteet: *Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja s. 178-211*; *Tilastollinen päätoimisto 1913, 72*; *Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66*.

1910-luvun Suomessa itsemurhakuolleisuudella oli merkittäviä alueellisia eroavaisuuksia. Vuosikymmenen aikana Uudenmaan läänissä tehtiin väkilukuun suhteutettuna selkeästi muita läänejä enemmän itsemurhia, alueen keskimääräisen itsemurhakuolleisuusluvun ollessa 17,3. Ennen ensimmäistä maailmansotaa itsemurhakuolleisuus kasvoi Uudellamaalla erittäin nopeasti lähes kaksinkertaistuen vuosien 1910–1914 välisenä aikana, jonka seurauksena läänissä tehtiin enemmän itsemurhia, kuin vuoden 1918 aikana. Seuraavaksi eniten itsemurhia tehtiin Hämeen, Viipurin ja Mikkelin lääneissä, joiden itsemurhakuolleisuusluvut olivat 12,2, 10,5 sekä 10,4. Vaasassa, sekä Turun ja Porin läänissä Ahvenanmaa mukaan luettuna tehtiin keskimäärin alle kymmenen itsemurhaa sataatuhatta asukasta kohden ja läänikohtaiset luvut olivat 8,5 ja 9,4. Oulun ja Kuopion lääneissä itsemurhakuolleisuus oli selkeästi koko valtakunnan alhaisimmalla tasolla lukujen ollessa 6,9 ja 6,8.²⁰⁸

Korkeimman itsemurhakuolleisuuden läänejä yhdistää sekä korkea sotakuolleisuus että myös korkeat rahan arvossa mitatut sodan tuhot. Vuoden 1918

²⁰⁸ Kaikki kuolleisuusluvut on ilmoitettu 100 000 asukasta kohden laskettuna vuoden 1910 väestönlaskennan väkilukutietojen ja vuosittain koostettujen itsemurhatapausmäärien perusteella. *Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja s. 178-211*; *Tilastollinen päätoimisto 1913, 72*; *Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66*.

itsemurhakuolleisuuden kasvu painottui kiivaimpien taisteluiden alueille. Rintamatappioista yli 60 prosenttia koostui Hämeen ja Karjalan rintamilta, joiden halkomien läänien alueilla tehtiin myös merkittävä osa itsemurhista sodan viimeisinä kuukausina. Turun ja Porin lääni oli muuhun punaiseen Suomeen nähden poikkeuksellinen alue, sillä läänin pohjoisosassa sijainnut Satakunnan rintamasektori oli taisteluissa kaatuneissa mitattuna koko sodan hiljaisinta aluetta ja Turun lähistöllä teollisuuden käyntiaste oli sisällissodan aikana muuhun punaiseen Suomeen nähden poikkeuksellisen korkea. Itsemurhien suhteellinen ja määrällinen kasvu olivat erityisen voimakasta Hämeen ja Viipurin maaseudulla, mutta myös Uudellamaalla ja Mikkelin läänissä. Vaikka Mikkelin lukeutui valkoiseen Suomeen ja lääni sijaitsi kokonaisuudessaan helmikuun puolenvälin rintamalinjan pohjoispuolella, käytiin Mäntyharjun seudulla kulkeneen Savon radan läheisyydessä merkittäviä taisteluja. Sodan alkupuolella junaradan lähistö oli Savon suunnalla ainoa alue, johon muodostui ”todellinen rintama.”²⁰⁹

Mikkelin läänin pohjoisosassa sijainneella Pieksämäellä, sekä Kuopion läänin puolella Kuopion kaupungin ja Varkauden teollisuuskeskittymän alueilla käytiin merkittäviä taisteluja sodan alkupuolella. Valkoisten selustaan jäänyt Varkauden vastarintapesäke oli poikkeuksellisen pitkäikäinen muihin suuriin vastarintataskuihin verrattuna. Lisäksi Varkauden seutu erosi merkittävästi muusta valkoisesta Suomesta myös siinä mielessä, että valkoisten selustassa punaisten toteuttama terrori oli täällä voimakkaimmillaan. 1910-luvun kolme alhaisimman itsemurhakuolleisuuden lääninä, eli Vaasa, Kuopio ja Oulu, sijaitsivat Valkoisen Suomen alueella ja ne säästyivät suhteellisen hyvin sodan tuhoilta. Näissä pohjoisten lääneissä käytiin sodan alkupuolella vain yksittäisiä taisteluja ja myös terrori oli eteläistä Suomea merkittävästi vähäisempää, ellei olematonta. Vaasan ja Kuopion läänien itsemurhakuolleisuusluvut eivät kasvaneet sisällissodan aikana merkittävästi. Oulun läänissä itsemurhakuolleisuus kasvoi voimakkaasti maaseudulla, jossa itsemurhakuolleisuus lisääntyi kolmanneksella. Koko läänin itsemurhakuolleisuusluku nousi 9,5:teen, mutta kasvusta huolimatta itsemurhakuolleisuus pysyi läänin väkilukuun suhteutettuna ja eteläiseen Suomeen verrattuna edelleen alhaisella tasolla.²¹⁰

Oulun läänin maaseudun itsemurhakuolleisuuden kasvun eräänä selittävänä tekijänä oli mahdollisesti Pohjois-Suomen maatalouselinkeinon erilaisuus. Toisaalta läänin sisällä oli myös eräitä merkittäviä alueellisia eroavaisuuksia. Oulun läänin pohjois- ja itäosien maaperän hedelmällisyys oli muuhun maahan verrattuna heikolla

---

²⁰⁹ Ahto 1993, 263-264; Haapala 1995, 165-167; Katso myös Lappalainen 1981a, 77-82; Lappalainen 1981b, 13-35. Katso myös liite 1. Kartta Suomen Rautateistä 1918-vuoden lopussa.

²¹⁰ Ahto 1993, 209-213, 235-244; Manninen 1993c 456-460; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja s. 178-211; Tilastollinen päätoimisto 1913, 72; Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66.

tasolla, joten maanviljelylle ei ollut hyviä edellytyksiä. Sen sijaan sekä karjatalous²¹¹ että metsäteollisuus²¹² olivat olleet läänin pohjoisosissa ennen sisällissotaa merkittäviä elinkeinoja. Lisäksi Oulun kaupungin yläpuolella vähintään yli 50 prosenttia peltoalasta kuului pienviljelmille jotka olivat vuonna 1918 suurtiloja haavoittuvammassa asemassa, mutta Oulun eteläpuoleisella rannikolla pientilojen suhteellinen osuus oli vähäisempi. Oulun kaupungin lähiseudut sekä läänin lounaisosien rannikkoalueet olivat puolestaan maaperältään hyvin viljavia ja maanviljelyksen harjoittamisen näkökulmasta erinomaisia alueita.²¹³ Kyseinen alue oli Oulun läänin sisällä poikkeuksellinen; etelästä Vaasan ja Kuopion lääneihin sekä lännestä mereen rajautuvalla Salon ja Haapajärven kihlakuntien muodostamalla alueella asui noin kolmannes kaikista Oulun läänin asukkaista, mutta vuoden 1918 aikana alueella tilastoitiin vain yksi Nivalan kunnassa tehty itsemurha. Oulun läänin 12:sta korkeimman taistelukuolleisuuden kunnasta kahdeksan kuitenkin sijaitsi näiden samojen kihlakuntien alueilla. Tästä huolimatta kyseiset kunnat säästyivät käytännössä täysin taisteluilta ja sodan tuhoilta, ja lisäksi väkilukuun suhteutettu terrorikuolleisuus ylsi korkealle tasolle vain Ylivieskan kunnassa. Salon ja Haapajärven kihlakunnat säästyivät sota-aikana pahimmalta siinä mielessä, että lukuisat kaatuneet eivät kuitenkaan kuolleet omien kotikuntiansa alueilla, valtaosa väestöstä säästyivät sortotoimilta ja alueen elinkeino ei kärsinyt kriisistä yhtä vakavasti kuin esimerkiksi etelän teollisuuspaikkakunnilla.²¹⁴

Muut maatalousvaltaiset ja maaliskuun rintamalinjan pohjoispuolella olleet läänit selvisivät vastaavasti pitkälti vähäisillä taloudellisilla vahingoilla, sillä viljely ei kärsinyt läheskään yhtä voimakkaasti sisällissodasta. Kokonaisuudessaan maatalouden voitot Haapalan mukaan kasvoivat vuosien 1917 ja 1919 välisenä aikana kaksitoistakertaiseksi ja reaalin kasvu oli vähintään kaksinkertaista sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna. Maatalouden tilanne vaikutti edullisemmalla suurtilalliselle väestölle, joka kykeni myymään suurten tuotantovolyymien ansiosta kallistuneita

---

²¹¹ Haapala 1995, 168. Itsenäistymisen jälkeinen viennin romahtaminen iski erityisen voimakkaasti karjatalouteen. Vuonna 1918 Suomen hevos- ja nautakannat alenivat noin kymmenyksellä. Karjatalous oli ollut muita maatalouselinkeinon piiriin lukeutuneita toimialoja riippuvaisempi erityisesti Venäjän viennistä, joten sisällissodan aikana romahtanut ulkomaankauppa osoittautui alan kannalta tuhoisaksi.

²¹² Haapala 1995, 169. Sotaa edeltäneinä vuosina metsätalous oli työllistänyt koko maassa yli 100 000 henkilötyövuotta, mutta vuonna 1918 metsätalouden henkilötyövuosista menetettiin normaalivuosien tasosta yli neljännes.

²¹³ Haapala 1995, 167-169; Haapala 1992, 44. Katso myös maanviljelyn edellytyksistä Manninen 1992, 491, 492. *Liitekartta 3. Kasvitieteelliset maatalousalueet, maan viljavuus & liitekartta 4. Pienviljelyksen yleisyys.*

²¹⁴ Väestönmuutokset 1910: väestönmuutostaulut 532-557. [Mikrokortit 1580-1582]. HELA; Outinen 2004b, 215-231; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Läsna oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197. Katso myös kartta 1. *Sotatoimien ulkopuolella ammuttujen ja murhattujen kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan & kartta 2. Taisteluissa kaatuneiden kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan & kartta 3. Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus kuntajaon mukaisesti (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan*

tuotteita kovalla voitolla eteenpäin. Pientilalliset puolestaan joutuivat itse kuluttamaan omaa satoaan henkensä pitimiksi. Oulun pohjoispuolella yli puolet kaikista tiloista luokiteltiin viljelyspinta-alan puolesta pientiloiksi, mutta myös Mikkelin ja Viipurin lääneissä sekä yleisesti ottaen Itä-Suomessa valtaosa maataloista luokiteltiin pientiloiksi. Sen sijaan Länsi- ja Etelä-Suomen kokonaisviljelypinta-alasta vain vähäinen osuus kuului pientiloille.²¹⁵

Itsemurhakuolleisuus laski ensimmäisen maailmansodan aikana useimmissa lääneissä ja kontrasti sotaa edeltäneeseen aikaan oli selkeä. Vuosina 1915 ja 1916 tehtiin huomattavasti vuosikymmenen keskiarvoa vähemmän itsemurhia, mutta erot eri läänien välillä olivat merkittäviä. Poikkeuksia olivat Turun ja Porin sekä Vaasan läänit, joissa itsemurhakuolleisuus nousi vuoden 1915 aikana kun muualla kuolleisuus samanaikaisesti laski. Vuosikymmenen itsemurhakuolleisuus oli koko maan tasolla kaikkein korkeimmillaan vuonna 1918 ja erot sekä edeltäneeseen, että myös seuranneeseen vuoteen olivat poikkeuksellisen suuria. Minään aikaisempaan kyseisen ajanjakson vuotena ei itsemurhakuolleisuuden vuosittainen kasvu ollut yhtä suurta kuin vuodesta 1917 vuoteen 1918. Vastaavasti kuolleisuus ei myöskään ollut laskenut edelliseen vuoteen nähden minään aikaisempaan vuonna yhtä voimakkaasti kuin vuonna 1919.²¹⁶

Vuonna 1918 itsemurhakuolleisuus kasvoi kaikkein voimakkaimmin Hämeen läänissä, jossa kuolleisuus kaksinkertaistui vuosikymmenen keskiarvoon nähden samalla ylittäen Uudenmaan itsemurhakuolleisuuden. Samana vuonna Uudellamaalla tehtiin väkilukuun suhteutettuna toiseksi eniten itsemurhia, mutta vuosikymmenen keskiarvoon nähden itsemurhakuolleisuuden kasvu jäi muihin lääneihin verrattuna suhteellisen vähäiseksi, eli noin 20 prosenttiin. Vain kahdessa läänissä itsemurhakuolleisuuden kasvu jäi vähäisemmäksi. Suhteellisen kasvun vähyyttä selittää osaltaan se, että Uudellamaalla itsemurhakuolleisuus oli ollut muuhun maahan nähden poikkeuksellisen korkealla tasolla vuosien 1912–1914 välisenä aikana ja vuosina 1913 ja 1914 Uudellamaalla tehtiin enemmän itsemurhia kuin vuonna 1918. 1910-luvulla Viipurin ja Mikkelin läänien itsemurhakuolleisuusluvut olivat olleet toistensa kanssa keskimäärin samalla tasolla, ja lisäksi vuonna 1918 molempien läänien itsemurhakuolleisuus kasvoi samassa suhteessa noin 60 prosentilla. Oulun läänissä kuolleisuus kasvoi lähes 40 prosenttia vuosikymmenen keskiarvosta ja Turun ja Porin läänissä Ahvenanmaa mukaan luettuna itsemurhakuolleisuus puolestaan kasvoi lähes 25 prosenttia. Kuopion läänissä itsemurhakuolleisuus kasvoi vuosikymmenen keskiarvoon nähden alle viidellä prosentilla ja Vaasassa kasvu oli kaikkein vähäisintä, eli noin

---

²¹⁵ Haapala 1995, 192; Haapala 1992, 98-100. Manninen 1992, 492. *Liitekartta 4. Pienviljelyksen yleisyys.*

²¹⁶ Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja s. 178-211; Tilastollinen päätoimisto 1913, 72; Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66. Kuolleisuusluvut on laskettu vuoden 1910 väestönlaskentaa käyttäen, joten luvuissa ei ole voitu huomioida väestönkasvun merkitystä.

kahden prosentin luokkaa.²¹⁷ Yleisesti ottaen itsemurhakuolleisuus siis kasvoi vuoden 1918 aikana voimakkaasti lähes koko maassa ja vain kahdessa läänissä lisäys jäi vähäiseksi.

Vaikka Turun ja Porin läänissä itsemurhien lisäysprosentti oli korkea, ei kasvu ollut läheskään yhtä voimakasta kuin muualla punaisen Suomen alueella, vaikka läänin väestöstä kuoli terrorin ja taisteluiden seurauksena väkilukuun suhteutettuna merkittävä osuus. Korkeasta väkivallan tasosta huolimatta itsemurhien määrä ei noussut läheskään yhtä voimakkaasti. Eron taustalla vaikuttaisi olleen niin taloudelliset tekijät kuin myös taisteluiden vähäisyys. Muuhun punaiseen Suomeen verrattuna Turussa ja Porissa väestön elinolosuhteet, taloudellinen toimeentulo ja työssäkäynti eivät heikentyneet sota-aikana yhtä voimakkaasti, sillä teollisuuden käyntiaste pysyi poikkeuksellisen korkealla ja sotavahingot suurimmilta osin vähäisempinä. Läänin asukkaat ilmeisesti lähtivät pitkälti muualle sotimaan, sillä läänin pohjoisosissa kulkenut satakunnan rintama oli taistelukuolleisuuden perusteella sodan hiljaisin rintamasektori ja Länsi-Suomen punaiset evakuoitiin nopeasti Tampereen valtauksen sekä saksalaisten mairinnousun seurauksena. Pelkkä taisteluissa kaatuneiden määrä ei vaikuta ennakoineen itsemurhakuolleisuuden kasvua, sillä Vaasassa, jossa kaatui väkilukuun suhteutettuna merkittävästi muuta valkoista Suomea enemmän väestöä, kasvoi itsemurhien luku kaikista lääneistä vähiten vuosikymmenen keskiarvoon nähden.²¹⁸

Turun ja Porin läänin aiemmin lukeutunut Ahvenanmaa irrotettiin omaksi läänikseen vuonna 1918, joten painetuissa tilastoissa ei ole erikseen kirjattu tietoja läänin itsemurhakuolleisuudesta ja pidemmän aikavälin vertailu ei ole tässä yhteydessä mahdollista. Vuonna 1918 Ahvenanmaalla tilastoitiin vain yksi itsemurha, ja lääni säästyi lähes täysin sodan taisteluilta ja terrorilta, eivätkä alueen väestön elinolosuhteet mitään ilmeisemmin heikentyneet samalla tapaa kuin Manner-Suomessa. Myös Oulun lääni säilyi yksittäisiä alueita lukuun ottamatta suurimmilta sotatuhoilta ja terrorilta. Lisäksi läänin väestöstä kaatui väkilukuun suhteutettuna vain vähäinen osuus. Tästä huolimatta itsemurhakuolleisuus nousi voimakkaasti Oulun läänissä, mutta ei Ahvenanmaalla. Läänien välinen ero selittyy mahdollisesti sillä, että niin sotakuolleisuus kuin myös kriisin taloudelliset vaikutukset koskettivat Oulun läänin väestöä ahvenanmaalaisia enemmän.²¹⁹

Siinä missä Durkheim argumentoi sota-ajan itsemurhakuolleisuuden vaihtelun johtuvan ensisijaisesti sosiaalisen integraation tason muutoksista, ovat myöhemmät tutkimukset korostaneet taloudellisen hyvinvoinnin muuttujien merkitystä kuolleisuuden vaihtelua selittävinä tekijöinä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että

---

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Haapala 1995, 166-168; Ahto 1993, 388-395. Lappalainen 1981b, 178-192.

²¹⁹ Tilastollinen päätoimisto 1913, 72; Tilastollinen päätoimisto 1922b, 66.

sosiaalinen integraatio ja sosiaaliset suhteet olisivat merkityksettömiä. Sen sijaan niiden merkitys olisi vain erilainen kuin mitä Durkheim oli päätellyt. Hypoteesin mukaan sotatila itsessään ei ole itsemurhakuolleisuuteen suoraan vaikuttava mekanismi, vaan keskeistä on millä tavoin konflikti vaikuttaa niin yhteiskunnallisiin kuin myös taloudellisiin olosuhteisiin. Tässä suhteessa perinteiset sodat ja sisällissodat voivat erota toisistaan merkittävästi; sisällissotien aikana sosiaaliset muutokset eivät välttämättä toteudu samanlaisesti koko kansakunnan tasolla, vaan muun muassa integraation taso voi vaihdella merkittävästi eri osapuolilla taistelevien poliittisten ryhmien, yhteiskuntaluokkien tai etnisten ryhmien välillä ja sisällä. Lisäksi sisällissodat ovat tyypillisesti valtioiden välisiin sotiin verrattuna useammin yhteydessä muun muassa työttömyyden kasvun ja bruttokansantuotteen alenemisen kanssa. Nämä tekijät, ynnä monet muut muuttajat, ovat puolestaan yhteydessä sekä taloudellisen hyvinvoinnin että myös jokapäiväisen toimeentulon ja elinolosuhteiden kanssa.²²⁰ Sodat ovat usein erilaisia, ja ne voivat vaikuttaa täysin eri tavoin itsemurhakuolleisuuden vaihtelun kannalta keskeisiin olosuhteisiin ja muuttujiin. Ajatusta sosiaalisesta integraatiosta ei tule täysin hylätä, sillä yhteisöllisen elämän ja yhteiskunnan muutokset usein yhteydessä myös yksilön hyvinvointiin, mutta nykypäivän näkökulmasta katsottuna Durkheimin tarjoama selitysmalli ei enää sellaisenaan ole uskottava.²²¹

Vuoden 1918 sisällissota merkitsi Suomessa sekä taloustilanteen että elinolosuhteiden radikaalia heikentymistä ja väkivallan uhan arkipäiväistymistä erityisesti etelässä. Sodan taistelut ja vahingot painoutuivat kaikkein voimakkaimmin Hämeen, Uudenmaan ja Viipurin lääneihin, joissa väkivallan uhka oli korkea, elinolosuhteet heikkenivät merkittävästi, työttömyys lisääntyi ja jokapäiväinen toimeentulo vaikeutui muuta maata enemmän. Aiheen tutkimus edellyttäisi taloudellisten muuttujien ja sosioekonomisten tekijöiden regressioanalyysiä, mutta 1910-luvun tilastot ovat tältä osin puutteellisia ja analyysiä ei tässä yhteydessä ole mahdollista syventää. Läänien välinen vertailu viittaa kuitenkin siihen, että sodan väkivaltaisuus kaatuneissa ja terrorin uhreissa mitattuna ei yksinään selitä itsemurhakuolleisuuden kasvua, vaan kyseessä oli useiden eri tekijöiden yhteisvaikutus.

---

²²⁰ Aida 2020, 2-18; Sarchiapone et al. 2009, 18-22; Barr 2009, 63-67; Stack 2000, 155-158; Lester 2009, 216-218; Tomlinson 2012, 365-471.

²²¹ Durkheim 1985, 239. Durkheim tiivistä hahmottelevansa mekanismin seuraavaan katkelmaan: "Nämä faktat sallivat siten vain yhden tulkinnan. Suuret sosiaaliset levottomuudet ja suuret, kansan omikseen kokemat sodat nostattavat yhteisiä tuntemuksia, elähdyttävät puoluemieltä ja isänmaallisuutta, poliittista ja kansallista uskoa ja aiheuttavat toiminnan kohti päämäärää keskittäen, ainakin joksikin aikaa, yhteiskunnan voimakkaan yhdentymisen tervehdyttävä vaikutus, jonka juuri olemme osoittaneet olevan olemassa, ei johdu kriisistä, vaan sen aiheuttamasta kilvoittelusta." Tämä johtopäätös edustaa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen länsieurooppalaista ajatusmaailmaa, ja siihen sisältyvä selitysmallit vaikuttaisivat olevan johdettu ennemmin ideologiasta kuin tieteellisestä tutkimuksesta.

4.2 Kuoleman kunnat

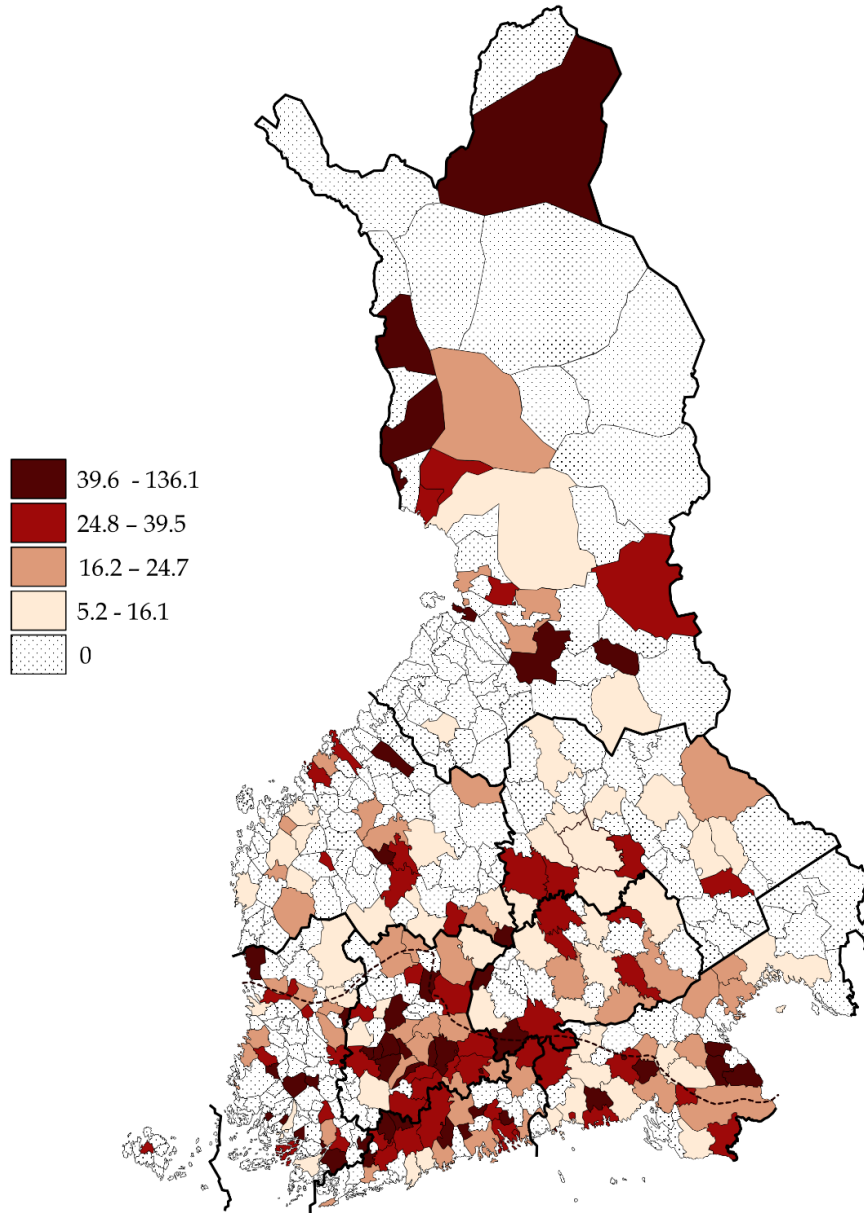
1900-luvun alkupuolen tilastoihin perustuvassa kuolemantapoihin keskittyneessä tutkimuksessa läänit ovat tarkimpia mahdollisia spatiaalisen analyysin kohteita. Kyseiset hallinnolliset yksiköt ovat kuitenkin pinta-alaltaan suuria, ja kirjoitetussa esityksessä rajanveto voi vääristää tutkimuskohteen spatiaalista ulottuvuutta. Tilastojen pohja-aineistoina käytetyt väestönmuutostaulut ovat maantieteellisesti tarkempia, sillä kuolleisuustiedot on ilmoitettu läänien sijaan kuntajaon mukaisesti. Läänien tapaan myös kunnat olivat hallinnollisia yksiköitä, mutta jälkimmäisen etuna on selkeästi parempi maantieteellinen tarkkuus. Tässä viimeisessä alaluvussa vuoden 1918 itsemurhat on sijoitettu kartallistamismenetelmää hyödyntämällä vainajan kirjoillaolokuntaa vastanneelle alueelle. Väestönmuutostaulujen ja painettujen tilastojen kirjauskäytänteiden takia tilastoidut kuolemanpaikat eivät välttämättä vastaa todellisia kuolemanpaikkoja. Sama huomio pätee myös muihin tutkielman karttoihin ja useimpiin kuvioihin. Toisin sanoen tällä lähdepohjalla ei voida täydellä varmuudella osoittaa sitä, missä henkilö on todellisuudessa kuollut. Sen sijaan aineistot kertovat eri alueilta kirjoilla olevien populaatioiden kuolleisuudesta, eivätkä välttämättä kuolemanpaikasta. Aineiston perusteella voidaan kuitenkin tarkastella, miten kuolleisuus on mahdollisesti kasaantunut tiettyjen alueiden kuntien asukkaille, jonka perusteella voidaan arvioida mistä päin kotoisin oleva väestö teki eniten itsemurhia.

Väkilukuun suhteutettuna korkeimman taistelukuolleisuuden kunnista enemmistö sijoittui Hämeen lääniin sekä helmikuun rintamalinjan välittömään läheisyyteen. Yleisesti ottaen punaisen Suomen alue, eli Uudenmaan, Viipurin sekä Turun ja Porin läänit erottuvat muusta maasta. Vaikka valkoisen Suomen väestöstä kaatui taisteluiden seurauksena merkittävästi vähäisempi osuus, oli taistelukuolleisuus silti erittäin korkealla tasolla sekä Vaasan että valkoisten hallintaan jääneillä Viipurin läänin alueilla. Turun ja Porin läänissä sotakuolleisuus oli voimakkaasti koholla lähinnä rintamalinjan tasalla ja läänin itäosissa. Sen sijaan länsirannikko ja valkoisten hallintaan Satakunnassa jäänyt Kankaanpään alue olivat muuhun Etelä-Suomeen nähden poikkeuksellisen rauhallisia. Väkilukuun suhteutettuna kaatuneita oli vähiten Oulun ja Kuopion lääneissä. Korkean terrorikuolleisuuden kunnista lähestulkoon jokainen sijaitsi helmikuun rintamalinjan eteläpuolella punaisten hallitsemilla alueilla. Rintamavyöhykkeen pohjoispuolella on yksittäisiä korkeamman terrorikuolleisuuden kuntia, mutta vain yksi selkeämpi Varkauden seudulla sijainnut keskittymä.²²²

---

²²² Katso sivu 30, Kartta 2. *Taisteluissa kaatuneiden kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.* Katso myös sivu 29, Kartta 1. *Sotatoimien ulkopuolella ammuttujen ja murhattujen kuolleisuus suhteutettuna väkilukuun (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan;* Outinen 2004b, 215-231; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu

Kartta 3. Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus kuntajaon mukaisesti (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan.

Lähteet: Väestönmuutokset 1910: väestönmuutostaulut 1-603. [Mikrokortit 1545-1584]. HELA; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Läsä oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197. Kuntakoh- taisten kuolleisuuslukujen laskennassa on käytetty vuoden 1919 väestönlaskentaa. Musta katko- viiva kuvaa rintamalinjaa 15.3.1918.

Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus keskittyi kaikkein voimakkaimmin Hämeen, Uudenmaan ja Mikkelin läänien rajan muodostamalle akselille, jonka alueella rahan

---

VI. Läsä oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197. Katso myös liite 1. Kartta Suomen Rautateistä 1918-vuoden lopussa.

arvossa mitatut sotatuhot nousivat korkealle ja väestöstä merkittävä osuus kuoli taisteluiden ja terrorin seurauksena. Vastaavasti myös Kuopion ja Mikkelin läänien korkeamman itsemurhakuolleisuuden alueet sijoittuivat Savon radan läheisyyteen niille alueille, joissa käytiin merkittäviä taisteluja ja joihin valkoisen Suomen terrori keskittyi. Oulun läänissä sekä itsemurhat, että terrori ja sotakuolleisuus olivat väkilukuun suhteutettuna voimakkaimmillaan Kemin, Rovaniemen ja Oulun lähistöllä. Edellä esitetyn perusteella itsemurhakuolleisuus vaikuttaisi keskittyvän niihin kuntiin, joiden alueella väkilukuun suhteutettu sotakuolleisuus oli vastaavasti korkealla tasolla. Korkeat sotavahingot ja sotakuolleisuus vaikuttaisivat ennakoineen itsemurhakuolleisuuden kasvua, mutta kyseessä ei kuitenkaan ollut säännönmukainen kaava, kuten Tampereen seutu osoittaa.²²³

Pirkanmaalla Tampereen läheisyydessä rahan arvossa mitatut sotavahingot olivat poikkeuksellisin suurina, taistelut kiivaita ja terrori yleistä, joten itsemurhakuolleisuuden voitaisiin olettaa nousseen koko alueella erityisen korkeaksi. Paikoitellen tämä pitää paikkansa, sillä Tampereen ja Hämeenlinnan välisellä alueella Akaan, Kylmäkosken, Sämskimäen, Kalvolan, Kangasalan ja Tyrvännön kuntien muodostamassa ryppäessä itsemurhakuolleisuus oli väkilukuun suhteutettuna maan korkeimmalla tasolla. Kuitenkin Tampereen kaupungin lähistöllä Messukylässä ja Vesilahdessa tehtiin väkilukuun suhteutettuna vain vähän itsemurhia, eikä Lempäälässä, Ylöjärvellä, Orimattilassa tai Tottijärvellä tilastoitu yhtäkään itsemurhaa. Ilmiö on havaittavissa myös Turun ja Porin läänissä, jossa tilastoitiin monin paikoin joko vähän tai ei ollenkaan itsemurhia, vaikka läänin itäosissa ja rintamavyöhykkeellä sotakuolleisuus ja sotavahingot olivat korkealla tasolla. Korkean itsemurhakuolleisuuden kuntia oli jokaisen läänin alueella, mutta itsemurhakuolleisuus on kuitenkin keskittynyt selkeästi muuta maata voimakkaammin Hämeen läänin keskiosien lisäksi Karjalohjan ja Mäntyharjun väliselle akselille.²²⁴

Väkivaltaisten sotakuolemien ja itsemurhien välisen yhteyden arvioinnissa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota myös siihen, että sisällissodan aikana tapahtunut väkivaltaisten kuolemien nopea ja voimakas lisääntyminen ovat saattaneet vaikuttaa itsemurhatilastojen luotettavuuteen. Itsemurhan toteamisen keskeisenä haasteena ja edellytyksenä on itse aiheutetun väkivallan erottaminen ulkoisesta väkivallasta, eli murhan erottaminen itsemurhasta. 1900-luvun alkupuolella tässä erottelussa luotettiin vielä voimakkaasti erinäisiin aihetodisteisiin, jotka eivät välttämättä olisi nykyajan standardeilla riittäviä. Kuolemantavan määrittämisen haastavuudesta kielivät

---

²²³ Ibid: Katso kartta 3. Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus kuntajaon mukaisesti (100 000 asukasta kohden) kirjoillaolokunnan mukaan; Väestömuutokset 1910: väestömuutostaulut 1-603. [Mikrokortit 1545-1584]. HELA; Tilastollinen päätoimisto 1915a, Tauluja, 178-211. Taulu VI. Läsna oleva väestö 31 päivänä joulukuuta 1910, ryhmitettynä sukupuolen, siviilisäädyn ja puhekielen mukaan, kunnittain; Ahto 1993, 197. Katso myös Lappalainen 1981b, 192. Tekstikartta 13. Kapinavahingot asukasta kohti kihlakunnittain ja kaupungeittain.

²²⁴ Ibid.

myös sotasurmahankkeen nimitiedostosta 27 miehen osalta puuttuvat tekotapatiedot, sekä etenkin kolmen miehen osalta epäselvyys siitä, oliko kyseessä itsemurhan sijaan tosiasiasa murhatuksi tai ammutuksi tullut henkilö.²²⁵ Sota-aikana epäselvissä olosuhteissa kuollut henkilö on voitu virheellisesti tilastoida itsemurhan tehneeksi, mutta kuten edellä on aiemmin jo todettu, ei kuolemaa tavanomaisesti tilastoitu itsemurhaksi, ellei tekoon ollut vahvoja viitteitä.²²⁶ Virheen mahdollisuutta on vaikea arvioida, sillä ilmiö toimii myös toiseen suuntaan. Itsemurhan tehnyt henkilö on yhtä lailla saatettu kirjata aihetodisteiden valossa esimerkiksi ammutuksi, murhatuksi tai tapaturmaan kuolleeksi.

Korkeat sotavahingot sekä korkea sotakuolleisuus viittaavat siihen, että näiden alueiden väestö kärsi sota-aikana niin taisteluista kuin myös elinolosuhteiden heikkenemisestä. 1910-luvun tilastoaineistot ovat kuitenkin puutteellisia joko sisältöjen tai koontivälin puolesta, joten syy-yhteyttä ei ole mahdollista varmistaa keskeisten muututtujen tilastollisilla testeillä. Saadut tulokset ovat siten lähinnä empiriaan perustuvia tulkintoja. Toiseksi analyysi edellyttäisi myös pidemmän aikavälin kuntatason vertailua, sillä nyt ei voida varmuudella todeta myöskään sitä, sijoittuivatko korkeimman itsemurhakuolleisuuden kunnat näille samoille alueille myös sotaa edeltäneenä ja sitä seuranneena rauhan aikana, vaikka läänitason vertailu osoittaa itsemurhakuolleisuuden yleisesti ottaen kasvaneen voimakkaasti Hämeen läänissä.

---

²²⁵ Sotasurmasampo 1914-1922

²²⁶ McIntosh 2002, 44, 45; Verkko 1949, 129.

5 PÄÄTÄNTÖ

Sotien, konfliktien ja kriisien on arvioitu vaikuttavan itsemurhakuolleisuuden tyypillisimmin kuolleisuutta laskevalla tavalla. Ilmiötä on selitetty niin Durkheimin teoriolla, kuin myös taloudellisten olosuhteiden muutoksilla. Durkheimilaisen selitysmallin mukaan sosiaalinen integraatio, sekä yhteisön jäsenten yhteenkuuluvuuden ja tarkoituksenmukaisuuden tuntemukset tyypillisesti lisääntyvät sota-aikana näin alentaen yksilöllistä itsemurha-alttiutta. Hypoteesi on saanut osakseen niin vahvistusta, kuin myös kritiikkiä, ja eräissä tutkimuksissa taloudellisiin muuttujiin perustuvat selitysmallit ovat syrjäyttäneet Durkheimin teorian. Teoreettisesta lähtökohdasta riippumatta itsemurhakuolleisuuden muutosten kannalta on keskeistä, millä tavoin kriisi vaikuttaa yhteisön jäsenten elinmahdollisuuksiin, sekä sosiaaliseen ja taloudelliseen tilaan.

Suomen sisällissodan kynnyksellä kansakunta oli jakautunut ja taloustilanne romahtanut. Yleisesti ottaen arkipäiväiset elinmahdollisuudet heikkenivät radikaalisti elintarvikepulan, inflaation ja työttömyyden kasvun seurauksena. Taloudellisten olosuhteiden ja ihmisten hyvinvoinnin voidaan todeta alentuneen Suomessa merkittävästi vuoden 1918 aikana, mutta vaikutukset eivät olleet yhtäläisiä koko maassa. Itsemurhakuolleisuuden kasvu tapahtui näiden tekijöiden yhteisvaikutuksessa, mutta itsemurhien yksilöllisten motiivien takia ei ole mielekäästä, saati välttämättä edes mahdollista erotella yksittäisiä muutokseen johtaneita syitä.

Itsemurhakuolleisuus oli korkeimmillaan niissä Etelä-Suomen lääneissä, joiden alueille merkittävimmät sotatoimet ja sodan negatiivisimmat vaikutukset painottuivat muita läänejä voimakkaammin. Kuolleisuuden kasvun kannalta merkittävää ei kuitenkaan ollut sotatila itsessään, vaan ennemmin sotimisen ja kriisitilanteen mukanaan tuomat yhteiskunnalliset arkielämään vaikuttaneet muutokset. Sotatila selittää itsemurhakuolleisuuden kasvua vain osittain, sillä kaikista vuoden aikana tehdyistä itsemurhista alle neljännes oli luokiteltavissa sotaitsemurhiksi. Sota, saati edes kriisin aiheuttamat elinolosuhteiden ja yhteiskunnallisten olojen muutokset eivät suinkaan

automaattisesti selitä kaikkia samana ajanjaksona tehtyjä itsemurhia, sillä tekoon voitiin yhtä hyvin päätyä täysin yksilöllisistä syistä. Sotaitsemurhien tutkimus viittaa kuitenkin siihen, että sotimisen ja kostotoimien intensiivisyys sekä lyhyessä ajassa radikaalisti heikentynyt sotatilanne vaikuttivat erityisen voimakkaasti häviöllä olleen osapuolen edustajiin; Siinä missä punaisten itsemurhakuolleisuus kasvoi rintamalinjojen romahtaessa ja häviöllä olevan osapuolen ahdingon syventyessä, vähenivät vastapuoleensa nähden edullisemmassa asemassa olleiden valkoisten sotaitsemurhat.

Muiden sotien ja sisällissotien tapaan myös Suomessa miesten itsemurhakuolleisuus reagoi tutkimusajan tapahtumiin naisia voimakkaammin. Pelkkään sukupuolijakoon perustuva tarkastelu piilottaa kuitenkin alleen merkittäviä, molempia sukupuolia koskeneita ihmisryhmäkohtaisia muutoksia. Poikkeuksellisesti Suomessa itsemurhien tekotavat eivät muuttuneet merkittävästi vielä sisällissodan aikana aseiden saatavuuden parantuessa. Aseen käyttö tekovälineenä sen sijaan yleistyi vähintään tilapäisesti sisällissotaa seuranneina vuosina. Lopuksi on kuitenkin korostettava sitä tosiasiaa, että syyt itsemurhaan ovat yksilöllisiä. Ilmiötason tutkimuksessa ei ylipääntänsä ole mielekäästä pyrkiä selvittämään itsemurhaan vaikuttaneita motiiveja ja tapahtumaketjuja, vaikka tutkitut lähteet ja ajan olosuhteet niihin viittaisivatkin. Viimekädessä tutkijalla ei koskaan voi olla ulkopuolisen arvioita parempaa varmuutta tekoon lopulta ajaneista tekijöistä.

Sisällissodan itsemurhakuolleisuuden kasvusta huolimatta koko maassa tilastoitettiin vuonna 1918 noin 14 itsemurhaa 100 000 asukasta kohden. Ero edeltäneisiin vuosiin on lähinnä merkittävä siksi, että ensimmäinen maailmansota oli pysäyttänyt vuosisadan alkupuolelta jatkuneen ja alati voimistuneen itsemurhakuolleisuuden kasvun. Vuonna 1918 tehtiin vain 10 prosenttia enemmän itsemurhia kuin vuonna 1913. Mikäli kuolleisuuden kasvu ei olisi taittunut ensimmäisen maailmansodan alkamisen myötä, olisi vuoden 1918 taso luultavasti saavutettu viimeistään vuoteen 1915 mennessä. Sisällissodan jälkeen itsemurhakuolleisuus pysyi matalalla tasolla vielä vuoden 1919 ajan, mutta voimakas kasvu alkoi jälleen uudelleen seuraavana vuonna. Vuoden 1918 taso ylittyi 1920-luvun puoliväliin mennessä. Vuoden 1918 itsemurhakuolleisuus erosi merkittävästi ensimmäisen maailmansodan vuosista, mutta ei niinkään rauhanajasta. Toisaalta kyseessä oli lyhyt, alle neljä kuukautta kestänyt sota. Lyhyestä kestostaan huolimatta sisällissodan tapahtumilla oli merkittävä, vaikkakin lyhytaikaiseksi jäänyt vaikutus.

LÄHTEET

ARKISTOT

Historian ja etnologian laitos, Jyväskylä (HELA).

Väestönmuutokset 1910: väestönmuutostaulut 1-603. [Mikrokortit 1545-1584].

Kansallisarkisto (KA).

Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien arkisto. Sarja: F KIRJEISTÖ, Fa Valtiorikosylioikeuden aktit (1918-1920), Faa Valtiorikosylioikeuden aktit 1 - 4973 - 3946 Valtiorikosylioikeuden akti (1918-1918). KA.

Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien arkisto. Sarja: F KIRJEISTÖ, Fa Valtiorikosylioikeuden aktit (1918-1920), Fac Valtiorikosylioikeuden aktit 9953 - 14942. 11094 Valtiorikosylioikeuden akti (1918-1918). KA.

Valtiorikosylioikeuden ja valtiorikosoikeuksien arkisto. Sarja: F KIRJEISTÖ, Fa Valtiorikosylioikeuden aktit (1918-1920), Fad Valtiorikosylioikeuden aktit 14943 - 19938. 15542 Valtiorikosylioikeuden akti (1918-1918). KA.

TILASTOT

Kauppa- ja teollisuushallitus. (1922). *Teollisuustilasto vuonna 1918*. (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/103343>

Lääkintöhallitus. (1912). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 27. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1910*. (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155983>

Lääkintöhallitus. (1913). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 28. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1911*. (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155986>

Lääkintöhallitus. (1914). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 29. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1912*. (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155989>

Lääkintöhallitus. (1915). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 30. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1913*. (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen senaatin

- kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155991>
- Lääkintöhallitus. (1916). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 31. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1914.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155994>
- Lääkintöhallitus. (1921). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 34. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1914.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155946>
- Lääkintöhallitus. (1922). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 35: Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1918.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. haettu osoitteesta: <http://www.doria.fi/handle/10024/155951>
- Lääkintöhallitus. (1923). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 36: Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1919.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155954>
- Lääkintöhallitus. (1924). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 37: Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1920.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155958>
- Lääkintöhallitus. (1925). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso38. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1921.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155961>
- Lääkintöhallitus. (1926). *XI Lääkintölaitos – uusi jakso 39. Lääkintöhallituksen kertomus vuodelta 1922.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/155965>
- Sosiaalhallitus. (1921). *Sosiaalhallituksen julkaisemia sosialisia erikoistutkimuksia: Marraskuun-lakko vuonna 1917 ja kapina vuonna 1918 : Tilastollinen selonteko niiden vaikutuksesta Suomen teollisuuteen.* (Suomen virallinen tilasto) Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. <https://www.doria.fi/handle/10024/180584>
- Tilastollinen päätoimisto. (1913). *VI Väestötilastoa 43. Katsaus väestönmuutoksiin Suomessa vuosina 1909 ja 1910 ynnä jälkikatsaus lähinnä edellisiin vuosikymmeniin.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67336>
- Tilastollinen päätoimisto. (1915a). *VI Väestötilastoa 45. Suomen väkiluku 31 P:nä joulukuuta 1910 (seurakuntakirjojen mukaan). I nide. Väestön luku ja ryhmitys sukupuolen, iän, siviilisäädyn, kielen, uskontunnustuksen, sivistyskansan ja syntymäpaikan mukaan ynnä poissa olevan väestön jaoitus olinpaikan mukaan.* (Suomen virallinen tilasto).

- Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67350>
- Tilastollinen päätoimisto. (1915b). *VI Väestötilastoa 46. Väestönmuutokset Suomessa vuosina 1911 ja 1912.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67323>
- Tilastollinen päätoimisto. (1917). *VI Väestötilastoa 49. Väestönmuutokset Suomessa vuosina 1913 ja 1914.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Senaatin kirjapaino [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67327>
- Tilastollinen päätoimisto. (1919). *VI Väestötilastoa 52. Väestönmuutokset Suomessa vuosina 1915 ja 1916.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67286>
- Tilastollinen päätoimisto. (1921a). *VI Väestötilastoa 53. Väestönmuutokset Suomessa vuosina 1917 ja 1918.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67322>
- Tilastollinen päätoimisto. (1921b). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1920.* (Suomen tilastollinen vuosikirja). [Digitoitu]. Helsinki: valtioneuvoston kirjapaino. haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/69234>
- Tilastollinen päätoimisto. (1922a). *VI Väestötilastoa 56: 1. Suomen väkiluku joulukuun 31. päivänä 1920 (seurakuntakirjojen mukaan): 1 : Väkiluku ja kielisuhteet.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67348>
- Tilastollinen päätoimisto. (1922b). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1922.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/69238>
- Tilastollinen päätoimisto. (1923a). *VI Väestötilastoa 59. Väestönmuutokset vuosina 1919 ja 1920.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67319>
- Tilastollinen päätoimisto. (1923b). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1923.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/69251>
- Tilastollinen päätoimisto. (1924). *VI Väestötilasto 61. Kuolleisuus- ja eloonjäämistauluja vuosikymmeniltä 1901-1910 ja 1911-1920.* (Suomen virallinen tilasto). Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/67230>

SÄHKÖISET TUTKIMUSAINEISTOT

Kansallisarkisto, Sotasurmasampo 1914-1922. *Portaali Suomeen liittyviin sotatapahtumiin vuosina 1914-1922*. Haettu osoitteesta: <https://sotasurmat.narc.fi/fi/>

Valtioneuvoston Kanslia. (2001). *Vuoden 1914-1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimietiedosto*. Haettu osoitteesta: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>

Tilastokeskus. (2010). *Kuolemansyyt 2010, 5. Itsemurhakuolleisuus 1921–2010*. Suomen virallinen tilasto-verkkojulkaisu. ISSN 1799-5051. Helsinki: Tilastokeskus. [Vii-tattu: 12.8.2022]. Haettu osoitteesta: http://www.stat.fi/til/ksyyt/2010/ksyyt_2010_2011-12-16_kat_006_fi.html

PAINETUT LÄHTEET

Sanoma- ja aikakauslehdet

Satakunnan Kansa 1918. Numerot 152-153. [Digitoitu].

Suomen sosialihallitus. (1.1.1917). Asetus työnvälitystoimesta. *Sosiaalinen aikakauskirja*, 11(6), 368-380.

Suomen sosialihallitus. (1.8.1918). Julkinen työnvälitys Suomessa vuonna 1918 ensimmäisellä vuosineljänneksellä. *Sosiaalinen aikakauskirja*, 12(2), 185-195.

Suomen sosialihallitus. (1.8.1919). Työnseisaukset Suomessa vuonna 1918. *Sosiaalinen aikakauskirja*, 13(2), 145-147.

Julistukset, säädökset ja asetukset

Mannerheim, Gustaf. (25.2.1918). Ylipäällikön kuulutus. [Digitoitu]. Haettu osoitteesta: <https://www.doria.fi/handle/10024/128387>

Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 19 p:ltä Joulukuuta 1889, ynnä siihen Asetuksilla 21 p:ltä huhtikuuta 1894 tehdyt muutokset. Rekisterineen. Pieni Asetus-kokous, 33. Helsinki: Sentraali-kirjapaino, 1894.

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Suomen Suuriruhtinaanmaan uuden yleisen rikoslain voimaantamisesta ja siitä mitä sen johdosta on vaarinoitava [39C/1889]. Annettu 19.12.1889.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Ahto, Sampo. (1993). *Sotaretkillä*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Ahto, Sampo, Knapas, Rainer & Piilonen, Juhani. (1993). *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 : 2. Taistelu vallasta*. (s. 180-445). Helsinki: Painatuskeskus.
- Aida, Takeshi. (2020). Revisiting suicide rate during wartime: Evidence from the Sri Lankan civil war. *PloS one*, 15(10): e0240487. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240487>
- Atwoli, Lukoye, Stein, Dan, King, Andrew, Petukhova, Maria, Aguilar-Gaxiola, Sergio, Alonso, Jordi, Bromet, Evelyn, de Girolamo, Giovanni, Demyttenaere, Koen, Florescu, Silvia, Maria Haro, Josep, Karam, Elie, Kawakami, Norito, Lee, Sing, Lepine, Jean-Pierre, Navarro-Mateu, Fernando, O'Neill, Siobhan, Pennell, Beth-ellen, Piazza, Marina, Posada-Villa, Jose, Sampson, Nancy, Ten have, Margareet, Zaslavsky, Alan & Kessler, Ronald. (2017). Posttraumatic stress disorder associated with unexpected death of a loved one: Cross-national findings from the world mental health surveys. *Depression and anxiety*, 34(4), 315-326. <https://doi.org/10.1002/da.22579>
- Baller, Robert & Richardson, Kelly. (2002). Social Integration, Imitation, and the Geographic Patterning of Suicide. *American Sociological Review*, 67(6), 873-888. <https://www.jstor.org/stable/3088974>
- Barr, Wally. (2009). *They also serve who only stand and wait: Suicide in wartime civilian populations*. Teoksessa: Sher, Leo, ja Vilens, Alexander. (Toim.). (2009) *War and Suicide*. (Sivut 63-72). New York: Nova Science Publishers.
- Bosnar, Alan, Stemberga, Valter, Coklo, Miran, Koncar, Zamolo, Definis-Gojanovic, Marija, Sendula-Jengic, Vesna & Katic, P. (2005). Suicide and the war in Croatia. *Forensic science international*, 147, 13-16. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2004.09.086>
- Bosnar, Alan, Stemberga, Valter, Zamolo, Gordana & Stifter, Sanja. (2002). Increased Suicide Rate Before and During the War in Southwestern Croatia. *Archives of medical research*, 33(3), 301-304. [https://doi.org/10.1016/S0188-4409\(02\)00364-8](https://doi.org/10.1016/S0188-4409(02)00364-8)
- Brewer, Cynthia & Pickle, Linda. (2002). Evaluation of Methods for Classifying Epidemiological Data on Choropleth Maps in Series. *Annals of the Association of American Geographers*. 92(4), 662-681. <https://doi.org/10.1111/1467-8306.00310>
- Durkheim, Émile. (1985). *Itsemurha: Sosiologinen Tutkimus*. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi, 1985. (Alkuperäisteos julkaistu 1897).
- Grubišić-Ilić, Mirjana, Kozarić-Kovačić, Dragica, Grubišić, Frane & Kovačić, Zrnka. (2020). Epidemiological study of suicide in the Republic of Croatia – comparison of war and post-war periods and areas directly and indirectly affected by

- war. *European psychiatry*, 17(5), 259-264. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(02\)00679-X](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(02)00679-X)
- Goeschel, Christian. (2009). *Suicide in Nazi Germany*. New York: Oxford University Press.
- Haapala, Pertti. (1989). *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Haapala, Pertti. (1992). *Suomalainen yhteiskunta*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Haapala, Pertti, Piilonen, Juhani & Pietiäinen, Jukka-Pekka. (1992). *Itsenäistymisen Vuodet 1917-1920: 3, Katse Tulevaisuuteen*. (s. 10-131). Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Haapala, Pertti. (1995). *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914-1920*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Hjerppe, Reino. (2017). Suomen talous itsenäistymisen aikaan. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113(3), 331-349.
- Hjerppe, Riitta. (1988). *Suomen talous 1860-1985: Kasvu ja rakennemuutos*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Henderson, Rob, Stark, Cameron, Humphry, Roger W. & Selvaraj, Sivasubramaniam. (2006). Changes in Scottish suicide rates during the Second World War. *BMC Public Health* 6(1), 167. <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/1471-2458-6-167.pdf>
- Jenks, George F. (1963). Generalization in Statistical Mapping. *Annals of the Association of American Geographers* 53(1), 15-26. <https://www.jstor.org/stable/2569134>
- Koskinen, Outi, Pukkila, Kaisa, Hakko, Helinä, Tiihonen, Jari, Väisänen, Erkki, Särkioja, Terttu & Räsänen, Pirkko. (2002). Is occupation relevant in suicide? *Journal of Affective Disorder*, 70(2), 197-203. [https://doi.org/10.1016/S0165-0327\(01\)00307-X](https://doi.org/10.1016/S0165-0327(01)00307-X)
- Koskivirta, Anu. (2014). Kuolemansyyn selvittäminen - Lainsäädäntö, vastuuviranomaiset ja asiakirja-aineistot Suomessa 1600-luvulta nykyaikaan. *Genos*, 85(4), 194-209.
- Lamberg, Marko. (2011). *Introduction: Mapping Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe*. Teoksessa: Lamberg, Marko, Hakanen, Marko & Haikari, Janne. (2011). *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe*. (s.11-26). Lund: Nordic Academic Press.
- Lappalainen, Jussi T. (1981a). *Punakaartin sota. 1*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lappalainen, Jussi T. (1981b). *Punakaartin sota. 2*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

- Lester, David. (1993). The effect of war on suicide rates: A study of France from 1826 to 1913. *European archives of psychiatry and clinical neuroscience*, 242(4), 248-249. <https://doi.org/10.1007/BF02189971>
- Lester, David. (2009). Suicide during war and genocide. *Oxford Textbook of Suicidology and Suicide Prevention* (1 ed.), 215-218. <http://dx.doi.org/10.1093/med/9780198570059.003.0031>
- Luukkonen, Iida. (2019). Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen suomalaisella maaseudulla 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. *Thanatos*, 8(2), 68-116. Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry.
- Löfström, Theodor. (1901). *Oikeuslääketieteellinen käsikirja Suomen lääkäreille*. Duodecim-seura.
- Manninen, Ohto (toim.), Haapala, Pertti, Piilonen, Juhani & Pietiäinen, Jukka-Pekka. (1992). *Itsenäistymisen Vuodet 1917-1920: 3, Katse Tulevaisuuteen*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Manninen, Ohto. (1993a). *Sodanjohto ja strategia*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Ahto, Sampo, Knapas, Rainer & Piilonen, Juhani. (1993). *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 : 2. Taistelu vallasta*. (s. 24-93) Helsinki: Painatuskeskus.
- Manninen, Ohto. (1993b). *Taistelevat osapuolet*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Ahto, Sampo, Knapas, Rainer & Piilonen, Juhani. (1993). *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 : 2. Taistelu vallasta*. (s. 96-177) Helsinki: Painatuskeskus.
- Manninen, Ohto. (1993c). *Rauhantahtoa ja väkivaltaa*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Ahto, Sampo, Knapas, Rainer & Piilonen, Juhani. (1993). *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 : 2. Taistelu vallasta*. (s. 448-483) Helsinki: Painatuskeskus.
- McIntosh, John. (2002). Quantitative Methods in Suicide Research: Issues Associated With Official Statistics. *Archives of Suicide Research*, 6(1), 41-54. <https://doi.org/10.1080/13811110213123>
- McKinney, Jessica, Hirsch, Jameson, & Britton, Peter. (2017). PTSD symptoms and suicide risk in veterans: Serial indirect effects via depression and anger. *Journal of affective disorders*, 214, 100-107. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.03.008>
- Miettinen, Riikka. (2016). *Oman Käden Kautta – Itsemurhan Historian Merkitys*. Tampere: Tampere University Press.
- Miettinen, Riikka. (2019). *Itsemurha varhaismodernilta ajalta nykypäivään*. Teoksessa: Pajari, Ilona, Jalonen, Jussi, Miettinen, Riikka, Kanerva, Kirsi & Lahdensuu, Laura. (2020). *Suomalaisen kuoleman historia* (2. painos.). (s. 183-207). Helsinki: Gaudeamus.

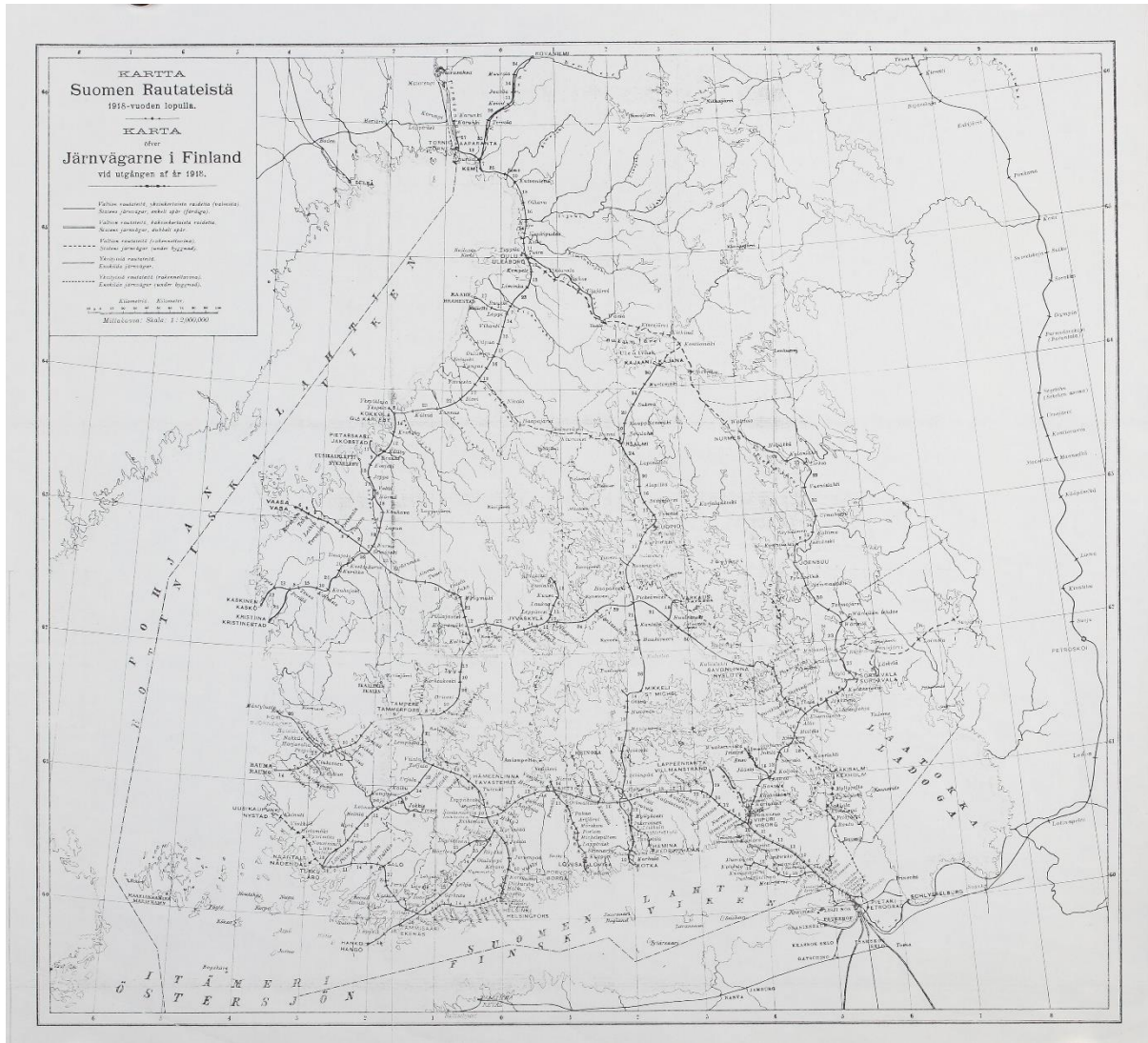
- Morselli, Enrico Agostino. (1883). *Suicide: An essay on comparative moral statistics*. Vol. 36. CK Paul & Company.
- Mustajoki, Heidi. (2010). *Kohtalo omissa käsissä - Suomen sodissa 1939–1945 itsensä surmanneiden sotilaiden omaisten asema vuosina 1939–1960*. Helsingin yliopisto. Filosofian, historian ja taiteiden tutkimuksen laitos. Pro gradu.
- Myllykangas, Mikko. (2014). *Rappeutuminen, tiedostamaton vai yhteiskunta?: Lääketieteellinen itsemurhatutkimus Suomessa vuoteen 1985*. Oulun yliopisto. Väitöskirja.
- Mäkelä, Pentti. (2007). *Vuosien 1917–19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi. Historiallisepidemiologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen*. Valtioneuvoston kanslia.
- Ngui, Ngamini André, Apparicio, Philippe, Moltchanova, Elena & Vasilidias, Helen-Maria. (2014). Spatial analysis of suicide mortality in Québec: Spatial clustering and area factor correlates. *Psychiatry Research*, 220(1-2), 20-30. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.07.033>
- Nygård, Toivo. (1994). *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Näsman, Jan-Olov. (2004). *De röda Finlands-flyktingarna i Sverige 1918-21*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Norden och krigen i Finland och Baltikum 1918-19*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Rasila, Viljo. (1968). *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Helsinki: Tammi.
- Roiko-Jokela, Heikki. (2021). *Kriisien värittämät vuodet: Kaarlo Juho Ståhlbergin presidenttikauden ulkopolitiikka 1919-1925*. K.J. Ståhlbergin Säätiö sr.
- Roselius, Aapo. (2004). *Kaatuneet*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Sotaoiloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 73-92). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Roselius, Aapo. (2009). *Sisällissodan rintamatappiot*. Teoksessa: Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.). (2009) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. (s. 209–211). Helsinki: WSOY.
- Rinta-Tassi, Osmo. (1986). *Kansanvaltuuskunta punaisen suomen hallituksena*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sanastokeskus TSK. (2018). *Geoinformatiikan sanasto. 4. laitos*. Helsinki: Maanmittauslaitos.
- Thomas, Kyla & David, Gunnell. (2010). Suicide in England and Wales 1861–2007: a time-trends analysis. *International Journal of Epidemiology*, 39(6), December 2010, 1464–1475, <https://doi.org/10.1093/ije/dyq094>

- O'Malley, Pat. (1975). Suicide and war: A Case Study and Theoretical Appraisal. *The British Journal of Criminology*, 15(4), 348-359. <https://www.jstor.org/stable/23636204>
- Osman, Mugtaba & Parnell, Andrew C. (2018). Effect of the First World War on suicide rates in Ireland: An investigation of the 1864-1921 suicide trends. *BJPsych Open*, 1(2), 164-165. <https://doi.org/10.1192/bjpo.bp.115.000539>
- Outinen, Sami. (2004a). *Vuoden 1918 sodan uhreista*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 215-232). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Outinen, Sami. (2004b). *Kuntatilasto vuoden 1918 sodan uhreista*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 215-231). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia
- Piilonen, Juhani. (1993). *Rintamien selustassa*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Ahto, Sampo, Knapas, Rainer & Piilonen, Juhani. (1993). *Itsenäistymisen vuodet 1917-1920 : 2. Taistelu vallasta*. (s. 486-627) Helsinki: Painatuskeskus.486-627.
- Pietinen, Jukka-Pekka. (1992). *Suomen ulkopolitiikan alku*. Teoksessa: Manninen, Ohto (toim.), Haapala, Pertti, Piilonen, Juhani & Pietiäinen, Jukka-Pekka. (1992). *Itsenäistymisen Vuodet 1917-1920: 3, Katse Tulevaisuuteen*. (s. 252-472). Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sarchiapone, Marco, Temnik, Sanja & Limongi, Federica. (2009). *People Act, People Make Wars, People React: Undertanding Human Behavior During War*. Teoksessa Sher, Leo & Vilens, Alexander (toim.). (2009). *War and Suicide*. (s. 17-26). New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Stack, Steven. (2000). Suicide: A 15-Year Review of the Sociological Literature Part I: Cultural and Economic Factors. *Suicide & life-threatening behavior*, 30(2), 145-162. <https://doi.org/10.1111/j.1943-278X.2000.tb01073.x>
- Suodenjoki, Sami. (2009). *Vankileirit*. Teoksessa: Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.) (2009) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. (s. 335-355). Helsinki: WSOY.
- Tikka, Marko. (2004). *Teloitetut, ammutut ja murhatut*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 93-106). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia
- Tikka, Marko. (2009). *Sodan kokonaistappiot*. Teoksessa: Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.) (2009) *Sisällissodan pikkujättiläinen*. (s. 221). Helsinki: WSOY.
- Tomlinson, Michael. (2012). War, peace and suicide: The case of Northern Ireland. *International Sociology*, 27(4), 464-482. <https://doi.org/10.1177/0268580912443579>

- Uotila, Merja. (2014). *Käsityöläinen kyläyhteisön jäsenenä: Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810-1840*. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Vattula, Kaarina (toim.). (1983). *Suomen Taloushistoria: 3, Historiallinen Tilasto*. Helsinki: Tammi.
- Verkko, Veli. (1949). *Lähimmäisen ja oma henki: Sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta*. Jyväskylä: Gummerus.
- Westerlund, Lars (toim.). (2004a). *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 27-38). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Westerlund, Lars. (2004b) *Nimitiedoston lähdeaineisto, rakenne ja ongelmatapaukset*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 27-38). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Westerlund, Lars. (2004c) *Vuoden 1918 Sodan kokonaisluvut*. Teoksessa: Westerlund, Lars (toim.). (2004). *Sotaoloissa vuosina 1914-22 surmansa saaneet: Tilastoraportti*. (s. 53-72). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

LIITTEET

LIITE 1. Kartta Suomen Rautateistä 1918-vuoden lopus

Lähde: Suomen Rautatiemuseo, Suomen Rautatiemuseon karttakokoelma. Kartta Suomen Rautateistä 1918-vuoden lopussa.

